

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL CVII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1970
Aflevering 1-2

Uitgegeven met steun van de Regering
de Provincie en de stad Brugge

BRUGGE 1970

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

SOCIÉTÉ D'EMULATION

Secretariaat : Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Redactie : St.-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

Postcheckrekening: Société d'Emulation Brugge, nr. 107939.

Abonnement op de «Handelingen» : 200 fr. per jaar.

I N H O U D

I. BIJDRAGEN

J. de M�tlenaere, <i>Canon Pieter Benoit</i>	5-44
A. Schouteet, <i>Het ambacht van de oudkleerkopers te Brugge</i>	45-87
Y. Van den Berghe, <i>De Raad van Besturen en Beden saanerde de stadsfinanciën: Het voorbeeld Brugge (1766-1794)</i>	88-95

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

H. Pleij, <i>Een nieuw gegeven over Hubrecht Goltzius</i>	96-99
A. Dewitte, <i>De geestelijkeheid van de Brugse Lieve-Vrouwkerk in de 16e eeuw</i>	100-135
J. De Smet, <i>Over het bestuur van de Acht Parochiën van Veurne-Ambacht op het einde van de XVIe eeuw</i>	135-138

III. BOEKBESPREKINGEN

<i>Les Libertés urbaines et rurales du XIe au XIVE siècle. Actes. - Vrijheden in de stad en op het platteland van de XIe tot de XIVE eeuw. Handelingen</i> (J. Mertens)	139-140
M.R. Thielemans, <i>Bourgogne et Angleterre. Relations politiques et économiques entre les Pays-Bas Bourguignons et l'Angleterre, 1435-1467</i> (J. Mertens)	141-142
L. Devliegheer, <i>De huizen te Brugge</i> (E.I. Strubbe)	142-145
A. Vanhoutryve, <i>Zo leefde Brugge. Historische krantenlectuur. I. 1800-1830</i> (L. Schepens)	146-147
A. de Schietere de Lophem, <i>Histoire de la famille de Schietere</i> (B. Janssens de Bisthoven)	147-148
KRONIEK	149-160

ANNÉE
DE LA
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
TE BRUGGE

BOEKZELLEN EN VERKOPENDE
BOEKZELLEN EN VERKOPENDE
BOEKZELLEN EN VERKOPENDE

BOEKZELLEN EN VERKOPENDE
BOEKZELLEN EN VERKOPENDE
BOEKZELLEN EN VERKOPENDE

ANNALES

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
DE LA

Secretariaat : Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Redactie : St-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

DE BRUGES

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

J. de Waele, *De geschiedenis van de stad Brugge* (1794) — 344

A. Schouten, *Het ambacht van de schilders in Brugge* — 43-67

Y. Van der Vliet, *De geschiedenis van de stad Brugge (1794-1794)* — 84-93

REVUE TRIMESTRIELLE

POUR L'ETUDE

DE L'HISTOIRE ET DES ANTIQUITES

DE LA FLANDRE

H. Pell, *Les villes-gardes de la Flandre* — 96-99

A. Dierckx, *De geschiedenis van de stad Brugge (1794-1794)* — 100-135

J. De Smet, *Over het ambacht van de Acht Faculteiten van de Universiteit van Brugge* — 135-138

TOME CVII DE LA COLLECTION

III. BOEKRESPREKINGEN

ANNEE 1970

Les Libertés urbaines et rurales au XIVe siècle. Actes - Villages de la vallée de la Scheldt et de la plaine de la Meuse au XIVe siècle. Handelingen (J. Matton) — 139-140

M.R. Thielenmans, *Bourgeois et Anglaises. Relations politiques et économiques entre les Pays-Bas Bourgeois et l'Angleterre, 1415-1419* (J. Matton) — 141-142

L. Dierckx, *De stad Brugge (E.L. Swaen)* — 142-145

A. Vanhoyweghe, *Zo leefde Brugge. Historische kroniek van 1. 1000-1100* (L. Schepens) — 146-147

A. de Schrieve de Lepoitevin, *Histoire de la famille de Schrieve* (B. Janssens de Bie) — 147-148

KRONIEK — 148-149

BRUGES 1970

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

VOOR DE STUDIE

VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN

VAN VLAANDEREN

DEEL CVII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1970

BRUGGE 1970

GENEESMAATSCHAP
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
AL 30
GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'EMULATION

DREIENDE VAN DE VERZAMELING

JAAR 1870

BRUGGE 1870

Canon Pieter Benoit

I. EERSTE JAREN TE MILL HILL

Het tweede plenaire Concilie van Baltimore en het negerprobleem.

Het einde van de Amerikaanse Burgeroorlog in 1865 bracht voor het eerst het probleem van de negerzielzorg op de voorgrond. Voordien had de Kerk geringe belangstelling voor en weinig contact met de negerslaven. De seculiere priesters waren gering in aantal en woonden in de steden. De zielzorg op de plantages werd overgelaten aan het initiatief van enkele Kapucijnen en Jezuiten. Hun apostolaat was erg bemoeilijkt omdat de wet elk onderricht aan de negers verbood. Van de vijf miljoen negers waren er enkel 150.000 katholiek.

Op het eerste plenaire Concilie van Baltimore in 1858 was de negerkwestie nauwelijks ter sprake gekomen. De belangstelling bleef beperkt tot de zorg van miljoenen katholieke blanken, die sinds de onafhankelijkheid ingeweken waren, en tot de organisatie van de nog jonge kerkprovincies.

Op het tweede Concilie van Baltimore in 1866 plaatste Aartsbisschop Spalding het negerprobleem uitdrukkelijk op de agenda: Wat moest de Kerk in Amerika aanvangen met de vrij geworden negerslaven? Omwille van de zeer verschillende toestanden in de onderscheiden bisdommen werd de oplossing aan het initiatief van ieder bisschop overgelaten. In het Zuiden had de Kerk door de oorlog zware schade geleden en bleef op de hulp van de blanken aangewezen. In het Noorden waren de negers minder talrijk en werd het negerprobleem minder scherp gesteld. Baltimore,

waar zich een grote concentratie van zwarten bevond, was eerder een uitzondering. Zowel in het Noorden als in het Zuiden bleven de vooroordelen van de blanken tegenover de zwarten bestaan. Daarom was het wenselijk dat de zwarte bevolking haar eigen kerken en eigen zielzorgers kreeg, maar deze laatste wenste de Amerikaanse hiërarchie, die met priesterschaarste te kampen had, niet af te staan.

In het vooruitzicht van het Vaticaans Concilie riep Spalding in 1869 een provinciaal Concilie samen. De pastorale brief werd geschreven door Gibbons, toen apostolisch vicaris van Noord-Carolina. Daarin werd opnieuw aanbevolen voor de negerbevolking afzonderlijke kerken en scholen op te richten.

Kort na hun terugkeer uit Rome deden de Amerikaanse bisschoppen een oproep om priesters uit Europa ¹.

Pius IX vertrouwt de negerzielzorg toe aan de Mill Hill-fathers.

In 1870, vier jaar na de officiële opening van het missie-seminarie, ontvingen de eerste vier Mill Hill-fathers de priesterwijding ². Geen van hen wist toen naar welke uit-hoek van de wereld hij gestuurd zou worden.

In de meimaand was Vaughan naar Rome vertrokken om er voor zijn Congregatie een kerkwettelijk statuut en een eigen missiegebied te verkrijgen. Pius IX gaf hem de belofte dat hijzelf de eerste missie voor Mill Hill zou aanduiden. Maar Kardinaal Barnabo, prefect van de Propa-ganda, achtte de jonge stichting niet rijp voor de bediening van een eigen overzees gebied. En terecht.

1. R.H. Steins, *The Mission of the Josephites to the Negro in America, 1871-1893*. Verhandeling verdedigd aan de Columbia University in mei 1966. Chapter I: The Second Plenary Council of Baltimore, bl. 1-9. (Pro manuscripto) - Guilday, *A History of the Councils of Baltimore 1791-1884*. New York 1932.

2. Het missieseminarie werd op 19 maart 1866 officieel geopend in «Holcombe House» te Mill Hill bij Londen. Herbert Vaughan, de stichter, was toen de enige leraar. Zijn enige leerling was toen Cornelius Dowling, een Engelsman, die in 1865 een Redemptoristenklooster had moeten verlaten.

Het volgende jaar richtte Vaughan zich schriftelijk tot zijn vriend Father O'Callaghan, rector van het Engels College te Rome. Deze moest eerst de mogelijkheid onderzoeken voor een missie in Mexico of Zuid-Amerika. Twee maanden nadien vraagt Vaughan O'Callaghan om de paus te herinneren aan diens belofte en aan het lot van de vijf miljoen verwaarloosde negers in Noord-Amerika. Hij was bereid een missie bij hen te aanvaarden. De oproep van de Amerikaanse bisschoppen om Europese priesters voor de negerzielzorg was gunstig voor een inwilliging van Vaughans verzoek ³.

Op 10 oktober schreef Vaughan een circulaire, waarin hij aankondigt dat de paus hem de missionering van de Amerikaanse negers had toevertrouwd ⁴. Dit was niet het werk dat hij aanvankelijk voor zijn missionarissen gedroomd had. Noord-Amerika was geen echt missiegebied. De Amerikaanse hiërarchie was verantwoordelijk voor de negerzielzorg en moest er zelf de financiële last van dragen. Bovendien voorzag hij dat zijn mannen moeilijk aan de verleiding zouden weerstaan om meer de rijke blanken dan de arme negers te dienen. «It (this work) will be full of difficulties» schreef hij op 18 november aan Lady Herbert ⁵. In bovenvermelde circulaire echter spiegelde hij zijn medewerkers en weldoeners de mogelijkheid voor uit de Amerikaanse negers de ideale missionarissen voor Afrika te vormen. «The Conversion of Africa by Africans (American Negro) is perhaps a more hopeful scheme than its conversion by Europeans».

Op 17 november had een indrukwekkende afscheidsceremonie plaats in aanwezigheid van Kard. Manning. De

3. A. McCormack, *Cardinal Vaughan*, London, 1966. *First Mission-Maryland*, bl. 96-99.

4. Circulaire van 10 oktober 1871 bewaard in MHFA (Mill Hill fathers Archief) - 1, 1-E-3.

5. Shane Leslie, *Letters of Herbert Cardinal Vaughan to Lady Herbert of Lea*. Londen, Burns Oates, 1942. Brief van 18 nov. 1871, bl. 238.

eerste vier Mill-Hill-fathers ⁶ werden op hun tocht begeleid door Vaughan, de toekomstige bisschop van Salford, en door Michaël O'Connor, de ex-bisschop van Pittsburg die, Jezuïet geworden, te Baltimore de Sint-Franciscus-Xaveriuskerk, bestemd voor de katholieke negers, had gekocht ⁷. De overvaart verliep niet zonder perikelen en duurde 17 dagen. De groep bereikte Baltimore op het feest van de Onbevleete Ontvangenis. De pioniers werden geestdriftig begroet door Kardinaal Spalding, die Vaughan «sixty acres of good land... with an ample house» beloofd had, en de Sint-Franciscus-Xaveriuskerk te hunner beschikking stelde.

Nadat zijn mannen goed en wel te Baltimore gehuisvest waren, maakte Vaughan een zevenmaandenlange verkenningstocht in Canada en in het gebied ten Oosten van de Mississipi. In de voornaamste steden werden de bisschoppen bezocht ⁸. Alle nuttige gegevens werden zorgvuldig opgetekend en heelwat giften met dank aanvaard.

Van 17 dec. 1863 tot juli 1865 had Vaughan zijn eerste Amerikaanse reis gemaakt. Het was een bedeltocht gewor-

6. Deze vier waren: Cornelius Dowling, die de eerste plaatselijke overste zou worden, de Fransman Francis Vigneront, James Gore en James Noonan, die het volgende jaar de leiding van Dowling zou overnemen.

7. De eerste kerk te Baltimore, bestemd voor de katholieke negers, was de Sint-Ignatiuskerk, gebouwd in 1857. De eerste negerpastoor te Baltimore was de Jezuïet De Meulemeester uit Schorisse, een collegevriend van Canon Benoit. Omdat Sint-Ignatius spoedig te klein was geworden, verlangden de Jezuïeten van het Loyolacollege een ruimer gebouw over te nemen, dat vroeger voor de protestantse eredienst gebruikt werd en vóór enkele jaren eigendom was geworden van de Unitariërs. Pater Michaël O'Connor had hiertoe persoonlijk zesduizend dollar gecollecteerd. De aankoop gebeurde in oktober 1863. Onder de naam van Sint-Franciscus-Xaverius werd de nieuwe negerkerk op 21 februari 1864 ingewijd. Pater De Meulemeester werd er tot pastoor benoemd. Griffin, *The Contribution of Belgium to the Catholic Church of America*, 1932 bl. 95-96; Prof. kan. F. De Smaele, *Petrus-Ludovicus De Meulemeester*, in *Jaarboek van de Zottegemse Culturele Kring*, 1961, bl. 34-57. Canon Benoit, *Hasty Notes*, bl. 172. Steins, o.c., schrijft de zielzorg voor de katholieke negers te Baltimore, vóór de komst van de Mill Hill fathers, uitsluitend toe aan O'Connor.

8. Vaughan keerde in juni 1872 terug.

den in California en in Zuid-Amerika, waarvan hij £ 11.000 en veel beloften voor de oprichting van zijn seminarie meebracht ⁹. Wegens de burgeroorlog had hij toen Noord-Amerika niet kunnen bezoeken.

Eerste jaren van rector Benoit te Mill Hill.

Vaughan was pas enkele dagen terug van zijn zevenmaandenlange reis in Amerika, toen hij vernam dat hij één der kandidaten was voor de bisschopszetel van Salford (Manchester).

Mgr. William Turner, eerste bisschop van Salford, was op 12 juni 1872 vrij onvoorzien overleden. Canon Pieter Benoit, vicaris-generaal en secretaris van Turner, werd algemeen als opvolger aangezien. Ook Kan. Robert Croskell, proost van het kapittel, maakte een grote kans ¹⁰. Hij was de kandidaat van hen die meenden dat, traditiegetrouw, een bisschop van het Noorden zijn opleiding gekregen moest hebben in het seminarie van Ushaw, en van hen die vreesden dat de gestrengere Benoit te veel van zijn medewerkers zou eisen ¹¹. Op de begrafenis van bisschop Turner had Kardinaal Manning te Manchester de kandidatuur van Vaughan, die evenmin als Benoit te Ushaw was geweest, sterk aanbevolen. Hij wist nadien Benoit te bewegen om zichzelf terug te trekken en de kandidaat van de Kardinaal te steunen ¹². Dit laatste had als gevolg dat Benoit niet meer voorkwam bij de kandidaten die op 7 aug. door het kapittel

9. Op 16 juni 1865 schreef Vaughan aan zijn vader: «What I have in hand is about £ 11,000». In *R.d.H.* van 1 juni 1873 schreef Duclos: «Europa, Noord- en Zuid-Amerika wierden door den ijverigen stichter doorlopen; hij haalde de noodige sommen op, en toen hij 275 duist frank had, kocht hij, te Mill Hill,... den grond waar nu het prachtig Seminarie van Sint Joseph staat... » (bl. 214).

10. Kan. Robert Croskell had in 1851 Turner opgevolgd als rector van St. Augustine's, in 1862 was hij de grote kandidaat geweest voor het vice-presidentschap van Ushaw. Zijn broer Thomas was van 1850 tot 1886 econoom te Ushaw.

11. Zie onze bijdrage, *Bij een eeuwfeest te Mill Hill*, in *Biekorf*, 1966, bl. 341-348.

12. McCormack, *o.c.*, bl. 127 en 128.

tel gekozen werden ¹³. De benoeming van Vaughan werd in het Kapittel bekend gemaakt op 2 oktober.

Op die dag dankt Vaughan Canon Benoit voor zijn vriendelijke woorden en wensen. De benoeming was inderdaad gebeurd maar Vaughan had naar Rome een verklaring gestuurd «Why I should not be moved from my present work» en de H. Stoel verzocht een ander voor Salford te benoemen.

Op 9 oktober volgt een nieuwe brief aan Canon Benoit. Vaughan heeft een telegram uit Rome ontvangen. De paus handhaaft de benoeming maar «desires me to retain my authority over the work»... ¹⁴.

De plechtige bisschopswijding, zoals de bijkomende plechtigheden door Benoit voorbereid, had plaats op 28 oktober in de Sint-John's Cathedral.

Het Kapittel had tegen Vaughans benoeming bezwaren geopperd. Het vreesde dat de opdracht om de leiding van het seminarie te behouden — zoals bleek uit bovenvermelde brief van 9 oktober — de nieuwe bisschop zou beletten om te Salford te resideren ¹⁵. Dat hij te Mill Hill zou verblijven was evenwel geen eis van Vaughan noch de bedoeling van de paus. De bisschop zou voor het leven «Superior General» blijven maar moest zijn vicaris kiezen, die als rector het seminarie te Mill Hill zou besturen. En Vaughan koos Canon Benoit. In dezelfde brief van 9 oktober, waarin hij de handhaving van de benoeming mededeelde, drukt hij de wens uit Benoit persoonlijk te spreken. Hij zou immers op 16 oktober zijn tiendaagse retraite te Clapham beginnen. Benoit

13. De gekozen kandidaten waren: Vicaris Capitularis Croskell, Canon Rimmer en Herbert Vaughan. Een verslag van de vergadering van 7 aug. komt voor in een schrift met nota's voor sermoenen, MHFA, SN 17, bl. 125-128. Canon Rimmer volgde in 1860 Pieter Deblon op als Chaplain te Leagram (Preston) en bestuurde van 1871 tot 1891 de Burnleyschools.

14. Op 12 oktober maakte de «Tablet», het blad waarvan Vaughan eigenaar was, het nieuws bekend. Op 16 oktober ontving Vaughan de pauselijke benoemingsbrief.

15. Op de aangeboden lunch na de wijding bekende Kan. Croskell dat die vrees bestaan had. McCormack, *o.c.*, bl. 130.

kwam daags voordien ¹⁶. Op die dinsdag, 15 oktober, moet Vaughan aan Benoit gevraagd hebben om zijn werk te Mill Hill over te nemen ¹⁷. Op 2 november kwam deze op het missieseminarie aan. Hij wilde de toestand aldaar eerst van nabij onderzoeken en daarna in een dertigdaagse retraite tot de zekerheid komen dat de wens van Vaughan ook de wil was van God. Maar Vaughan meende dat zijn jonge stichting niet zolang zonder rector kon blijven en hij wist dat de vrome en ijverige vicaris-generaal van Salford, die dertien jaar geleden een ernstige kandidaat was geweest om als eerste president het Engels College te Brugge op te richten, alle kwaliteiten bezat om zijn jong missieseminarie te besturen en verder uit te bouwen. Vaughan en Benoit waren sinds lang geen onbekenden voor elkaar. Benoit was in 1847, bij zijn aankomst in Engeland, te Preston te gast geweest bij John Weld, een oom van Herbert Vaughan. Een andere oom, Mgr. William Vaughan, sinds 1855 bisschop van Plymouth, had de bemiddeling van Benoit ingeroepen om priesters uit Brugge te krijgen. Benoit was trouwens één van de eerste ijverars voor Mill Hill geweest ¹⁷.

De ernst, waarmee hij zijn nieuwe taak opnam, blijkt uit de aantekeningen van de retraite, die hij onder leiding van Pater Moore van 11 tot 18 november maakte in het Manresa-House. «*Utinam nunc accendar amore erga Cor Jesu amantissimum. Coner accendere flammam Divini amoris in cordibus juvenum, ut animas pro coelo lucrentur et ita re-*

16. Dit vernemen we uit de brief van Vaughan aan Benoit van 12 oktober 1872. Deze en bovenvermelde brieven worden bewaard in MHFA.

17. In een brief van 20 oktober vraagt Vaughan Benoit of hij wil «keep the office of Secretary until I am otherwise provided or until it be out of your power to be such».

17. In «Missionary College» van 1868 komt zijn naam en adres voor op de lijst van de ijverars die giften voor Mill Hill inzamelen en inlichtingen kunnen verstrekken aan eventuele kandidaten: Very Rev. Canon Benoit, Bishop's House, Salford. (bl. 41). Vermoedelijk heeft Benoit Vaughan in 1863 ontmoet op het Congres te Mechelen, waar Vaughan zijn stout missieplan verdedigde, en in 1870 tijdens het Concilie te Rome, waar Benoit als theoloog Mgr. Turner bijstond.

parent mala quae feci.» - «Da quod jubes et jube quod vis» - «Sit vita Jesu meum exemplar in educandis juvenibus in apostolatu»¹⁸.

Overrompeld door het werk en herhaaldelijk door ziekte bezocht, had hij lange tijd te Manchester heimwee gevoeld naar een verstorven kloosterleven, naar een leven waar beschouwend gebed en zielzorg aan een vaste regel onderworpen worden. In 1859 had Mgr. Faict hem met moeite van zijn plan kunnen afbrengen¹⁹. In de retraite van 1869 noteerde hij: «Breve tempus vitae mihi superest, festinem igitur ut salvem animam meam»²⁰. Thans dankt hij de Goddelijke Voorzienigheid die «reduxit me ad seminarium ubi inter piissimos juvenes juxta regulam Deo servire poterō»²¹. Hij besefte nochtans heel goed dat dit nieuwe leven niet vrij zou zijn van materiële bezigheden of financiële zorgen. Er bleef nog heel wat te bouwen en schulden te delgen.

De eerste steen van het missieseminarie werd door Kard. Manning gelegd op 29 juni 1869. De vleugel met de woonvertrekken werd geopend op 1 maart 1871. De eerste steen van de Sint-Jozefskerk werd pas op 19 maart 1871 gelegd. Zodra Benoit uit retraite teruggekeerd was, kon hij zijn hoofd buigen over de in gang zijnde bouwwerken. Op 27 december schrijft Vaughan hem: «Your ideas of the Seminary are very good and suggestive»²². De volgende dag: «Goldie is here and your plans are being discussed. The

18. Vanaf 1842 tot 1888 schreef Benoit elk jaar zijn retraite-aantekeningen in een klein schrift van 79 bl. De aantekeningen van 1872 staan op bl. 54-56.

19. Faict aan Benoit. Brief van 28 maart 1859 in onze bijdrage: *Canon Pieter Benoit*, in *Hand. Emul.*, 1968, bl. 198-199.

20. Retraite van 16 aug. 1869 te Stonyhurst, onder leiding van P. Maher S.J., bl. 47.

21. Retraiteschrift bl. 54. Canon Mussely begreep niet hoe Benoit zijn rechten op de bisschopszetel niet verdedigd had en het dwaze werk van Vaughan aanvaard had. Zie brief aan Slosse in onze bijdrage in *Biekorf*, 1966, bl. 348.

22. «Seminary» was het gebouwencomplex voor de klaslokalen, bibliotheek, oratorium enz. Voorlopig deed de recreatiezaal dienst als les- en leeszaal, bibliotheek en kapel.

idea is good»²³. Op 16 februari 1873 vraagt Vaughan een plan van de kerktoeren en van de zijkapellen. Er is sprake van het seminarie te bouwen op «Cylinders of iron filled with concret». En zo gaat de correspondentie met Benoit verder over boorputten, schilderijen, een Sint-Jozefsbeeld dat Father Vermeulen wellicht kan vergulden, over Goldie's gothieke lamp en gothieke engelen. «I do not think Goldie capable of creating the angelic nature... His lamp reminded me of a Belgium array of toothpicks on a dinner table so finely drawn were their wings and bodies...».

In november 1872 erfde rector Benoit een schuld van £ 1800 op de onafgewerkte Sint-Jozefskerk. En Vaughan weigerde het gebouw te laten wijden voordat de schuld volledig gedelgd was. Benoit gebruikt zijn jaarlijkse vakantie in België om hiervoor te bedelen. Hij wil bovendien nieuwe studiebeurzen stichten voor Vlaamse kandidaten en niet het minst «Vlaamse kandidaten» aanwerven.

Hij is bij Adolf Duclos geweest, die op 1 juni in *Rond den Heerd* een grote «tekening» (ets) van het seminarie afdruckt²⁴ en een bijdrage levert, waarin de geschiedenis van Mill Hill geschetst wordt. De bijdrage eindigt met een oproep van de huidige rector «Zendt mij Vlamingen»²⁵.

In een belangrijke brief van Benoit aan Mgr. Felix Bethune van 13 december 1873 vernemen wij o.m. dat de rector tijdens zijn verblijf in ons land persoonlijk 1250 fr.

23. Goldie en Child waren de architecten van het seminariecomplex dat in Italiaanse stijl werd opgetrokken. Vaughan was tegen de Neo-Gothiek. De ondernemers (Buissens en zijn vennoot Zegers) waren Nederlanders.

24. Deze ets werd ook afgedrukt in het derde jaarverslag (Annual Report) dat in aug. 1873 door Benoit en Vaughan ondertekend werd. Het verhaalt o.m. de geschiedenis van de bouwwerken vanaf 2 nov. 1872. Dit jaarverslag werd vermoedelijk alleen door Benoit geschreven. Op 11 april 1873 immers schreef Vaughan aan Benoit: «We ought to get out a report and an appeal. I have not the Physical time to give to it». Benoit stuurde een aantal van zijn «reports» samen met de brief aan Bethune met de bede die aan de weldoeners uit te delen.

25. *Rond den Heerd*, 1873, bl. 213-214. Ondertekend Ad. D.

ontvangen heeft ²⁶. Na zijn afreis heeft Bethune nog heel wat giften ontvangen en op de bank geplaatst. «En tout donc à peu près 2500 fr.» ²⁷. De giften «seront annoncés dans le rapport de 1873, qui sera imprimé vers la fête de S. Joseph» ²⁸. Bij al die stoffelijke beslommingen vergat de rector niet dat zijn voornaamste werk was het vormen van heilige en bekwame missionarissen. Op het einde van 1872 had hij de leiding over 21 seminaristen, afkomstig uit zes landen. Voor hen wenste hij vurige en degelijke leraars. In februari 1873 had hij uit Rome een zekere F. Braun gekregen. Braun was «a German American priest recomanded...by Propaganda» ²⁹.

26. In het vierde jaarverslag wordt opgegeven 2334 fr. (zie voetnoot 8).

27. A. Demeulemeester uit Pittem schonk ons een kopie van vier brieven van Benoit aan Bethune, waarvoor onze beste dank. De brieven zijn in het bezit van baron Jean de Bethune te Marke. In de tekst van Benoit ontbreken doorgaans de accenten.

28. «The fourth Annual Report» verscheen vermoedelijk in juli 1874. Het Engels jaarverslag wordt gevolgd door vier bladzijden Franse tekst. Daarin vinden we o.m. de beloofde lijst van de donors. We vermelden uit Brugge.: Mgr. Bethune (par), de kanunniken Maes, Vanhove en Stroom. M. Louis Grossé, Smith-Sligo; Mme Peeters, de Brouwer. Les Sœurs de St.-Joseph. Pastoor Hubregt van Nieuwmunster; uit Kortrijk: Goethals-Danneel, M. Heindrix; uit Gent: M. Jules Lammens, Graaf Jos. de Hemptinne; uit Brussel: Mme la Prévôte de Berlaymont, baron de Woelmont de Laurensart, Mme la Baronne Greindl; uit Antwerpen: Graaf Gillès de 's Gravenwesel; en Seminaire de Hoogstraeten.

29. Vaughan aan Benoit. Brief van 16 februari uit het Engels College te Rome verzonden. Toen Benoit in 1872 in Mill Hill aankwam, had hij alleen een zekere Nichols als medewerker. Die Nichols schijnt vooral de functie van econoom waargenomen te hebben. Vaughan had aanvankelijk gedacht de opleiding van zijn seminaristen aan enkele leraren van andere missieorden toe te vertrouwen. Eerst had hij vruchteloos om hulp gevraagd bij de congregatie van de «Missions étrangères». In okt. 1867 verwachtte hij paters Lazaristen uit Parijs. De onderhandelingen mislukten in 1868. M. Etienne eiste nl. een afzonderlijke tafel en «a plat more than the students... he spoke of desert, etc. which is not customary in English Colleges». Shane Leslie, *o.c.*, brief van 28 okt. 1867, bl. 36 en van 13 feb. 1868, blz. 63. In juli 1869 probeerde Vaughan het dan maar bij de Congregatie of the St. Esprit. Leslie, *o.c.*, brief van 29 juli 1869, bl. 157. Toen ook dit niet lukte, zei hij dat hij dan maar zelf zijn veulens moest trainen. Omtrent 1868 had hij een paar jaar een zekere Dr. Rynen uit Nederland als leraar. In augustus 1871 vroeg hij tevergeefs om een zekere Eduard Douglas, een bekeerling die door Manning

In maart wenste Benoit een leraar uit België. Maar Vaughan gaat niet akkoord. Is er werk voor zoveel (!) leraars? Waar haal je het geld om hen te onderhouden? Hij vreest bankroet, en dit wil hij niet!³⁰ Waar het gaat over het wegzenden van ongeschikte of ergernisgevende kandidaten krijgt de rector de volledige steun en goedkeuring van de Superior General. Voorlopig althans. «I am glad indeed that you have acted with such promptness in dismissing Kelly and McShane...»³¹. Net zoals Vaughan droomt Benoit van een echte missie voor zijn seminaristen. De Amerikaanse missie verdiende nauwelijks die naam. «Il est maintenant question d'entreprendre une mission (outré celles que nous avons en Amérique), beaucoup plus loin-

naar het Engels Seminarie te Brugge gezonden werd en in juni 1871 tot diaken was gewijd. Nopens de eerste leraars en de eerste seminaristen beschikken we over weinig gegevens, omdat het Log Book pas door Benoit aangelegd werd. Behalve de Duitse leraar Braun kreeg Benoit ook een Franse leraar, nl. Chevillion. Op 6 december 1877 schreef Benoit aan Vaughan: «Fr. Braun is unwell something in the same way as you were 2 years ago. He is at home in Germany. So poor Fr. Rector has to teach dogmatic theology». In 1879 was Geo Braun de overste van de groep aalmoezeniers die Generaal Robbers vergezelden in de krijgstoct tegen Pakistan. Na de expeditie vertrok hij naar Amerika. Chevillion had de «Missions Etrangères de Paris» verlaten. Later werd hij missionaris in Birma, waarvan hij met een open beenwonde naar Mill Hill terugkeerde. In 1879 heeft Mgr. Johnson van Westminster aan Benoit een zekere Dr. Quinn als leraar wijsbegeerte aanbevolen. Een geleerd man, maar verslaafd aan de drank. Benoit aanvaardde hem totdat Chevillion zou terugkeren. In juli werd hij tijdelijk overgeplaatst naar Courtfield. Op 13 juli 1880 schreef Canon Walshe uit Liverpool: «Though the Rector is one of the most hardworking and really self-sacrificing priests I ever met, still he can't do everything for the College which requires a better staff of professors... Dr. Quinn is not treated as he ought by Fr. Chevillion who refuses to speak to him...».

30. Vaughan aan Benoit. Brief van 13 maart 1873. «With regard to a Professor from Belgium - my only fear is of bankruptcy court. You will have to set to work begging». Uit een brief uit Salford van Vaughan aan Benoit op Palmzondag (6 april): «...I am quite willing to meet your views about them (Fr. Nicols and Fr. Braun). You have the working of the College, and my entire confidence and therefore should have my support as to the choice of persons. I cannot understand however how there can be sufficient occupation for Fr. Gualdi as well as all the other Professors or where the money to support them is to come from». In 1876 zal Vaughan dezelfde vrees voor bankroet inroepen wanneer Benoit te veel seminaristen aanvaardt.

taine et plus dangereuse et par consequent plus glorieuse : en Chine ou en Afrique»³². In december ontvangt hij een brochure over Engelse missies in China. Stof voor een artikel in Vaughans «Tablet»³³. Om seminaristen die vaak zonder voldoende waarborg uit verschillende landen aanvaard werden op zo 'n taak voor te bereiden, was een vaste en kordate leiding onontbeerlijk. Die leiding gaf Benoit in zijn veelvuldige conferenties, maar zoals de Heer Jezus wilde hij meer door zijn voorbeeld dan door zijn woorden aan anderen de weg wijzen. Dit was voor hem een voorwaarde om een echt missionaris te zijn en dus om echte missionarissen te vormen. «But he (Christus) does all first». Zoals Abbot John moest hij op zijn sterfbed kunnen zeggen «numquam meam feci voluntatem nec quemquam docui quod prius ipse non feci»³⁴. Hoewel de rector de eed van de Congregatie niet had afgelegd en volledig onafhankelijk was, wilde hij alle reglementen onderhouden en van geen enkel voorrecht genieten. Op zijn kamer had hij geen verwarming³⁵. Alleen op het benedenverdiep was er centrale verwarming. Zelfs als hij ziek was, onderhield hij de strengste vasten. In Manchester was hij de apostel geweest van

31. Vaughan aan Benoit. Brief van 13 nov. 1873. Slechts enkele brieven van Benoit aan Vaughan zijn bewaard gebleven.

32. Uit bovenvermelde brief van Benoit aan Bethune van 13 dec. 1873. Dezelfde vooruitzichten komen voor in het vierde «Annual Report» van juli (?) 1874.

33. Vaughan aan Benoit. Brief van 23 dec. 1873. Op 6 juni 1874 schrijft Vaughan dat hij Benoit eigenaar heeft gemaakt van de «Tablet». Mill Hill bleef eigendomsrecht in de «Tablet» bewaren na de dood van Vaughan.

34. Beide aanhalingen komen voor vooraan in een schrift met allereerste aantekeningen, op bl. 2 en 5. MHFA, SN 17. Dit schrift was begonnen te Manchester in augustus 1872. De aanhalingen komen vermoedelijk uit het eerste verblijf te Mill Hill. In zijn nagelaten aantekeningen zien we dat Benoit in 1873 ook geregeld conferenties geeft aan vrouwelijke religieuzen, vooral aan de «Daughters of Sion» te Bayswater. MHFA. SN 13 bl. 3 tot 33.

35. Lady Herbert aan Vaughan. Brief van 11 nov. 1875. Zelfs gedurende de strenge winter van 1875 bleef Benoit zonder verwarming op zijn kamer. Vaughan heeft verlof gegeven om «the heating apparatus» te bestellen. Zij (Lady Herbert) zou het nodige geld bedelen. «and (I) asked him (Father Braun, nu Brown) to tell Canon Benoit so: as he said the man's health was really suffering from want of it».

de «geheelonthouding»³⁶. In Mill Hill ontzegt hij zich alle alcoholische dranken en gebruikt nooit iets tussen de maaltijden.

De geest van zelfverloochening en armoede van de gewezen Vicaris-Generaal van Salford steekt gunstig af tegen de soms veeleisende houding van sommige andere Vlaamse priesters in Engeland. Benoit was pas in Mill Hill aangekomen of Vaughan liet hem weten dat Pieter Vermeulen genoeg heeft van Engeland en zijn post verlaten heeft. Een gesprek met de bisschop kon hem tot betere gevoelens brengen. «He returns in good heart - hoping to be «Comfortable». How a Belgian or Dutchman can ever have got the idea of comfort as a condition of life into his head surprises me. It must have been by inoculation here in Salford»³⁷. Het werkzaam en verstorven leven van de rector moet ook wel gunstig afgestoken hebben tegen de houding van enkele vreemde leraren, die bij ontstentenis aan betere door Vaughan geëngageerd waren. Benoit schijnt aanvankelijk ook de vrije hand gehad te hebben in de keuze, de wijziging en zelfs de wegzending van zijn medewerkers³⁸. Voor dit laatste pleit een brief van Vaughan, gedateerd 8 april³⁹: «I do not quite understand your wish as to Fr.

36. Op 31 dec. schrijft Vaughan aan Benoit: «I am trying to work up your old Temperance movement». Op 19 maart schrijft hij aan Benoit: «I hope you are not attempting this Lent to fast on any-day. I forbid anything of the kind absolutely. Your clear duty now is to husband all your strength, to take as much nourishing food as you can, so as to enable you to carry on for as many years as possible in the invaluable good you are doing».

37. Vaughan aan Benoit. Brieven van 27 (?) en 28 dec. 1872. In mei 1873 moet Benoit zijn wispelturige vriend voor enkele tijd in Mill Hill hebben opgenomen (brief van Vaughan aan Vermeulen 18 mei 1873). Vermeulen moet ook te Mill Hill vertoefd hebben tijdens de Amerikareis van Benoit (Brieven van Vaughan aan Vermeulen, van 17, 20 en 26 mei 1875). In 1870 al had Vermeulen gepoogd om naar het bisdom Brugge terug te keren. Zie onze bijdrage *Canon Pieter Benoit in Hand. Emul.*, 1968, bl. 198, voetnoot 68.

38. In verband met voorgestelde wijzigingen: zie voetnoot 30.

39. De brief draagt een onduidelijke datering. Wij vermoeden dat de brief wel degelijk in 1873 geschreven werd, twee dagen na de brief van 6 april. Wellicht had Benoit toen gevraagd de procurator

Nicols. Do you wish him removed from the College entirely ?».

Na een jaar hard zwoegen mocht de rector tevreden zijn over de bereikte resultaten : «Le bon Dieu continue a montrer que cette œuvre est la Sienne, car elle grandit d'une manière a ne pas s'y entendre»⁴⁰. Na de vakantie van 1873 was een groep nieuwe kandidaten binnengekomen, de meeste waren Ieren⁴¹. Gedurende de volgende jaren zal hij zich vooral inspannen om zoveel mogelijk kandidaten naar Mill Hill te lokken. Het Seminarie kon immers 72 leerlingen huisvesten. Met dit doel wellicht heeft hij het werk van Mgr. Malou, «le choix d'un état de vie» door een jonge Engelsman laten vertalen⁴².

In de eerste maanden van het jaar 1874 ging de aandacht vooral naar de afwerking en wijding van de kerk. Goldie en Child moesten hun oorspronkelijk plan van de bovengoren herzien. Een veertien voet hoog verguld beeld van Sint-Jozef moest de nieuwe torenspits bekronen. Dit werk werd toevertrouwd aan de Duitsers Kiene en Teclz. Een facsimili van het beeld zou, in naam van de paus, door Manning gewijd worden. De kronen waren besteld in Parijs⁴³.

De kerkwijding was voorzien voor het feest van Sint-Jozef. Maar op 3 maart stuurt Vaughan aan Benoit een korte waarschuwing : «Before the consecration we must get the

Nicols door Braun te vervangen. De datum 8 april 1875 is onwaarschijnlijk, aangezien Benoit toen nog in Amerika vertoefde.

40. Tekst uit de bovenvermelde brief aan Bethune, van 13 dec. 1873.

41. Op 28 aug. vreesde Benoit een te groot overwicht van de Ieren zodat hij aarzelt Ierse kandidaten van de bisschop van Mauritius te aanvaarden.

42. Vermeld in dezelfde brief aan Bethune. Benoit zou als voorwoord een inleiding schrijven over het leven van die grote bisschop. Daarom heeft hij Schipman verzocht een «notice historique...sur la vie et les œuvres de Mgr. Malou» op te sporen en op te sturen.

43. Op 8 april '74 vraagt Vaughan dat Benoit of Braun de kronen zou halen in Parijs en het Genootschap van de Propaganda aldaar zou bezoeken. Een zilveren hart, dat een lijst bevatte met de namen van de stichters van Mill Hill en van beurzen, zou in het St.-Jozefsbeeld boven op de toren bewaard worden. Brief van Vaughan in april 1874.

money. Without it, no consecration»⁴⁴. Een oproep had tot dan toe onvoldoende opgebracht. Op 18 maart bedroeg de schuld nog £ 780. 3 s. 3 d. Benoit had in maart in de Tablet de ontvangsten meegedeeld. Op 18 maart verstuurde hij een laatste oproep aan meer dan 5.000 personen. Dit keer lukte het en de kerk werd plechtig en vrij van schulden gewijd op 31 maart. Op 13 april volgde de wijding van de «Memorial Chapel of St. Joseph» en de kroning van het kleine marmeren Sint-Jozefsbeeld. Op 3 februari was het tweede groepje missionarissen naar Baltimore vertrokken⁴⁵. Benoit bleef denken aan nieuwe kandidaten en nieuwe studiebeurzen, vooral uit Vlaanderen.

In jan. werden twee kandidaten verwacht, waaronder Sabbé, een Westvlaming⁴⁶. Na de vakantie van 1874 zouden er meer dan dertig studenten zijn in theologie en filosofie, terwijl vijf humanioraleerlingen zich voorbereiden in Apostolische scholen, o.m. één in Turnhout⁴⁷.

In de junimaand is Benoit opnieuw in ons land. Hij heeft een ets mee van het voltooide seminarie. Duclos neemt die op in Rond den Heerd van 5 juli, samen met een bondige bijdrage over de kerkwijdingsfeesten⁴⁸. Mgr. Faict schrijft voor zijn vriend een aanbevelingsbrief, ondertekend op

44. Door Benoit verhaald in het vierde jaarverslag. MHFA. CB. W.22.217.

45. Tot die groep hoorden alleen de Nederlander Peter Van Daal en John Tardy. Deze laatste had gehoopt naar New Orleans gezonden te worden, maar de Paters van de H. Geest schenen daar reeds werkzaam. In afwachting van een stichting in Louisville of Richmond zouden ze te Baltimore blijven en hun kennis van het Engels bijwerken. Brieven van Vaughan aan Benoit en aan Tardy, beide van 29 jan.

46. Vaughan aan Benoit. Brief van 12 jan. Sabbé was de schuilnaam van Aloysius Samper, gewezen kapelaan van Ingelmunster. Zie lijst van Vlaamse kandidaten in onze bijdrage: *Biekorf*, 1966, bl. 348. Te Mill Hill konden de kandidaten bij hun intrede hun naam wijzigen en verder onbekend blijven, zoals in het Franse Vreemdelingenlegioen. Over Sabbé: zie onze bijdrage in *Biekorf*, 1968, bl. 235-236.

47. De Apostolische scholen vermeld in het vijfde jaarverslag van Benoit, getekend 15 aug. 1875, waren: Amiens, Poitiers, Turnhout en de «Grammar School» te Salford.

48. *R.d.H.*, 1874, bl. 259-260, en bl. 261.

27 juni ⁴⁹. Benoits verblijf was te kort om al zijn vrienden te bezoeken. Na zijn terugkeer verzocht hij hen hun giften te sturen naar een van de volgende adressen: Mgr. De Haerne en Mgr. Donnet te Brussel, Mgr. Bethune te Brugge, de kanunnik Van Hove te Brugge, deken Vandeputte te Kortrijk en M. Hulin, parochiepriester van St.-Anna, te Gent ⁵⁰.

In dezelfde maand verblijft Vaughan te Spa. Op 20 juni schrijft hij aan Benoit dat hij de volgende zondag een interview zal hebben met Koning Leopold. Hij wil diens plannen kennen voor de evangelisatie van Afrika en zien of er hulp te verwachten is voor Mill Hill. Benoit wordt uitgenodigd om aan het gesprek deel te nemen ⁵¹.

Van 9 tot 14 november volgt Benoit te Clapham de retraite onder leiding van P. Corbishley. Daar neemt hij het voornemen om op het feest van Sint-Franciscus-Xaverius te verzaken aan zijn kanunnikschap van Salford en gewoon lid te worden van de Missiecongregatie van Mill Hill. Aldus zal hij zich nog beter aan zijn werk kunnen wijden. Dit besluit zal uitgevoerd worden op 3 febr. 1875, de sluitingsdag van het Groot Kapittel te Baltimore in Amerika.

Kort voor zijn afreis moet Vaughan Benoit meedelen dat zijn neef Dr. Desplenter, net zoals vroeger zijn vriend Vermeulen, geneigd is om het op te geven ⁵².

49. «Je connais personnellement Mr. le Chanoine Benoit, originaire de mon diocèse; je connais aussi l'œuvre éminemment apostolique qu'il dirige avec autant de sagesse que de zèle, au Séminaire des Missions Étrangères à Mill Hill, en Angleterre. Les offrandes que l'on voudrait faire à M. le Chanoine Benoit seraient des plus méritoires. Bruges, 27 juin 1874. J.J. Evêque de Bruges.» - Tekst opgenomen in het vierde jaarverslag, MHFA. CB. W.22 - 231.

50. Adressen gegeven in het vierde jaarverslag.

51. Brief van 20 juni uit het «Hôtel de Flandre» Spa.

52. «The idea of his leaving, this is entirely new to me... He is an excellent but strangely suspicious little man. This is the second, if not the third time, he has made himself miserable over a mare's nest. There is no chance of my wishing to part with him. I foresee that he will have some little teaching to do, when the time comes, and at the same time some practical work, as now.» Vaughan aan Benoit. Brief van 24 dec.1874.

II. BENOITS EERSTE AMERIKAANSE REIS

(1875)

Noodzakelijkheid en doel van de reis.

Toen Vaughan in juni 1872 naar Mill Hill terugkeerde, kon hij tevreden zijn over de bereikte resultaten. Op zijn maandenlange tocht door de States had hij persoonlijke contacten gelegd met tal van bisschoppen uit Noord en Zuid. De meesten hadden de komst van de Mill Hillers met vreugde begroet. Vooral de bisschoppen Gibbons van Richmond, Persico van Savannah en Perché van New Orleans konden als toekomstige beschermers van Mill Hill beschouwd worden ¹.

Een zware slag voor de jonge stichting te Baltimore was evenwel het onverwacht overlijden van Kardinaal Spalding in februari 1872. Spalding had de Jezuïetenkerk Sint-Franciscus-Xaverius ter beschikking gesteld van de eerste fathers ². Vaughan had de kerk onder zeer onduidelijke voorwaarden van de Jezuïeten moeten overnemen. Met de overname moest hij de resterende schulden en de verantwoordelijkheid voor een negerweeshuis en voor een school van zwarte zusters op zich nemen ³. Bovendien behielden de Jezuïeten het recht om, onder voor hen gunstige voorwaarden, de kerk te verkopen ⁴. Spalding had beloofd later het hele geval met de Jezuïeten te zullen regelen. Maar zijn af-

1. Bisschop Gibbons aan Vaughan: Brief van 26 febr. '72. MHFA 2-6. Persico aan Vaughan: Brief van 4 maart '72. MHFA 2-6. Perché aan Vaughan: Brief van 14 maart '72. MHFA 2-6.

2. Zie: Eerste jaren te Mill Hill, voetnoot 7.

3. Het Wezenhuis, het Zusterklooster en bijgaande school waren gesticht door Pieter De Meulemeester S.J. Zie Griffin, *The Contribution of Belgium to the Catholic Church in America*, 1932, bl. 96. P. De Meulemeester behield in 1872 de leiding van de Zwarte Zusters. Benoit, *Hasty Notes*, bl. 40. Over De Meulemeester zie verder voetnoot 28.

4. Steins, *The Mission of the Josephites.*, bl. 20-22. Van de pijnlijke onderhandelingen met Keller getuigen de brieven van Vaughan aan Keller en van Keller aan Vaughan, beide van 6 dec. '71 (MHFA 1-E-A) en de brief van Vaughan aan Weld S.J., van 13 maart '75. (MHFA 1-E-A).

sterven verraste Vaughan nog tijdens zijn verblijf in de States. Zijn opvolger J. Roosevelt Bayley (1814-1877), een bekeerde dominee, was een goede maar ziekelijke en onbeplaste oude man, die de regeling met de Jezuïeten op de lange baan schoof.

Gedurende hetzelfde jaar 1872 zou de jonge stichting te Baltimore nog andere slagen te verduren krijgen.

Op 9 augustus overleed Dowling, de eerste leerling van Vaughan en de eerste plaatselijke overste te Baltimore. Hij werd opgevolgd door James Noonan, een slecht financieer die veel nieuwe schulden maakte, en een ongeschikte overste die alle mislukkingen aan het gemis aan ijver van zijn medewerkers toeschreef.

In oktober werd Vaughan zelf door Rome aangeduid als opvolger van William Turner, bisschop van Salford, die op 9 juli overleden was. Hij werd te Mill Hill vervangen door Canon Benoit, die onder zijn toezicht het werk zou uitbouwen, maar voor de paters te Baltimore zo goed als een onbekende was ⁵.

Toen Van Daal en Tardy op 3 februari 1873 de eerste groep gingen versterken, moesten ze vertrekken zonder begeleiding van hun Generaal Overste. Enkele dagen voordien wist Vaughan, die toen in Rome verbleef, niet eens dat de afreis zo nabij was ⁶. Ook Tardy, die als Fransman verwacht had zijn apostolaat te New Orleans te mogen beginnen, moest voorlopig te Baltimore blijven. Vaughan hoopte dat de eerstvolgende stichtingen te Louisville en Richmond zouden zijn. Inderdaad, in augustus zouden Tardy en Vigneront, die bij Noonan in ongenade gevallen was, naar Louisville vertrekken ⁷. Bisschop Mc Closkey had al in maart de Sint-Augustinuskerk ter beschikking gesteld, maar Noonan had

5. De missionarissen van Baltimore richtten zich nu eens naar Vaughan, dan weer naar Benoit. Die dubbele leiding was niet altijd gunstig voor de goede betrekkingen tussen Baltimore en Mill Hill.

6. Vaughan aan Benoit, en aan Tardy. Brieven uit Rome, beide van 29 jan. 1873.

7. Noonan aan Vaughan. Brief van 13 aug. 1873. MHFA 2-6-D.

aanvankelijk gearzeld, omdat hij wist dat de bisschop als een excentriek en wisselvallig man bekend stond⁸. De toekomst zou dit bevestigen. De eerste moeilijkheden begonnen al in oktober, maar toen nog tussen Vigneront en Tardy enerzijds en tussen beiden en Noonan anderzijds⁹. Het werd erg dringend dat de leiding van Mill Hill de toestand in Amerika zou komen opklaren. Er moest met de Jezuïeten gepraat worden over een herziening van de voorwaarden bij de overname van de St.-Franciscus-Xaveriuskerk. Er moest gebedeld worden om de schulden van Noonan te delgen en nieuwe studiebeurzen te stichten¹⁰. Wellicht moest Noonan, die erover dacht om Jezuïet te worden, vervangen worden. In januari 1874 schrijft Vaughan: «Who will be ready to go with me to the States after Easter? It will be of no use my going without a Superior, to leave behind me there»¹¹. Vaughan had gehoopt een derde groep naar Amerika te vergezellen na de wijdingen omtrent Pasen. Maar rond die wijdingen waren er moeilijkheden gerezen. William Hooman en Riordan (soms Reardan gespeld) kregen de wijding. Frederick Schmitz werd uitgesteld, terwijl Richard Gore, die eraan dacht bij de redemptoristen binnen te treden, niet wenste gewijd te worden¹². Kort daarop acht Riordan zich niet gebonden door zijn missieëed. Hij wordt opstandig en wil naar Ierland terug. Vaughan geeft Benoit de raad de rebel onmiddellijk weg te sturen en de anderen voor de keuze te plaatsen: gehoorzamen of gaan¹³. Schmitz, die «de promotie tot het priesterschap als een bevordering tot feldweibel beschouwt» en zich reeds vroeger bij Vaughan

8. Noonan aan Vaughan. Brief van 1 april 1873. MHFA 2-6-D.

9. Vaughan aan Vigneront. Brieven van 3 en van 27 oktober 1873. MHFA 1-1-F. Een twistpunt was o.m. het bezit van een tapijt, dat als strijdig met de gelofte van armoe beschouwd werd; een ander twistpunt was het toelaten van blanken in de negerkerk.

10. In 1875 bedroegen die schulden \$ 20.000. Benoit, *Hasty Notes*, bl. 50.

11. Vaughan aan Benoit. Brief van 12 jan. 1874. MHFA 1. De reis zou volgen op de wijdingen. Dan zou een derde groep startensklaar zijn, zo meende Vaughan.

12. Schmitz aan Vaughan. Brief van 23 juli 1874. MHFA 1.

13. Vaughan aan Benoit. Brief van 30 sept. 1874. MHFA 1.

wegens zijn uitstel beklaagd heeft ¹⁴ valt nu de leiding te Mill Hill aan : «I have not love for my superiors... Benoit is very polite, but wants to keep always at an distance» ¹⁵. In december gaat het over de misnoegde diaken Murphy : «The question is as to taking him to America» ¹⁶.

De moeilijkheden in Amerika en Engeland hebben gaandeweg duidelijk gemaakt dat de wortel van het kwaad bestond in het ontbreken van een ordesregel. Tot hiertoe had Amerika zich verholpen met enkele voorlopige provinciale voorschriften, door Vaughan opgesteld. Maar hoe? Het bleek broodnodig dat men met de ervaringen van de voorbije jaren een nieuw statuut opmaakte. Daaraan moesten de paters uit Amerika meewerken. En dit vroeg voorbereiding en verplaatsing. In oktober 1874 vraagt Vaughan : «Is it necessary for me to go - to America now - ?» ¹⁷. In verband met een brief van F. Noonan schrijft Vaughan dat alles hierop aankomt : «Shall we form more strictly speaking a Congregation with vows ? Shall we let those in America join the Bishops there, if they so desire ?».

Voor Vaughan krijgt de reis naar Amerika als hoofddoel aldaar een groot kapittel te houden en een regel op te stellen ¹⁸. Voor Benoit moest het in elk geval een langdurige verkenningreis worden «in order... to rule the College more usefully» ¹⁹.

In december is de reis vastgesteld op 7 januari 1875, maar Vaughan is nog niet zeker of hij zal meegaan. Zo dit niet het geval is, dan zal Benoit alleen het Kapittel moeten leiden en alle zaken regelen : «If I don't, it will be a sign that you can do it all... and I could follow if needed» ²⁰.

14. Vaughan aan Benoit. Brief van 27 juli 1874. MHFA 1.

15. Schmitz aan Vaughan. Brief van 3 okt. 1874. MHFA 1.

16. Vaughan aan Benoit. Brief van 8 dec. 1874. MHFA 1.

17. Vaughan aan Benoit. Brief van 6 okt. 1874. MHFA 1.

18. «He (Vaughan) went to hold a chapter» schrijft Benoit in *Hasty Notes*, bl. 203. «The financial difficulties» zouden ook best door hem geregeld worden, maar dit motief alleen had een langdurige afwezigheid uit Salford niet kunnen rechtvaardigen (bl. 1).

19. Benoit, *Hasty Notes*, bl. 1.

20. Vaughan aan Benoit. Brief van 24 dec. 1874. MHFA 1.

Reis en reisjournaal.

Over de Amerikaanse reis zijn wij hoofdzakelijk ingelicht door een reisjournaal van Benoit. Dit merkwaardig handschrift vult drie lijvige schriften en telt 371 bladzijden. Prospectussen, foto's en kranteknipsels ontbreken niet.

Het journaal draagt als titel : «Hasty notes of a journey to America as memoranda for my own exclusive use and to be destroyed later on». Dit strict privé-karakter wordt nogmaals onderstreept waar hij zich vrij ongunstig uitspreekt over de Amerikaanse geestelijkheid. De priesters hebben te weinig van de missionaris en te veel van de parochiepriester. De bisschoppen tonen geen begrip voor het onderwijsprobleem. Ze hebben o.m. geen echte universiteiten : «Hence... young men of the higher class (are) ignorant and often ashamed of their Faith ; very much as our Belgian Youth before we had Louvain» (bl. 84). Die kritiek durft hij schrijven, omdat zijn aantekeningen — quorum olim memoria juvabit — niet voor publikatie bestemd zijn en niemand kunnen schaden of ergeren ²¹. Onze keuze van de uittreksels uit «Hasty Notes» is van louter subjectieve aard. Ze werd vooral bedoeld om Benoit en zijn werk beter te leren kennen.

Na de gebruikelijke afscheidsplechtigheid te Mill Hill op Driekoningendag, voer op 7 januari de derde groep zendingen op de Oceanic uit Liverpool af. De groep telde vier priesters : Greene, Hooman, R. Gore en Schmitz en één diaken : Murphy ²². Rector Benoit en bisschop Vaughan, vergezeld van zijn secretaris kan. Gadd, begeleiden hen.

Na een bewogen zeereis van zestien dagen, waarin stor-

21. Een meer officieel karakter heeft het beknopt verslag van de reis, dat Benoit schreef in «The Fifth Annual Report» ondertekend op 15 aug. 1875. MHFA - CBw-22.

22. John Greene was een Amerikaanse Ier, «Master of Arts» van de Jezuïetenschool voor recht en geneeskunde te Washington. Hasty Notes, bl. 15. William Hooman had voor zijn wijding dispensatie wegens leeftijd bekomen. Vaughan aan Benoit. Brief van (?) 1874. MHFA 1-46. Frederick Schmitz zou in Amerika Father Smith worden. Hasty Notes, bl. 20.

men en zeeziekten niet ontbraken, voer de *Oceanic* op 22 januari de Grand Hudson River binnen. Dezelfde dag nog bereikten de Mill Hillers per spoor Baltimore. De volgende dag brachten Vaughan en Benoit een beleefdheidsbezoek bij Aartsbisschop Bayley. De moeilijkheden omtrent de Franciscus-Xaveriuskerk moesten vooreerst geregeld worden. Bayley, die Mill Hill gunstig gezind was, probeerde de Jezuïet Keller tot kapitulatie over te halen, maar deze laatste kon — zei hij — niet handelen zonder de toestemming van de Generaal. Op 20 februari richtte Bayley zich tot Kardinaal Franchi, secretaris van de Propaganda, en drong er bij hem op aan dat de kerk «be made over to the Josephites, as the only way of paying its debt». Het kwam niet verder dan tot een compromisoplossing. De Jezuïeten stonden de kerk af aan Bayley²³. Maar toen was Vaughan reeds lang naar Salford teruggekeerd²⁴.

De eerste dagen werden verder besteed aan de verkenning van de stad en aan allerlei bezoeken.

Op 23 januari : bezoek met Vaughan aan «the Convent of the Visitation». Bij zijn bezoek in 1872 had Vaughan daar verteld dat een neger aan zijn tafel gestorven was. De Overste, die een diepe afkeer koesterde voor negers, had zich hierdoor erg verontwaardigd getoond. Toen had Vaughan haar beloofd te zullen bidden, dat de overste in de hemel een neger rechts en links van haar zou krijgen. Dit vooruitzicht had haar blijven beangstigen. Nu smeekte zij Vaughan dat hij dat gebed zou intrekken.

Op 25 januari maakte Benoit een uitstap naar Washington. «We first paid a visit to Fr. Dewolf of Mouscron, Belgium»²⁵.

23. Steins, *o.c.*, bl. 26. Yeager, *The life of James Roosevelt Bayley*, Washington, 1947, bl. 402-403.

24. Bayley aan Benoit. Brief van 3 april 1875. MHFA 2-6-F.

25. Fr. Dewolf of Mouscron, Belgium. Benoit bezocht hem te Baltimore. Allossery kent een Désiré De Wulf (Roeselare 1838 † Baltimore 1912). Studeerde te Menen, ging in 1860 naar het Amerikaans College voor 't bisdom Natchez. Ging over naar 't aartsbisdom Baltimore. Allossery, *o.c.*, I, bl. 127. Baur, *o.c.*, bl. 178.

Op 26 januari kon het Provinciaal Kapittel beginnen. Het duurde tot dinsdag, 2 februari. Deze dag van de plechtige sluiting werd door Vaughan genoemd «the foundation Day of St. Joseph's Society». 's Anderendaags sprak Benoit met Vaughan over zijn besluit om aan het kanunnikschap te verzaken en de geloften van de Congregatie af te leggen. Dit laatste gebeurde voor Vaughan in de kloosterkapel. Toen Benoit dezelfde dag de nieuwe Constituties ondertekende, moest hij erom lachen dat hij voortaan bij zijn naam de nieuwe gewichtige titels van Vicar Consultor en Elector moest schrijven.

Omtrent die tijd was Canon Carter gestorven. Benoit had nog in oktober zijn kanunnikenmantel gedragen op de begrafenis van F. Meaney te Glastburry. «He was there, as everywhere before, with his quick repartee and his sharp remarks, when waiting for the beginning of the service... my intercourse with him was frequent and always pleasant, especially as we sat together at our meetings, and as he had often side-jokes for me, over and above those for the whole Chapter.»

«We have now resigned our Canonicate, both at the Call of God, and two others will be elected in our stead...»²⁶.

De Kapittelbesprekingen hadden plaats in de morgen. In de middag had Benoit de gelegenheid om met zijn goede vriend William Crombleholme enkele bezoeken af te leggen²⁷. Crombleholme was op 29 januari uit Canada overgekomen om Vaughan te spreken: «Went with him to

26. «As the Theologate's Canonicate is to be obtained by concursus, we were wondering who w'd come forward». *Hasty Notes*, bl. 46. Benoit had op de avond van 5 maart in de «Tablet» het verslag van de begrafenis gelezen. *Hasty Notes*, bl. 90. De bl. in de tekst verwijzen naar *Hasty Notes*. De hele passage doet denken aan de ontroering van Hamlet bij het graf van Yorik.

27. William Crombleholme (1825-1884) was de eerste seminarist van Salford, die door bemiddeling van Benoit te Roeselare en te Brugge kon studeren. Zie onze bijdrage: *Canon Peter Benoit*, in *Hand. Emul.*, CV (1968), bl. 189, voetnoot 37 en 38. In 1873 maakte hij, ten voordele van zijn geteisterde parochie te Ashton-under-Lyne, een bedeltocht van vijf jaar in de States en in Canada.

F. Miller, the Jesuit Father who used to attend to S. Francis X. church and who still looks after the Coloured Sisters. His real name is Demeulemeester²⁸. He was a class after me in Roulers. We talked about Pitje Demeester²⁹ who is at Chicago, wears a beard - and about Masselis³⁰. Met Crombleholme bezocht Benoit verder de «Coloured Sisters», het Seminarie en de Broeders Xaverianen.

Op 5 februari gaan Vaughan en Benoit op bedeltocht naar Philadelphia. De burgers van deze stad waren immers heel wat milder dan die van Baltimore. Op 13 februari scheepte Vaughan in voor Engeland. Benoit keerde pas op 2 maart naar Baltimore terug. In minder dan vier weken hadden hij en een paar confraters \$ 6.270 ontvangen. In het vervolg zou Benoit in elke stad bedelen voor Mill Hill, althans als de plaatselijke bisschop daartoe verlof verleende.

Op 3 maart ontmoette Benoit aartsbisschop Bayley in een boekenwinkel te Baltimore en werd bij hem ontboden. Bayley stelde hem voor om de Marboroughmissie over te nemen. De missie telde drie kapellen, die bediend werden door de Carmelieten, en parochiescholen. Benoit aanvaardde. «As the whites come in only per accident, I told the

28. Pieter De Meulemeester S.J. (Schorisse 1821 - Baltimore 1877). Doorliep zijn humaniora te Roeselare (1835-1841), waar zijn oom Karel De Meulemeester surveillant was van 1832 tot 1834. Trad binnen te Drongen in 1841, vertrok naar Amerika (Frederick in Maryland) in 1845. Stelde belang in de bekering der negers vanaf zijn priesterwijding in juli 1848 te Georgetown. Leraar te Frederick, overste in de residentie van St.-Ignatius (St.-Inigoes) en in het Loyolacollege te Baltimore, waar hij van 1859 tot aan zijn dood les gaf. Te Baltimore werd hij de eerste negerpastoor in de Sint-Ignatiuskerk, bewerkte de aankoop van de St.-Franciscus-Xaveriuskerk, stichtte een weeshuis en een kloosterschool van zwarte Zusters. Sinds 1874 werd zijn gezondheid ondermijnd door een slepende ziekte. Griffin, *The Contribution of Belgium to the Catholic Church in America*, Washington, 1932, bl. 96. Prof. F. De Smaele, *o.c.*

29. Pieter De Meester S.J. (Roeselare 1817 - St.-Louis 1882). Beëindigde zijn humaniora te Roeselare in 1839. Allossery I, 105, vermeldt niet zijn verblijf in Chicago. Was eerst leraar aan het St.-Aloysiuscollege in Louisville (1849). Na de sluiting in 1857 werd hij leraar aan het St.-Ignatiuscollege te Chicago. Griffin, *o.c.*, bl. 206.

30. Benedict Masselis (Roeselare 1820 - Detroit 1913). Te Roeselare klasseggenoot van P. De Meulemeester. Sinds 1862 verbleef hij in Chicago. Allossery, *o.c.*, I, bl. 175.

archop that we sh'd take it, feeling certain beforehand of the Consent of the Sup(erio)r. G(eneral) (bl. 87) ³¹. De enige vrees, die Benoit hierbij had, was dat de paters het aldaar te gemakkelijk zouden hebben en teveel parochiepriesters zouden worden. Wanneer Noonan hem verzekerd had, dat zij de blanken aldaar niet zouden vertroetelen (pamper) ³² en de onderhandelingen met de Jezuïeten nopens Baltimore bleven aanslepen ³³, werd in april de nieuwe missie definitief aanvaard en toevertrouwd aan Greene en Hooman, die door Noonan voorgesteld en door Bayley aanvaard werden ³⁴.

Ondertussen waren de onderhandelingen met bisschop Lynck van Charleston veel vlugger verlopen. Op 26 januari was een akkoord bereikt. De bisschop beloofde \$ 1000 per jaar en bovendien \$ 20 per maand voor de school. Dezelfde dag werden Schmitz en diaken Murphy met de nieuwe stichting belast. Zij vertrokken reeds op 4 februari naar Charleston.

Op 30 januari was Vigneront uit Louisville naar Baltimore overgekomen. Op 3 februari voerde hij een lang gesprek met Benoit over de moeilijkheden met bisschop McCloskey. Op 2 januari had deze laatste de verwijdering van Vigneront en Tardy geëist ³⁵. Hij wenste één enkele vervanger te krijgen en eiste dat voortaan de blanken in de negerkerk zouden geweigerd worden. Richard Gore kwam

31. Steins, *o.c.*, bl. 40 ss. vermeldt dit akkoord niet. Voor zijn verhandeling heeft hij de *Hasty Notes* van Benoit praktisch niet gebruikt en veel brieven, te Mill Hill bewaard, te weinig onderzocht. Pater Hogan, archivaris van de Josephites Fathers te Baltimore, maakte in 1964 een microfilm van *Hasty Notes*. De meeste, vooral Vlaamse, namen heeft hij niet kunnen ontcijferen.

32. Noonan aan Benoit. Brief van 6 maart 1875. MHFA - 2.

33. Bayley aan Benoit. Brief van 3 april 1875. MHFA - 2.

34. Noonan aan Benoit. Brief van 20 april 1875. MHFA - 2. Greene opende er een negerschool en kon de schulden reeds in 1876 vereffenen. Na de verplaatsing van Greene en Hooman was de bloei van de missie voorbij. Ze werd gesloten op 26 oktober 1879.

35. Steins, *o.c.*, bl. 31, schrijft: «In a letter to Vaughan dated January 2, 1875, McCloskey urged the removal of both Richard Gore (who replaced Vigneront) and Tardy as prerequisites for a succesful

Vigneront vervangen. Benoit zou pas op 26 mei te New York een ongewenst en kort onderhoud hebben met McCloskey, die kort voordien te New York door Bayley tot Kardinaal gewijd werd.

Toen kwam de tijd dat Benoit zijn verkenningstocht door de States zou aanvangen.

Op 5 maart (Benoit schrijft : februari) ontvangt hij zijn spoorkaartje voor New Orleans. Het kost hem \$ 251 en geeft recht op 1500 mijlen spoorreis. Hij zou in Noord en Zuid praktisch alle steden bezoeken die Vaughan in 1871-1872 had bezocht.

Op 6 maart bereikt hij Richmond. Hij ontmoet er een Nederlandse religieuze «who was delighted to hear her native tongue, how ever rude it must have been to her own «mooie praat» (bl. 29). Hij wordt er hartelijk ontvangen door bisschop Gibbons, die hem het land en het huis toont die hij in 1871 aan Vaughan aangeboden had. Gibbons was de jongste bisschop op het Vaticaans Concilie en vond de houding van de Fransen en de Italianen tegenover de bisschoppen Strosmyer en Dupanloup ondemocratisch en gemeen ³⁶.

Over Wilmington bereikte Benoit op 9 maart Charleston, «the American Venice». In de kathedraal hield hij er voor 500 aanwezigen een lezing over «The Gladstone Controversy» ^{36'}. In St. Patricks preekte hij de missie van 15 tot 21 maart en sprak de homilie uit op St. Patrick's Day. Hij

mission... As usual, Vaughan did not act on the Bishop's request and the issue simmered for several months, with each side growing more and more hostile». Deze passage is typerend voor Steins' vooroordelen tegen Vaughan en Benoit. Inderdaad: niet Gore, maar Vigneront werd op 2 jan. gewraakt. Als gevolg van de brief werd Vigneront door R. Gore vervangen, zodra deze met Vaughan in Amerika aankwam. Zie voetnoot 38.

36. Gibbons zou Aartsbisschop Bayley te Baltimore opvolgen.

36'. «The Gladstone affair» kwam in de openbare belangstelling door de publicatie van Newmans «Letter to the Duke of Norfolk» in drie Amerikaanse bladen. Vaughan en Benoit lazen de tekst te Baltimore. Shane Leslie, *o.c.*, bl. 267, brief van 21 febr. 1875. In 1874 was de dogmaverklaring van de pauselijke nefeilbaarheid voor Gladstone een obsessie geworden. In jan. 1875 correspondeerde hij

wordt bevriend met pater Folchi S.J., «a Roman», die hier voor de komst van de Mill Hillers onder de negers gewerkt had en dit werk hopeloos achtte. Hij ging er vriendelijk om met bisschop Lynck, een Amerikaanse Ier, «resembling Cardinal Wiseman, both in physical power and in mental abilities» en die, zoals de meeste Ieren, niet veel goeds wist over de negers. In zijn brevier las hij immers: «Ab homine negro et doloso, eripe me».

Door bemiddeling van Folchi kan hij in Columbia een parlementair debat bijwonen. De leden «are now to a great extent Colored people»...«When the election was declared, one of the Negro members pitched up his cap to the Ceiling, all the Negro members Clapped their hands exactly as College-lads do when a congé is announced...» (bl. 126).

Op Witte Donderdag (25 maart) wordt hij met de priesters op een feestmaal uitgenodigd. «Sitting near Fr. Crogan. I asked him whether Charleston keeps Good Friday. Yes, he said, we do not hang any one on Good Friday. The ludicrous part of this answer, given in all seriousness, did not strike Fr. Crogan till I burst out in laughter at it» (bl. 133).

Op 26 maart komt Benoit aan te Savannah. Bisschop Gross is een redemptorist van Duitse afkomst. Op Pasen (28 maart) hield hij «evidently an old Mission-sermon... and like all old sermons it's being brought in by force» (bl. 138).

met Döllinger en stuurde een exemplaar van zijn «pauselijke toespraken» naar Bismarck, die Döllinger tegen Rome steunde. Een voorwendel om zijn Kulturkampf te rechtvaardigen. In febr. verscheen Gladstone's «Vaticanism», een pamflet waarin hij Newman spaart en zijn vroegere vriend Manning aanvalt. Newmans brief was een open en genuanceerd antwoord op de anti-Roomse aanvallen van Gladstone. Hierin nam hij tevens afstand van de Ultramontanen, wier leider Norfolk was. P. Thureau-Dangin, *La Renaissance Catholique en Angleterre*, Paris, 1923, dl. 3, bl. 145-185. Gladstone's anti Roomse houding was in sept. 1874 gebleken door zijn publicatie van «Lord Russel's Durham Letter», een aanval op het herstel van de hiërarchie. Hierdoor had Gladstone de gunst van de katholieke Ieren verloren. S. Leslie, *o.c.*, bl. 260, brief van 5 okt. 1874.

Benoit laat de bisschop van Macon weten dat hij bereid is in oktober twee priesters te sturen naar Augusta.

Op 2 april is hij in Mobile. In de nabijheid vindt men turf (peat) «which I have so often looked at in Belgium when they dug it out of the ground» (bl. 157). Bisschop Quinlan waarschuwt Benoit dat «it was ex-communication ipso facto, for any Priest what ever stranger he might be, to go to an hotel in Mobile» (bl. 158). Hij deelde hem mee dat «in New Orleans, the Creoles are the descendants of Spaniards and French... In Mobile, a Creole means generally a Negro who was emancipated at the cession of Florida to the U. States» (bl. 164). In Mobile, zoals in de meeste steden van het Zuiden, verlangen de Zwarten geen afzonderlijke kerken.

Benoit bereikte New Orleans op 6 april. Mother Austin of (the) Sisters of Mercy, «who wrote the life of St. Lig.» en die als Ierse de Engelsen haatte, is bereid de Mill Hill sisters te logeren, in afwachting dat ze hun eigen huis zouden hebben. In de «Cathédrale de St. Louis» hangt een schilderij van O.-L.-Vrouw van Lourdes. «I often doubt whether it is wise to represent in a public Church, a miracle before it has received the approbation of the Church. A man inclined towards infidelity... may put the solemn dogmas of the Church on a level with controvertible facts» (bl. 183).

Bij de Little Sisters of the Poor was hij blij Sr. Gabrielle uit Manchester terug te zien en vooral Sr. Agnes olim Helen Unsworth. Hij had haar als penitente gehad en op 17 jarige leeftijd aangeraden bij deze zusters binnen te treden. «She tells me she owes all her happiness to me» (bl. 185). Benoit, die in Manchester voor deze Zusters een speciale voorliefde had, zal op zijn reis al hun kloosters bezoeken.

Van Archbishop Napoleon Perché, die op het laatste plenaire Concilie gesproken had «against any special work for the Negroes» (bl. 172) kreeg hij de verzekering dat de Mill Hillers nog in 1875 mochten komen, maar enkel in de wijk van de Redemptoristen. In de Franse wijken verkiezen

de Creolen in de kerken van de blanken te blijven. «The Creoles or real French are, I am sorry to say, as stingy here as in their own Country» (bl. 188). Ontvangen door de moeder van bishop Gibbons, verneemt hij er heel wat over diens jeugd.

Een lange vaart op de Mississippi bracht hem op 11 april te Natchez. Hij herinnert zich dat Chateaubriand verhaalt hoe in 1729 alle Europeanen door de Indianen uitgeroeid werden. Bisschop Elder zag vurig uit naar de komst van een Mill Hiller voor de negers. Op 14 april lezen we: «In the afternoon I had a ride out on horseback with the Bishop. This was to me a novel recreation, as I had not ridden on horseback since I was a boy of 13» (bl. 216).

Een vaart door de katoenvelden bracht hem de volgende dag te Vicksburg. Enkele maanden geleden woedde hier nog een burgerstrijd tussen blanken en zwarten. Deze laatsten zijn veelal aanhangers van het voodooïsme.

Van Vicksburg reist hij over Memphis en Grenada naar Little Rock, waar hij op 18 april bij bishop Fitzgerald D.D., een evenbeeld van Vaughan, vriendelijk te gast is. «In the Vatican Council he and a Latin Bp. were the only two who voted non placet» (bl. 228). De bisschop wenste een afzonderlijk vicariaat voor de Negers, zoals dit bestaat voor de Indianen en was bereid om 2200 acres land daartoe te geven.

F. O' Kane, een joviale priester uit Tiperary, verhaalt hem hoe hij te Tiperary eens met twee verschrikte Engelsen in de hut van Bill Ryan's moeder kwam. Ryan «had been hanged for having shot 7 landlords. When he asked her how she bore her little trouble about poor Bill. Pretty well, said she... Thank God it was not for stealing sheep or any other disgraceful act that Bill was hanged» (bl. 229-230).

De stad wordt slecht bestuurd door geëmancipeerde corrupte negers... «The voters who longed after more honest men were held up as re-actionary and treacherous people. The Calumny was believed in the North...» (bl. 232).

Op 20 april wordt hij te St.-Louis voorgesteld aan F. Van der Sanden, een Noordbrabander, de secretaris van de Aartsbisschop. Na een lang gesprek «in Flemish» (bl. 240) krijgt hij «Een zak vol complementen» mee voor Pater Leopold Van Ekert, franciscaan te Tielt. Aan de Universiteit, gesticht door de Jezuïet Van Quickenborn, oudleerling van Roesele, ontmoet hij Father Rector Leopold Buysschaert, «a fellow Town-s-man of mine» (Kortrijk) (bl. 236) ³⁷.

Op 21 april voelt hij zich te Louisville eindelijk weer eens thuis bij Tardy en Gore ³⁸. Een eerste bezoek brengt hij aan de broeders Xaverianen, waaronder hij er velen heeft gekend te Manchester. Hun stichter was Br. Ryken «my old friend» ³⁹ (bl. 241). «The negroes are (there) of a lower Kind than those in Baltimore... «depraved from childhood.»

Benoit preekt voor de negers over Hemel en Hel. In een plaatselijk blad wordt de predikant genoemd «a very pleasant and impressive speaker... His style is plain, practical, forcible, and he speaks with great earnestness» (bl. 244a). Na het bijwonen van vespers en lof meent Benoit dat men meer volkszang moet geven, «lively airs, jiggy without being vulgar». Het seminarie is gevestigd in de residentie van een voormalig slave-holder, who owned 1000 slaves (bl. 275). Fr. Crance «who studied at Louvain» is er leraar. In de Cistercienserabdij is baron d'Hodiamont uit Limburg wijn-

37. Leopold Buysschaert S.J. (Ronse 1833 - St.-Louis 1909). *Allosery, o.c.*, I, 62/198. Bekend als Bushart... niet te verwarren met James Busschots uit Lier, die in St.-Louis stierf op 26 aug. 1875. Cfr. Griffin, *o.c.* bl. 160, 162, 209.

38. In augustus begingen Gore en Tardy een fatale blunder. Tijdens een verblijf van de bisschop van Louisville in Europa, had een zekere Father Devries een stuk opgesteld, waarin de bisschop veroordeeld werd en om zijn afzetting gevraagd werd. Gore en Tardy hadden het stuk meeondertekend. In een brief van 3 september — niet van 2 januari, zoals Steins schrijft — ontzegt de bisschop het verblijf van Mill Hillers te St.-Louis. Op 19 oktober werd Tardy uit de Congregatie gesloten en Gore vervangen.

39. Theodore Ryken (1797-1871). Stichter van de broeders Xaverianen. Benoit ontving de eerste Xaverianen in Manchester. De vriendschap tussen Benoit en Ryken dateert waarschijnlijk al van vóór 1847. Brother Aubert, *March On! The Life of Theodore Ryken*, Boston, 1961.

kweker en ciderstoker. Hij gidst zijn gasten in de kelder. Benoit citeert hierbij uit het hoofd de verzen van Longfellow, die Friar Claus in de wijnkelder laat dalen en daarbij een loflied aan de wijn zingt. In een school van de Zusters van Liefde ontmoet Benoit een franse religieuze «who spoke French and English perfectly : one of the rarest performances in the world» (bl. 258).

Op 4 mei kwam Benoit per boot in Cincinnati aan. De stad «is almost smokey as Manchester». Father Karel Vandendriessche uit Moorslede, pastoor van de St.-Franciscuskerk, ontving hem hartelijk ⁴⁰. Hij sprak er met Zuster Eusebia (Van Wallegem) uit Brugge. Van Aartsbisschop Purcell, een geboren Ier, krijgt hij dadelijk verlof om te bedelen. Purcell heeft een uiterst vriendelijk en toegankelijk karakter. Tijdens het Vaticaans Concilie verzette hij zich openlijk tegen de dogmaverklaring van de pauselijke onfeilbaarheid. Newman verdedigt hij tegen McMaster en Manning. Hij spreekt Benoit over Mgr. Malou, Canon Maes ⁴¹ en het Engels Klooster te Brugge, met wie hij goed bekend is, en over een «curious incident who happened about the year 1851». Tijdens zijn verblijf in België hoorde hij dat de terdoodveroordeelde Hippolyte Bocarmé, die enige tijd in Arkansas was geweest, de laatste hulp van een priester weigerde. Hij bezocht hem in de gevangenis te Bergen. «The young man asked the Archop. Who had sent him ? Was it the King, the Pope ? No one, except God. - Who are you ? - The Archop. of Cincinnati» (bl. 278). Purcell bereidde de ver-

40. Karel Vandendriessche S.J. (Moorslede 1820 - Cincinnati 1885). Had samen met Foulon (Heule 1820 - 1845) en Schacht (Wingene 1820-1874) Mgr. Lefevere vergezeld naar Detroit in 1841. Allosery, *o.c.*, I, 230. Karel Van den Driessche wordt niet vermeld bij Paré, *o.c.*, wel Lodewijk (Van Driss) die niet vermeld wordt door Benoit.

41. Jean Pierre Maes, kan. (Zwevegem 1806-1877). Directeur Groot Seminarie te Brugge (1833-1838), directeur van het Duinen-college (1834-1838), van het Krankzinnigengesticht te Brugge... (1839), te Kortrijk (1850). Was een der trouwste weldoeners van het Amerikaans College te Leuven. Bittremieux, *De Belgen en de katholieke Godsdienst in Amerika*, in *Ann. Emulation*, 1909, bl. 134.

oordeelde voor op de dood, las de mis in de gevangenis en vergezelde hem tot op het schavot ⁴².

In «the Seminary of St. Mary's» toonde men Benoit «a bible in Flemish of the year 1483... and one of 1468 or 1470...» (bl. 283). De president, Dr. Pabish, was niet te spreken over het theologieonderricht te Rome. «The arguments were too commonplace viz Scripture, Fathers and such arguments from reason...» (bl. 285). De Italianen kennen geen geschiedenis. De Duitsers hechten er wellicht te veel belang aan. «Hence their difficulties in the Vatican Council, as they thought that the Infallibilitydogma was contradicted by history»...

Benoit kwam op 12 mei aan te Detroit.

Detroit was de stad van Mgr. Lefevere. Voor het vertrek naar de States had het Benoit getroffen dat hij nu de reis zou maken die hij in 1840 van plan geweest was met Lefevere te maken. Het zien van die stad roept opnieuw de herinnering op aan de intussen overleden Lefevere en aan zijn eigen niet verwezenlijkte missionarisdroom. «I looked with additional interest at the city, which would have been my dwelling-place instead of Manchester.»

Bij zijn aankomst in de stad was hij eerst te gast bij Pieter Hennaert ⁴³, die hij vroeger te Roeselare gekend had, en nu Vicaris-Generaal te Detroit was. Maar, niet om deze oude knecht van het Klein Seminarie terug te zien, was hij naar Detroit gekomen. In Cincinnati al schreef hij: «...I wished to visit Fr. Ryckaert ⁴⁴ a collegefriend now at Mount-Clemens, Michigan» (bl. 282). Op de dag zelf van zijn aan-

42. Het proces werd in de T.V. behandeld in «Beschuldigde, sta op». De naam van Purcell werd hierbij niet vermeld. Bocarmé werd veroordeeld wegens moord door vergiftiging met gedistilleerd tabaksap. In «Hasty Notes» schrijft Benoit dat een Voudoopriester cnlangs te Vicksburg uit «the juice of Tobacco» een «poisonous remedy» maakte en hiermee de dood van een vrouw veroorzaakt had (bl. 220).

43. Pieter Jan Hennaert (Pervyse 1821 - Detroit 1892). Was dienstknecht en leerling te Roeselare. Allossery I, 145. Paré, o.c., bl. 527 ss.

44. Karel Ryckaert, geboren te Sleidinge op 14 aug. 1820. In 1837

komst te Detroit ging hij naar Mt. Clemens «...and was delighted to find in what health Fr. Ch. Ryckaert (was ?) who had been a bosomfriend in our schooldays from 1837...» (bl. 290). Voor Ryckaert was daar pastoor «Fr. Van Renterghem, my schoolfriend...» (bl. 295) ⁴⁵. Ryckaert bleef Benoits gids en bracht hem o.m. «to Fr. Limpens ⁴⁶, at whose house we had hoped to find some friends. We found the principal one viz. Fr. Amand Van den Driessche» ⁴⁷.

Bisschop Borgess, die Mgr. Lefevere opgevolgd had, «does not seem very sanguine about the success of the Negro-mission» (bl. 295). Toch gaf hij oorlof om te bedelen...

Op 17 mei moest Benoit zijn vrienden verlaten. De trein zou hem, via de Niagarawatervallen, naar New York brengen. De indruk, die dit natuurwonder op Benoit maakt, inspireerde hem enkele poëtische bladzijden (bl. 297-307).

In New York werd hem vriendelijk meegedeeld dat het onmogelijk was in de onderscheiden bisdommen voor de negermissie te bedelen. Dan maar genoeg nemen met een paar beleefdheidsbezoeken bij Card. McCloskey en weldoeners. Op 25 mei werd hij vriendelijk ontvangen bij father

beëindigde hij te Roeselare de Franse klassen en begon zijn humaniora. Benoit zat twee klassen hoger dan Ryckaert. Hij vertrok naar het bisdom Detroit in 1858. Hij was leerling van het eerste jaar bestaan van het Amerikaans College te Leuven. Zijn dorpsgenoot Louis De Seille vertrok in 1832 naar Amerika. *R.d.H.*, 1868, bl. 128.

⁴⁵ Hendrik Van Renterghem (Zwevezele 1816 † Detroit 1869). Beëindigde te Roeselare de derde Latijnse in 1838. *Allossery I*, 253 *Paré, o.c.*, bl. 489, 513, 573.

⁴⁶ Gustave Limpens. Leerling van het Amerikaans College in 1857, waar hij het seminarielied opstelde. Onderpastoor in de kathedraal te Detroit. Bouwde de kerk «Our Lady of Help», gewijd in 1867. *R.d.H.*, 1870, bl. 144. *Paré, o.c.*, bl. 457, 525, Carolus Limpens werd op 10 juni 1865 tot priester gewijd in het Engels Seminarie te Brugge. - Over het werk van de Vlaamse missionarissen in het bisdom Detroit vinden we bekende en enkele nieuwe gegevens bij Ph. D. Sabbe and L. Buyse, *Belgians in America*, Tielt, Lannoo, 1960, 317 bl.

⁴⁷ Amand van den Driessche (1825-1902): broer van Karel en Lodewijk (Van Driss). Over Amand weet *Allossery (I, 230)* praktisch niets. Daarom geven we in de bijlage de gegevens van Benoit over Amand en Karel, naast die over Mgr. Lefevere. *Paré, o.c.*, bl. 522, 568, 572.

Spalding, de neef van de kardinaal. «This good Father is quite disappointed with the results of the labours of our Fathers among the Negroes of America...⁴⁸. The work w'd be looked upon more favorably if it had started either from Ireland or Belgium... The Bishops, at the last Plenary Council were much opposed to this work...» (bl. 325-326).

Een beschouwing over de verfoeilijke corruptie van het bestuur van New York eindigt met een sarcastische verdediging van de Neger uit het Zuiden, die voor de burgeroorlog een haveloze slaaf was en thans in luxe en weelde leeft in een herenwoning. «He is following the march of civilization by getting elected into office and stealing as much as he can, after the model of his more Civilized white brethren of the North» (bl. 339).

Dit is de laatste aantekening op vrijdag, 28 mei.

De volgende dag scheepte hij in op de «Brittanic». Op 8 juni stapte hij te Liverpool aan wal. De terugreis had 9 dagen geduurd.

Gebeurtenissen na de Amerikaanse reis.

In een antwoord aan Mgr. Bethune schrijft Benoit op 13 juni, dat de reis voorspoedig afgelopen is en hem de gelegenheid heeft geboden om de toestand van de negers ter plaatse te bestuderen. Maar dit komt hij vertellen onder zijn vakantie. Bovendien wenst hij een tiental leerlingen mee te brengen en in het Seminarie te Brugge en te Gent te logeren. (Brief in Bijlage.)

Op 16 juni een brief van Vaughan: «Welcome home again!». Vaughan meent meer en meer «that we must have some other than the Negro American Mission. It is only half a foreign Mission...». Daarvan was er al sprake geweest in de brief van Benoit aan Bethune van 13 dec. 1873. Maar nu gaat het niet over China en Afrika, maar over Indië. Bisschop Fennely van Madras had, in een bijgevoegde brief, om Mill Hillers gevraagd en Mgr. Howard had Vaughan aangezet om een Missie in Indië te beginnen. Ook Col.

Boone, de grote weldoener uit New York en vriend van bisschop Gibbons, had een brief gezonden «which is not a encouraging». Vaughan vroeg, in verband met deze brief, wat Benoit dacht over de Missie bij de Rode Indianen.

Op 20 juli had Vaughan de voorwaarden aan Fennely laten kennen en op 2 november vertrokken, onder leiding van Forbes, de eerste paters naar Madras ⁴⁹.

Kardinaal Franchi van de Propaganda, die in 1875 de moeilijkheden met de Jezuïeten te Baltimore had geregeld, kwam op 20 sept. 1876 naar Mill Hill en drong er bij Benoit op aan: «not to send many of our young Missionars to America» ⁵⁰. Toch liet Benoit in 1876 nog 3 paters naar Baltimore vertrekken ⁵¹. In 1877 zouden er nog twee volgen ⁵².

Van de vele beloften aan de Amerikaanse bisschoppen om nieuwe missies te stichten, kwam niets terecht. De provinciaal Noonan was ontmoedigd geworden door de moeilijkheden in de States en ontevreden omdat hij meende dat men in Engeland de Negermissie verwaarloosde ten gunste van andere missies. Hij verlangde om Jezuïet te worden.

Op 6 december 1877 laat Benoit aan Vaughan weten dat hij het volgende jaar opnieuw naar de States zal vertrekken om de moeilijkheden aldaar op te lossen. Op 12 december beantwoordt hij een brief van Kard. Howard ⁵³. Hij ver-

48. In zijn Hasty Notes legt Benoit steeds de nadruk dat praktisch alle missionarissen, die zich vóór de Mill Hillers voor de Negers hebben ingezet, mislukt zijn: Folchi te Charleston (bl. 104); Demulder te Louisville (bl. 242); Hoecken te Cincinnati (bl. 269). O'Connor, die te Baltimore goed werk verrichtte, had zijn werk aan de Mill Hillers overgelaten.

49. Op 14 sept. 1875 schreef Vaughan aan Benoit: «Are you going to work mirakels to keep 42...».

50. Benoit aan Card. Howard: Brief van 12 dec. 1877. De komst van Franchi wordt aangekondigd in brief van Vaughan aan Benoit van 18 sept. 1876.

51. Crowley, Walsh en Katein.

52. Proth Eraste en John Slattery, de zoon van een rijke industrieel uit New York. Hij zou Noonan als Provinciaal vervangen. Van de 16, die naar Amerika vertrokken waren, waren er einde 1877 nog 8 Mill Hillpaters werkzaam.

53. Howard... had geruchten vernomen dat de Amerikaanse pro-

klaart de houding van Mill Hill ten opzichte van de Negermissie en zijn opvatting over de noodzakelijkheid van een eigen missie in Indië. «In my humble judgement India ought to be the field of labour for this Society. Of the 200 million of Indian British subjects, only one million are Catholics.»

Op 17 mei 1878 vertrekt hij naar Rome om de Propaganda en de paus te bewegen een eigen missie aan Mill Hill af te staan ⁵⁴.

Zijn tweede reis naar de States werd inmiddels uitgesteld tot november 1883... ⁵⁴.

J. de MUELENAERE

BIJLAGEN

I

Pieter Benoit aan Mgr. Félix Béthune.

St. Joseph's College Mill Hill
Londres Dec. 13/73.

Bien cher Ami,

Je vous remercie de tout mon cœur de toute la peine que vous vous êtes donnée pour mes petites affaires ; et en particulier de ce que vous ayez placé l'argent qu'on vous a remis pour notre Séminaire. Si l'occasion se présente veuillez remercier de ma part ces bienfaiteurs. Je vous enverrai quelques rapports de notre Séminaire. Les bienfaiteurs Belges qui s'entendent un peu à l'Anglais aimeront peut être à lire «our doings»? Veuillez les envoyer à qui vous trouvez bon. Entr'autres Mr. Joseph de Hemptinne qui m'a promis 250 fr. par an a condition que le jeune missionnaire qui sortira de cette petite bourse prie que ses enfants puissent retenir la Foi, lui

vincie verwaarloosd werd en drong erop aan dat men zoveel mogelijk priesters naar de States zou zenden.

54. Zie onze bijdrage: *Rector Peter Canon Benoit te Rome*, in: *Biekorf*, 1968, bl. 234-240.

54'. Vaughan schrijft aan Lady Herbert op 9 sept. 1883 : «I have to send Father Benoit to make a visitation in America for five or six weeks». Shane Leslie, *o.c.*, bl. 358. Shane las verkeerd Denvil in plaats van Benoit.

aussi peut être voudrait lire le rapport. Les dons que j'ai reçus en Belgique cette année seront annoncés dans le rapport de 1873, qui sera imprimé vers la fête de S. Joseph. Mr. Stroom a 100 fr. pour moi. Voudriez s'il vs p. les lui demander en le remerciant de sa bonté pour m'avoir envoyé des intentions. Les petites sommes 89,75 + 136,40 + 50 + 50 vous pourriez les placer comme bon vous semble a interet. J'aimerais à rassembler en Belgique de quoi fonder une bourse à notre seminaire. Outre ce que vous avez déjà placé j'ai encore 1250 fr. qu'on m'a donnés en Belgique lors de ma dernière visite. En tout donc a peu près 2500 fr. S'il vous arrive de trouver quelqu'un qui a un peu trop d'argent, dites lui de mettre un peu dans notre bourse de Mill-Hill. Ce serait une belle affaire si la Belgique, avec toutes ses bonnes œuvres sur les bras, voulait encore penser aux pauvres negres de l'Amerique et de l'Afrique. Le Bon Dieu continue a montrer que cette œuvre est la Sienne, car elle grandit d'une manière a ne pas s'y entendre. Il est maintenant question d'entreprendre une mission (outre celles que nous avons en Amerique), beaucoup plus lointaine et plus dangereuse et par consequent plus glorieuse : en chine ou en Afrique. J'ai demandé à Mr. Schipman de vouloir m'envoyer une notice historique s'il en existe sur la vie et les œuvres de Mgr. Malou et un Annuaire de l'université de Louvain. S'il vous arrive de le voir voudriez vous lui demander s'il a pu trouver ces deux livres. Un jeune Anglais a traduit, à ma demande, l'ouvrage de Mgr. Malou sur «le choix d'un état de vie». Une petite notice sur la vie de ce grand Eveque serait à sa place dans cette traduction.

Tout à vous en J.C.

P. Benoit.

II

Herinneringen aan Mgr. Lefevere en de Vandendriessches.

A. Herinneringen aan Mgr. Lefevere.

«As I had been on the point of presenting myself to Mgr. Lefevre in 1840, I looked with additional interest at the city, wh would have been my dwelling-place instead of Manchester. It had two beautiful streets, a fine stately town-hall & contrasts favorably with all other cities of the State. The memory of the good old Bp Lefevre is a benediction in this city among all classes. He had been induced in 1825 by Mr Martens ⁵⁵ at Roulers to complete his classical studies.

55. Pieter Martens (Zulte 1804 - Marke 1854). Leraar en surveillant te Roeselare (1823), principaal Duinencollege (1843-1845), pastoor te Marke (1847).

When he had intended to give them up at poetry, as he was the last or one of the last of his class» (bl. 289).

«At the suppression of the college of Roulers by the King of Holland in 1826, he became a Lazarist in Paris & went to Missouri, left the Lazarists & labored hard & exhausted his strength by being day & night almost on horseback to visit the few scattered Catholics in his boundless district, came with Bp Flaget ⁵⁶ in 1840 to Europe, & recruit his health in his native place. During this stay in Belgium, he was appointed Bp Administrator of Detroit; began his diocese with only three Priests, one of whom he was obliged to suspend & had left it one of the most flourishing diocese of the States spiritually & financially. How often does God raise the humble in ataintents to do His work. The Curé d'Ars is one of the most modern instances to show that He choses the contemptible things et ea quae non sunt to carry out His designs» (bl. 290).

B. Herinneringen aan Karel Vanden Driessche S.J. te Cincinnati.

«After a pleasant evening & a tolerably quiet night I rose at 5.30 & on leaving my berth I found myself under the famous Cincinnati suspension-bridge with its span of 1100 feet. I went to S. Francis X in Sycamore betw(een) 6 & 7 th. Fr. Vandendriessche who is supposed by everybody to be an Irishman on account of his present name Driscol (sic) rec'd (received) me very kindly. This good Father a fine example of our sturdy Flemings, was one of the first in my time to cross the Atlantic in search of souls. For a young man with a fine comfortable wordly position before him, with a father & mother & tenderly attached to him with a little Fatherland wh(ich) it is so hard to leave for a Fleming, & to leave all & for ever, was hard to flesh & blood. A friend of the famiij undertook to break the news of the young missionary's determination, to the father. But he did it in a manner which none but a Fleming would thinck of. He treated the father to a succession of glasses of beer, not to make him drunk, but to bring him to a pitch of kindness & benevolence, to which an Englishman also can be brought by means of a good din-

56. Bisschop Benedict Flaget kwam in 1792 als «Sulpician» doceren aan het Seminarie te Baltimore. Werd eerste bisschop van Bardstown (Kentucky), toen het bisdom Baltimore in 1810 gesplitst werd. Door zijn toedoen werd het bisdom Detroit in 1833 opgericht. De eerste bisschop van Detroit was de Duitser Frederic Rese, die in 1841 zijn ontslag aanvaardde met behoud van zijn titel. Lefevere werd zijn opvolger. Paré, o.c., bl. 267, 309, 387...

ner; & it was then that the Father consented to sacrifice his son to the noble work after wh(ich) he generously aspired.» (bl. 267)
 «He was first 3 months with Mgr. LeFevre at Detroit, whence he joined the Jesuits. He took charge of St. Francis X. about 1851, wh(ich) Archop Purcell had given to the Jesuits when he completed his present cathedral. Fr. Driscoll built the present lofty spacious church instead of the chapel erected by Bp Purcell.» (bl. 268)

«Mass at the cathedral at 6.30. At 10 a.m; F. Driscoll took me to the Convent of the Good Shepherd, where I helped him to hear the confessions of the nuns & to give instruction to them on the Bl. Virgin.» (bl. 272)

C. Herinneringen aan Amand Vanden Driessche te Detroit.

«After dinner we paid a visit to Fr. Limpens ⁵⁷, at whose house we had hoped to find some friends. We found the principal one viz. Fr. Amand Van den Driessche.» (bl. 295)

«who has been laboring zealously for 25 years in this diocese. Next year he hopes to celebrate his silver jubilee & to come to Europe on this occasion. We met here Fr.----- from Bussels who has been since 1829 a missioner among the Indians with Fr. Desmet & still continues his work about the lake Superior. He spent a few years however in Florida. He thinks that the negroes are more susceptible of Catholic instruction, than the Indians & that constant work among them, w'd sure to be rewarded by a number of earnest converts.» (bl. 296)

III

Brief van Benoit aan Mgr. Bethune — 1875.

St. Joseph's College Mill Hill
 Londres N.W. 13 juin /75.

Monseigneur et Cher Ami,

Je m'empresse de vous faire savoir, d'après votre demande, que mon voyage d'Amérique s'est bien passé, grace à Dieu. J'ai quitté l'Europe le 7 janvier, et je suis revenu à Liverpool le 8 juin. J'ai donc passé 5 mois en Amérique et j'ai eu une assez belle occasion pour étudier sur les lieux la condition des negres des Etats-Unis. Je n'avais pas l'idée que le voyage de l'Amérique fût si facile, sous tous les rapports. Je suis revenu en 9 jours. Mais nous avons mis 16 jours en allant, p.c. que nous avons de l'orage presque tout le trajet. Mgr. Vau-

⁵⁷. Limpens: Griffin, *o.c.*, bl. 171: kwam ook met Lefevre naar Amerika. Zie voetnoot 46.

ghan est revenu en Février. J'ai eu la consolation de dire la Messe une fois en allant et plusieurs fois en revenant. J'ai toute une histoire à vous raconter au sujet de mon séjour en Amérique. Mais je dois réserver cela pour ma visite en Belgique. Comme j'ai trouvé un placement sur pour les petites sommes dont vous avez bien voulu vous charger, pourrais-je vous demander de me les envoyer par traite sur une banque de Londres, à l'exception d'une action de 700 frs que j'ai reçu de ma famille et que je rendrai à la famille tôt ou tard. Comme la somme totale à envoyer est si petite, je pense que vous n'aurez pas d'embaras soit pour retirer et vendre les différentes petites actions soit pour les retenir vous-même et me déboursier le montant au prix courant. Une autre faveur encore : j'ai d'ordinaire environ 10 étudiants qui restent ici pendant les vacances. L'idée me venait l'autre jour que ce serait une belle recreation pour eux si je pouvais leur montrer quelque chose de la Belgique p.ex. Bruges et Gand et peut être Anvers. Comme ils sont un Americain et Canadiens. Si cela pourrait se faire croyez vous que Sa Grandeur de Bruges et de Gand consentiraient à nous laisser loger dans leurs seminaires pendant deux jours par exemple, et permettre aux domestiques de nous préparer les modestes repas ordinaires, moyennant remboursement de dépenses. Voyez, Monseigneur, comment je ne vous laisse jamais tranquille.

Tout à Vs en J.C.

[Get:] P. Benoit.

S'il vous arrive de parler à Sa Grandeur de Bruges au sujet de ma dernière demande, Veuillez lui presenter mes hommages respectueux ⁵⁸.

58. De brief werd ons vriendelijk overgemaakt door A. Demeulemeester uit Pittem. De ontbrekende accenten werden aangevuld.

Het ambacht van de oudkleerkopers te Brugge

Alhoewel de ambachten tijdens het ancien régime een belangrijke rol op sociaal en economisch gebied hebben gespeeld, zijn wij over tal van deze vroegere instellingen slechts karig ingelicht. Aan vele ambachten werd tot nog toe geen enkele studie, een tekst- of bronnenpublicatie, laat staan een monografie gewijd. En dit is ook het geval met het ambacht van de oudkleerkopers te Brugge.

J. Gailliard, die een boek van 231 blz. over de Brugse ambachten en neringen heeft gepubliceerd, is de enige auteur die aan het ambacht van de oudkleerkopers enkele regels heeft besteed. Wat hij erover schreef beperkt zich tot het volgende: «De oude kleerkoopers hadden den H. Nikolaas voor patroon, en deden, tot in het jaar 1496 hunne goddelijke diensten oefenen in de St.-Nikolaeskapel. Vervolgens hebben zij gebruik gemaakt van de kapel gezeit der Zeven Wenen, te Sint-Salvators. Een bevel van het magistraet, op de 24 september 1574 afgekondigt, verbood de oude kleerkoopers in het vervolg nieuwe kleederen in het Stedehuis te koopen, om dezelve voort te verkoopen»¹.

Niet alleen gebrek aan belangstelling van de historici is oorzaak waarom zo weinig over dit ambacht geweten is. Wellicht was het ontbreken van voldoende documenten eveneens een hinderpaal. Van het archief, dat door het ambacht van de oudkleerkopers werd gevormd, is inderdaad weinig tot ons gekomen. Op het Brugse Stadsarchief worden in het fonds van de ambachten slechts vijf oorkonden

1. J. Gailliard, *De ambachten en neringen van Brugge*, Brugge, 1854, blz. 144.

betreffende de oudkleerkopers bewaard en het is nog de vraag of deze oorkonden wel van het eigenlijke ambachtsarchief afkomstig zijn ; ze dateren respectievelijk van 1463, 1513, 1552, 1692 en 1719. Op het Rijksarchief te Brugge, dat eveneens een fonds van de Brugse ambachten bezit, is het al niet beter gesteld : er worden daar slechts twee weinig belangrijke processen d.d. 1748 en 1757, alsmede een project-ampliatie van de ambachtskeure d.d. 1719 aange troffen.

Het is dan ook verheugend te mogen melden, dat het Brugse Stadsarchief onlangs werd verrijkt met een register met rekeningen van het kerkelijk gilde van de Brugse oudkleerkopers over de jaren 1551-1639, afkomstig uit privaat bezit.

Naar aanleiding van deze aanwinst, hebben wij de voorhanden zijnde documenten aan een nader onderzoek onderworpen met het oog op de aanvulling van de al te beknopte nota van J. Gailliard betreffende de geschiedenis van het Brugse oudkleerkopersambacht. Het resultaat van ons onderzoek, waaraan de resumé of de tekst van de belangrijkste stukken is toegevoegd, moge hierna volgen.

Het ambacht van de oudkleerkopers is al zeer vroeg ontstaan. Het wordt reeds in 1297 uitdrukkelijk vermeld : het diende toen een bedrag van 8 pond te betalen in verband met de overgave van de stad Brugge aan de koning van Frankrijk te Ingelmunster ². Verder wordt het ambacht nog vermeld omstreeks 1302 naar aanleiding van heffingen ten voordele van de stad of deelname aan oorlogsexpedities : voor de expeditie naar Douai moest het 12 paarden leveren, en voor de expeditie naar Gravelines moest het 4 paarden gedurende 15 dagen voor zijn rekening nemen ³. In 1304 ontstond zelfs een geschil tussen het ambacht van de oudkleerkopers en het ambacht van de oudgrauwwerkers be-

2. L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, dl. I, Brugge, 1871, blz. 54.

3. L. Gilliodts-van Severen, *a.w.*, dl. I, blz. 75, 85, 92.

treffende het respectievelijk aandeel van beide ambachten in de stedelijke militia ⁴. En in 1378/79 levert het ambacht van de oudkleerkopers 60 «sergeanten» voor de expeditie van de Brugse militia naar Aardenburg ⁵. In 1360/61 is er sprake van de deken van het ambacht van de oudkleerkopers ⁶ en in 1361 wordt een brief gezegeld met hun ambachtszegel ⁷. Het ambachtszegel wordt eveneens gehecht aan een akte van 16 maart 1357, waarbij de hoofdmannen van de zestendelen, samen met de verschillende ambachten van Brugge aan het stadsbestuur toelating verleenden om de zogenaamde «nieuwe rente» van 3.000 pond per jaar ten voordele van de graaf van Vlaanderen af te lossen ⁸. Volgens J. de Saint-Genois ⁹ en J. Gailliard ¹⁰ werden op het ambachtszegel van de oudkleerkopers de wapens van Vlaanderen en van Brugge, met daar onder een mantelhanger afgebeeld, en met als randschrift: «'t Seghel der oude cleercopers in Brugghe». Demay ¹¹ geeft onder nr. 4772 een enigszins afwijkende beschrijving van het ambachtszegel; volgens hem vertoonde het een schildersezal vergezeld rechts van een schildje met een leeuw — wat het wapen van Vlaanderen kan voorgesteld hebben — en links van een schildje met een gekroonde leeuw op een veld met dwarsbalken — wat vermoedelijk het wapen van de stad Brugge verbeeldde — in een roos stond als opschrift: «S. vanden ambochte der houdecletcopers in Brugghe».

Uit deze vermeldingen mag afgeleid worden, dat de oudkleerkopers van in de 13e eeuw een volwaardig ambacht vormden: ze hadden een normaal bestuur met aan het hoofd een deken, en hun corporatie beschikte over een eigen zegel,

4. L. Gilliodts-van Severen, *a.w.*, dl. I, blz. 191.

5. L. Gilliodts-van Severen, *a.w.*, dl. II, Brugge, 1873, blz. 384.

6. L. Gilliodts-van Severen, *a.w.*, dl. II, blz. 105.

7. L. Gilliodts-van Severen, *a.w.*, dl. II, blz. 119.

8. L. Gilliodts-van Severen, *a.w.*, dl. II, blz. 28-29.

9. J. de Saint Genois, *Sceaux des métiers de Bruges*, in *Messenger des sciences historiques de Belgique*, 1842, blz. 407.

10. J. Gailliard, *a.w.*, blz. 24.

11. G. Demay, *Inventaire des sceaux de la Flandre*, Parijs, 1877, nr. 4772.

waarmede akten en overeenkomsten rechtsgeldig werden gezegd.

Geheel het ancien régime door kende het ambacht van de oudkleerkopers daarenboven een regelmatig en ononderbroken bestaan tot de ambachten door de Franse overheersers werden afgeschaft ¹². Jaar op jaar werd het ambachtsbestuur, dat in de regel uit zes personen bestond, herkozen. De laatste deken en bestuursleden werden in 1796 aangesteld ¹³.

Om als lid van het ambacht van de oudkleerkopers te kunnen aangenomen worden, moest men voldoende beroepsbekwaamheid bezitten en de beroepsbedrijvigheid daadwerkelijk uitoefenen; daarbij moest men poorter van de stad Brugge zijn en een bewijs van goed gedrag, afgeleverd door de geboorteplaats, kunnen voorleggen. Aan het verwerven van het lidmaatschap waren natuurlijk ook financiële lasten verbonden. Zo moest de nieuwe meester 3 pond 10 s. gr. als inkomgeld betalen indien hij reeds het «zittengeld» had betaald, en indien hij nog geen «zittengeld» had gekweten, diende hij 5 pond 10 s. gr. te geven. Daarbij kwamen dan nog 10 s. gr. ten voordele van deken en vindders, 2 s. 8 d. gr. ten behoeve van het kerkelijk gilde, ook kapellegeld genaamd, alsmede het gewone drinkgeld aan de ambachtsklerk en het gewone «tractement» van deken en vindders. Aan niemand, die aan deze voorwaarden voldeed, mocht het lidmaatschap geweigerd worden.

De zoon van een meester, geboren na de opname van zijn

12. Na de tweede inval van de Fransen, werden onze gewesten bij Frankrijk ingelijfd en bij besluit van 9 Vendémiaire jaar IV (1 oktober 1795) werden de wetten van de Republiek ook voor de ingelijfde gebieden van kracht, onder meer de wet Le Chapelé van 2-17 maart, gevolgd door de wet van 14-27 juni 1791, die alle ambachten en neringen verbood. Zie: P. Allossery, *Het gildeleven in vroeger eeuwen*, Brugge, 1926, blz. 245.

13. Samen met de magistraat werden de ambachtsbesturen, naar aanleiding van hun verkiezing, in de registers van de wetsvernieuwingen van de stad Brugge ingeschreven. Dergelijke registers bestaan voor de perioden van 1363 tot 1374, van 1397 tot 1443 en van 1468 tot 1786; ze worden op het Brugse stadsarchief bewaard.

vader in het ambacht, kon reeds op vijftienjarige leeftijd op zijn beurt het meesterschap verwerven. De voorgeschreven leertijd bedroeg twee jaar en moest bij dezelfde meester uitgedaan worden. Verliet de leerknapp zijn meester vóór zijn leerplicht ten einde was, dan was hij verplicht bij zijn vroegere meester terug te komen wilde hij zijn leertijd beëindigen. Deed hij dat niet, dan kon hij bij geen ander meester opgenomen of tewerkgesteld worden. Daarenboven diende een zekere vergoeding aan de meester uitgekeerd te worden voor de schade die het vertrek van de leerknapp had veroorzaakt. Bij de aanvang van de leertijd had de leerknapp volgende kosten : 20 s. gr. als zittégeld of leergeld, 12 d. gr. als gildegeld, 12 d. gr. te betalen ten voordele van deken en vindfers, en 8 d. gr. ten voordele van de ambachtsklerk.

De meesters hadden benevens één of meer leerknappen, ook volwaardige knappen of gezellen in hun dienst. Deze gezellen mochten hun meester niet verlaten, tenzij na beëindiging van de overeenkomst. Pas daarna mochten zij door andere meesters in dienst genomen worden.

Het ambacht groepeerde alleen de meesters, al bezat het ambachtsbestuur ook een zekere rechtsmacht over de gezellen en de leerknappen. De ambachtsleden betaalden een jaarlijkse bijdrage van 20 s. gr., dat om de drie maanden per 5 s. gr. diende voldaan te worden, te weten : met Pasen, met het feest van Sint-Jan (24 juni), met het feest van Sint-Bavo (1 oktober) en met Verzworen Maandag, d.i. de eerste maandag na Driekoningenfeest (6 januari), dag waarop tevens de jaarlijkse ambachtsrekening werd afgehoord. Werd de beroepsbedrijvigheid opgeheven, dan bleef men verder tot zijn afsterven lid van het ambacht en diende men slechts een jaarlijkse bijdrage van 12 d. gr. te betalen, tenware men als actief lid verder wenste beschouwd te worden, in welk geval de jaarlijkse bijdrage op 3 s. 4 d. gr. was bepaald. Onder actieve leden verstond men deze, die aan de vergaderingen en aan het nemen van beslissingen in de schoot van het ambacht deelnamen. Bij het afsterven of

het uittreden uit het ambacht moest een doodschuld gekweten worden. Aan de weduwen van afgestorven meesters was het toegelaten de beroepsbedrijvigheid van haar overleden echtgenoot voort te zetten.

Het bestuur van het ambacht, dat jaarlijks werd herkozen, bestond uit een deken in de regel bijgestaan door zes vinders of bestuursleden. Aan hen was de taak opgedragen te zorgen voor de goede gang van zaken in het ambacht, en voor de stipte naleving van de ambachtskeure en de gemeentelijke verordeningen in verband met de beroepsactiviteiten. Ze dienden er verder over te waken dat orde en tucht in de corporatie en tussen de ambachtsleden onderling heerste; ze oefenden toezicht uit op de arbeid en de arbeidsvoorwaarden, evenals op de voortgebrachte of verhandelde produkten. Aan deken en vinders waren de ambachtsleden dan ook eerbied en gehoorzaamheid verschuldigd. Straffen waren overigens voorzien tegen de leden, die het corporatiebestuur wederspanning waren. Elk vergrijp tegen de ambachtskeure en de gemeentelijke verordeningen werd met een geldboete of een andere verplichting bestraft. Dekens en vinders waren gemachtigd vonnis te vellen tegen ongehoorzame of rebellerende leden, alle boeten wegens overtredingen in verband met het ambacht of de beroepsbedrijvigheid te innen, en aan de weerspanningen de beroepsactiviteit te verbieden tot de opgelegde boeten of andere straffen waren voldaan. Ook beslechtten zij de geschillen betreffende de schulden van het ene lid tegenover het andere, voor zover deze schulden in verband stonden met de beroepsbedrijvigheid.

De deken mocht zijn vinders dagvaarden wanneer het hem belieft. Hij mocht ook de gewone leden oproepen, wanneer hij hun hulp nodig achtte. Eigen afwezigheid op bepaalde vergaderingen of plaatsen werd de deken dubbel zo zwaar als verzuim aan een oproep van de vinders aangerekend. Dekens en vinders was het echter niet toegelaten het gildegeld (jaarlijkse bijdrage) te vermeerderen of nieuwe lasten in te voe-

ren, zonder de machtiging van de schepenen en de algemene instemming van de leden.

Het geldelijk beheer van het ambacht was toevertrouwd aan één of twee gouverneurs, terwijl een klerk zich met de meer administratieve taken van het ambacht inliet. Oefenden gouverneurs en klerk aldus in enigermate bestuursfuncties uit, ze mieken nochtans geen deel uit van het eigenlijke ambachtsbestuur; ze handelden uitsluitend voor rekening en onder de verantwoordelijkheid van de deken; ze werden ook niet ieder jaar herkozen.

Voor het uitoefenen van hun functies genoten deken, vinders en klerk blijkbaar geen vaste vergoeding; ze hadden echter bepaalde voordelen bij de aanneming van nieuwe meesters en van leerknappen alsook wellicht van de boeten. Of de gouverneurs enige vergoeding bekwamen of van sommige voordelen profiteerden, hebben wij niet kunnen uitmaken.

De activiteit van de oudkleerkopers bestond in het handeldrijven in klederen en ze hadden daarvan het monopolie. Alleen de leden van het ambacht vermochten zowel nieuwe als oude en herstelde mans-, vrouwen- en kinderklederen te verkopen, en niemand anders, zelfs de kleermakers niet, was het toegelaten dergelijke klederen te maken of te laten maken om verkocht te worden. De kleermakers werkten uitsluitend op bestelling en mochten alleen stoffen verwerken, die hun door de bestellers waren ter hand gesteld. De oudkleerkopers daarentegen vervaardigden allerhande klederen van oude stoffen, waarvan zij in het bezit waren, en ze herstelden oude klederen, hun toebehorende, zelfs met nieuwe voering. Het was hun niet toegelaten oude stoffen tegen loon te verwerken. De kleermakers was het niet geoorloofd oude klederen op te kopen om voort te verkopen of om te verhuren, en de oudkleerkopers, van hun kant, was het niet toegelaten klederen van nieuwe stoffen te vervaardigen. Ook mocht de ene oudkleerkoper zijn waren niet door een andere oudkleerkoper laten verkopen.

De aankoop van oude klederen mocht enkel door de leden van het oudkleerkopersambacht en ten hunnen huize gebeuren. Het aflopen van straten of het huis aan huis aandoen om oude klederen op te kopen, was voor iedereen, ook voor de oudkleerkopers verboden. Oude klederen, die in verkoopzalen, door de leenbanken of in openbare veilingen van de hand gedaan werden, mochten door de niet-oudkleerkopers alleen aangekocht worden voor zover het om eigen gebruik ging. En wanneer bij de aankoop van oude klederen door een kleerkoper een andere kleerkoper aanwezig was, diende de eerste de tweede te «contenteren».

De oudkleerkopers verkochten hun waren ofwel ter Vrijdagmarkt ofwel te hunnen huize. Op de Vrijdagmarkt werden de te koop gestelde klederen ten toon gespreid en in hun huis hingen ze ten toon in de winkel. De oudkleerkoper, die de Vrijdagmarkt als verkoopplaats gebruikte, mocht in zijn woning noch op een andere plaats toog en winkel houden, en omgekeerd. Het was de oudkleerkopers verder niet toegelaten hun waren door «uitdragers» te laten verkopen. Deze «uitdragers» verkochten eveneens oude klederen en stonden daarvoor eveneens op de Vrijdagmarkt. Maar in tegenstelling met de oudkleerkopers, mochten zij hun waren aldaar niet ten toon spreiden : ze moesten ermede op de arm staan op een voor hen speciaal aangewezen plaats. Daarenboven mochten hun waren enkel uit oude, niet herstellende klederen bestaan. Niemand, mocht ook klederen maken of laten maken om ze naar leenbanken te dragen en ze door deze leenbanken te laten verkopen of om ze langs publieke veilingen te gelde te maken. De oudkleerkopers zelf dienden hun waren te verkopen voor wat ze waren ; aldus was het hun onder andere verboden een oud kledingstuk, dat hersteld geworden was, voor niet hersteld te doen doorgaan.

De import van oude klederen, hetzij van buiten de stad, hetzij van buiten het land, was eveneens door strenge reglementen geregeld. Telkens oude klederen binnen de stad werden gebracht, moest hiervan kennis gedaan worden aan de

deken van de oudkleerkopers. Ze mochten niet te Brugge opgeslagen worden, maar moesten dadelijk en uitsluitend aan oudkleerkopers verkocht worden. Bleek dat niet mogelijk, dan gaf de ambachtsdeken schriftelijke toelating om ze naar andere plaatsen uit te voeren. Maar omgekeerd, was ook de uitvoer van oude klederen zonder schriftelijke machtiging van de deken van de oudkleerkopers door niemand toegelaten.

Het spreekt vanzelf dat op de naleving van al deze maatregelen streng werd toegezien en op de overtredingen ervan straffen stonden. Deze straffen bestonden uit verbeurdverklaringen en geldboeten. Ten einde inbreuken en overtredingen te kunnen opsporen, waren deken en vindfers van de oudkleerkopers niet alleen gerechtigd om op de markt en in de winkels van hun ambachtsleden onderzoeken in te stellen, maar ze vermochten ook hetzelfde te doen in de winkels en de werkplaatsen van de kleermakers. En omgekeerd, was het deken en vindfers van de kleermakers toegelaten om overtredingen van hun ambachtskeure bij de oudkleerkopers op te sporen. Vermits verbeurdverklaringen en geldboeten, hetzij in hun geheel, hetzij gedeeltelijk, persoonlijk voordeel voor de betrokken dekens en vindfers opleverden, waren ze voor hen een prikkel om geen overtreding ongemoeid te laten.

Deze prikkel, gepaard aan de gekende naijver tussen de verschillende ambachten, gaf weleens aanleiding tot twijfelachtige interventies en tot lang aanslepende en kostelijke processen. Zo had een lijnwaadhandelaar te Brugge de gewoonte zijn eigen mantel, die hij reeds ongeveer zes jaar persoonlijk gebruikte, achteraan in zijn winkel aan een kapstok te hangen, toen deken en vindfers van de oudkleerkopers op 4 oktober 1688 zijn winkel binnenvielen en de mantel in beslag namen, zich beroepende op artikel 26 van hun ambachtskeur volgens welke zij «vermoghén te callaignieren alsulcke goederen als zy in de winckel bevonden, hemlieden neerynghe ende functie raeckende». Tegen deze

inbeslagname spande de lijnwaadhandelaar een proces in voor de Brugse schepenbank dat bijna vier jaar aansleepte en pas op 18 augustus 1692 zijn beslag kreeg met de veroordeling van de oudkleerkopers tot teruggave van de aangeslagen mantel en tot de kosten van het geding.

Bovenvermelde bijzonderheden over de inrichting van het ambacht van de oudkleerkopers en de werkkring van zijn leden, zijn bijna uitsluitend ontleend aan de project-ampliatie van de ambachtskeure, die in 1719 door het ambacht aan de stadsregering werd voorgelegd. Het ligt voor de hand, dat deze ampliatie niet gaat over het geheel van de keure maar alleen over de punten ervan waaraan wijzigingen werden voorgesteld. Dit blijkt overigens duidelijk uit paragraaf 45, waarin wordt gezegd dat «alle voorgaende ordonnantiën, reglementen ende pointen van ceure, aen desen niet contrariërende, in hun volle vigueur» behouden bleven. Vanzelfsprekend is het ook, dat de ambachtskeure van de 18e eeuw in tal van punten met de oorspronkelijke keure uit de 13e eeuw verschilde. Onvermijdelijk zullen in de loop van de tijden heel wat wijzigingen zijn aangebracht naargelang de omstandigheden daartoe aanleiding gaven. Het laat nochtans de indruk dat deze wijzigingen niet al te talrijk en niet erg ingrijpend zullen geweest zijn, vermits keurwijzigingen door het stadsbestuur werden uitgevaardigd en er in het Brugse stadsarchief daaromtrent geen teksten werden gevonden.

In de schoot van het ambacht bestond ook een kerkelijk gilde met eigen kapelaan, eigen kerkornamenten en aparte inkomsten en uitgaven. Aan het hoofd van het gilde stond een deken, waarschijnlijk bijgestaan door een schilddrager. De deken van het gilde mocht deze waardigheid niet met een bestuursfunctie in het ambacht cumuleren, en hij werd, evenals de leden van het ambachtsbestuur, jaarlijks herkozen.

Dat het gilde zijn kerkdiensten oorspronkelijk in de Sint-Nikolaaskapel heeft laten celebreren, is een bewering van

J. Gailliard ¹⁴, die noch ontkend noch bevestigd kan worden. De Sint-Nikolaaskapel, door Gailliard bedoeld, stond in de huidige Sint-Nikolaasstraat ; ze werd in 1394 door Nikolaas Pagant gesticht, en op het einde van de verleden eeuw gesloopt ¹⁵. Maar zoveel is zeker dat de H. Nikolaas door het gild als patroonheilige werd vereerd, evenals dit ook het geval was bij het kleerkopersambacht van Gent ¹⁶. Daarenboven werden nog de H. Laurentius en Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Smarten op een bijzondere wijze vereerd, wat gemakkelijk te verklaren is.

Het Sint-Nikolaasgilde van de Brugse oudkleerkopers had al van vóór 1481 zijn kapel in de Sint-Salvatorskerk. Dat was de zogenaamde Sint-Laurentiuskapel in de zuidelijke beuk van het koor. Naast het altaar van de H. Laurentius, dat door het gild van de oudkleerkopers werd gebruikt, trof men in deze kapel nog een viertal andere altaren aan. Van 1480 af werd de kooromgang van de Sint-Salvatorskerk verbouwd en kwamen verscheidene kranskapellen tot stand. Meteen verdween de Sint-Laurentiuskapel. Na de verbouwingen betrof het oudkleerkopersgilde de tweede kranskapel van de zuidelijke kooromgang en bracht waarschijnlijk het vroegere altaar van Sint-Laurentius aldaar over. Voortaan zou deze kapel ofwel de Sint-Laurentiuskapel ofwel de Sint-Nikolaaskapel genoemd worden. Het is in deze kapel dat pastoor Jan van Coudenberghé de broederschap van O.L.Vrouw van Smarten oprichtte en de zorg over deze broederschap aan het gilde van de oudkleerkopers zou toevertrouwd hebben. Deze zorg mocht niet altijd voorbeeldig genoemd worden ; ze werd daarom in 1625 aan het gilde van de oudkleerkopers onttrokken. Dat gebeurde op verzoek van koning Filips IV door de bisschop van Brugge, omdat de oudkleerkopers maar weinig ijver aan de dag legden ten

14. J. Gailliard, *a.w.*, blz. 144.

15. Zie: A. Duclos, *Bruges, histoire et souvenirs*, Brugge, 1910, blz. 302, 303, 494.

16. Vgl. P. Allossery, *a.w.*, blz. 195.

aanzien van de broederschap. Niettemin werd dezelfde kapel verder door het gilde van de oudkleerkopers en de broederschap van O.L.Vrouw van Smarten gedeeld. Gaandeweg echter bleef de benaming van Sint-Laurentiuskapel achterwege en kwam de benaming van kapel van O.L.Vrouw van de Zeven Smarten meer en meer in gebruik, zodanig zelfs dat ook de benaming van Sint-Nikolaaskapel op de achtergrond werd gedrongen¹⁷. In de titels van de bewaard gebleven rekeningen van het gilde wordt nooit gesproken van het gilde van Sint-Nikolaas, maar spreekt men zowel van «de ghilde van den ambochte van den houdencleercoopers in Brugghe», als van de «ghilde van Maria van de Seven Weeden, die de cleercoopers houden bin der kercke van Sint-Salvatoors binnen Brugghe».

Van de kerkornamenten, waarover het gilde in 1617 en later beschikte, bezitten we de lijst; deze wordt hierna als Bijlage medegedeeld. Onder de kunstvoorwerpen, die in deze lijst worden opgesomd, mogen enkele houten beelden, een vastendoek¹⁸, een kistje waarop de beeltenissen van O.L.Vrouw van de Zeven Smarten en van de heiligen Nikolaas en Laurentius waren geschilderd, alsmede een zilveren monstrans en een zilveren paasbard¹⁹ vermeld worden²⁰.

Wat het ambacht bezat aan eigendommen of voorwerpen,

17. Zie: A. Duclos, *De eerste eeuw van het broederschap der Zeven Weeddommen van Maria in de Sint-Salvators te Brugge*, Brugge, 1922, blz. 57-67.

18. Over betekenis, vorm, versiering en gebruik van vastendoeken in Vlaanderen, zie: M. English, *Vastendoeken*, in *Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation» te Brugge*, dl. XCVIII (1961), blz. 110-113.

19. Over het paasbard en zijn betekenis en gebruik, zie: R.A. Parmentier, *Deux portepaix conservés dans le diocèse de Bruges*, in *Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation» te Brugge*, dl. LXX (1927), blz. 166-173.

20. Twee zilveren kruisbeelden en twee zilveren ampullen, toebehorende aan het gild van de oudkleerkopers, waren in 1578 door het stadsbestuur opgeëist. Zie: A. Schouteet, *Inventaris van het goud- en zilverwerk in april 1578 te Brugge opgeëist*, in *Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation» te Brugge*, dl. CV (1968), blz. 237.

die niet ten behoeve of ter versiering van de gildekapel dienden, is ons niet bekend. Niettemin weten wij dat het ambacht over een vaandel beschikte, die in 1552 door de Brugse schilder Joost de Laval op rood damast was geschilderd ²¹.

Bloei en verval van het ambacht van de oudkleerkopers gingen uiteraard gepaard met de evolutie van het ambachtswezen en met de sociale en economische toestanden te Brugge. De hoogste bloei mag men dan ook waarschijnlijk op het einde van de 14e en in het begin van de 15e eeuw situeren. Het aanzienlijke aantal vreemdelingen, die in die periode het poorterschap van Brugge hebben aangekocht, ten einde het beroep van oudkleerkoper in deze stad vrij te kunnen uitoefenen, staaft ons vermoeden. Tussen 1418 en 1434 bedroeg hun aantal niet minder dan veertig. Dat is meteen ook een bewijs, dat het beroep van oudkleerkoper te Brugge in die tijd aantrekkelijk moet geweest zijn, want het merendeel van deze nieuwe poorters kwam van ver afgelegen plaatsen : uit Brabant, Limburg, Noord-Frankrijk, Noord-Nederland, zelfs uit de omstreken van Parijs ²².

Ook inzake de maatschappelijke positie stonden de oudkleerkopers te Brugge niet ten achter bij de leden van de andere ambachten. Wel integendeel. Onder de notabelen, die zich in 1328 ten behoeve van de stad Brugge borg stelden voor een lening van 20.000 pond parisis aan de Florentijnse geldschieder Donaas de Pruches, behoorden vier oudkleerkopers : Laurens van Thorout, Willem van Meetkerke, Lamsin van Pene en Wouter de Houkere ²³. En onder de eigenaars van eigendommen te Brugge gelegen, omstreeks 1580, zijn de oudkleerkopers goed vertegenwoor-

21. Over Joost de Laval, zie: R.A. Parmentier, *Bronnen voor de geschiedenis van het Brugsche schildersmilieu in de XVIe eeuw*, in *Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art*, dl. VIII (1938), blz. 264-269.

22. Zie: R.A. Parmentier, *Indices op de Brugsche Poorterboeken*, Brugge, 1938.

23. Vgl. L. Gilliodts-van Severen, *a.w.*, dl. I, blz. 397.

digd ²⁴. Daarenboven wijzen de geslachtsnamen er op dat vele oudkleerkopers tot bekende en vooraanstaande families behoorden.

A. SCHOUTEET

BIJLAGEN

I

1463 maart 12. - *Jan Laerke, Jan Lefevere en Jan de Eliee, dismeesters van de Sint-Salvatorskerk te Brugge, erkennen dat Victor Simoens, de bierpackere, en zijn vrouw, Margaretha fa. Jacob van Leken, een stichting in voormelde kerk hebben gedaan van twee bedelingen, iedere bedeling van veertig proven en iedere prove ter waarde van 3 s. par. Van iedere bedeling moeten zes proven naar het ambacht van de oudkleerkopers van Brugge gaan.*

Oorspronkelijk stuk, met het geschonden zegel van de eerste oorkonder; de zegels van twee andere oorkonders zijn verloren.

II

1513 februari 24. - *De notaris Johannes Urbaan, instrumenteert dat Jan van Houc, deken van het gilde, Pieter Mordake, Jan de Knoddere, Thomas de Pruet, Cornelis Struusbolle, Adriaan Bernier en Bernard Reynhoudt, ouderlingen van het ambacht van de oudkleerkopers te Brugge optredend in naam van het gehele ambacht, de verwijdering eisen van een «tavreelkin van latoene», dat door Jan van Zandycke en Adriaan Jaquemyn, respectievelijk deken van het ambacht en deken van het gilde van de oudkleerkopers, in de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën in de Sint-Salvatorskerk te Brugge, hun gildekapel, zonder toe-*

24. Zie: L. Gilliodts-van Severen, *Les registres des «Zestendeelen» ou le cadastre de la ville de Bruges de l'année 1580*, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, dl. XLIII (1893).

lating van het gehele ambacht werd aangebracht, en dit uitsluitend op kosten van de twee laatstgenoemde dekenen.

Oorspronkelijk stuk, met de signatuur van de notaris.

III

1552 februari 9. - *In het proces tussen het ambacht van de oudkleerkopers en het ambacht van de oudgrauwwerkers, betreffende de eis van de oudkleerkopers om tussenkomst van een vierde in de kosten van onderhoud van de Vrijdagmarkt door de oudgrauwwerkers, beslissen schepenen van Brugge de zaak tot maandag eerstkomende uit te stellen.*

Oorspronkelijk stuk, met de signatuur van J. de Corte.

IV

1584 april 7. - *Maximiliaan van Duvenede en Jacob de Sainthilaire, schepenen van Brugge, oorkonden dat Lenaerdt van Stexele, deken, Andries van Diesbrouck en Christiaan de Kueninck, vindere, Loys Verstepel, deken van het gilde, Jacob Minne, schilddrager, Jan de Briatere en Jaecques Modus, gouverneurs, Arnoud van Berchem en Galiaan de Vriese, ouderlingen van het ambacht van de oudkleerkopers van Brugge, optredend in naam van het gehele ambacht, een rente van 10 schelling groot 's jaars hebben gevestigd ten voordele van Katheline, dochter van Lenaert van Stexele en Katheline van Rutem, onder verband van het bezit van het ambacht en van ieder lid ervan.*

Oorspronkelijk stuk. De zegels van de oorkonders zijn verloren.

V

1590 januari 29. - *Jacob de Jonghe en Jacob Budsin, schepenen van Brugge, oorkonden dat Lenaert van Sterxele, de oudkleerkoper, en zijn echtgenote Cathelyne van Ruthem, de rente van 10 schelling groot, vermeld in de voorgaande akte, aan Joos van Overdyle hebben overgedragen.*

Oorspronkelijk stuk. De zegels van de oorkonders zijn verloren.

VI

1692 augustus 18. - *Uitspraak van schepenen van Brugge in het proces tussen Gerard Arents, lijnwaadhandelaar, en het ambacht van de oudkleerkopers. Het ambacht wordt veroordeeld om de mantel, die door het ambacht in de winkel van Arents werd aangeslagen, terug te geven en tot betaling van de kosten van het geding.*

Oorspronkelijk stuk, ondertekend: *Philippe van Volden*, 1692.

VII

1719 maart 13. - *Project-ampliatie van de ambachtskeure van de oudkleerkopers te Brugge, door het ambachtsbestuur aan de stadsregering voorgelegd.*

Alsoo edele ende weerde heeren burghmeesters ende schepenen der stede van Brugghe voor hemlieden ghecommitteerde ter tresorie hadden gherenvoyeert seker requeste by appointemente van daeten ... decembre 1718, onderteeckent ..., ghepresenteert vanweghen deken ende eedt mitsgaders oude dekens ende supposten van den ambochte van de oudecleercoopers binnen deser stede, nopende het inbrynghen van soo groot nombre van oude cleederen van andere conynckrycken ende provintiën, soo by vrimdelynghen als inboorelyngen, waerin sy daghelicx waeren negotiërende mitsgaders dselve vercoopende, soo aen diversche vrimdelynghen als aen de inwoonders deser stede, welcke vrimdelynghen ende inwoonders niet bevrydt en syn onder denselven ambochte, hetwelcke is streckende tot eene totale ruyne van den voornomden ambochte ende distructie van het ghemeente, mitsgaders jegens de oude privilegiën van diere, omme redenen dat de vrimdelynghen, deselve vrimde goederen binnen deser stede coopende, die aenstonts transporteren naer andere steden, soo binnen als buyten Vlaenderen, daer dat deselve vrimdelynghen, soo van de stadt Ghendt, Cortrycke, Doornycke, Ipre, Ryssel als alle andere steden ende platsen, vóór desen plachten hunne goederen te commen coopen by de bevrijde van desen ambochte; achtervolghende welcken appointemende den meerghenoomden deken ende eedt, mitsgaders oude deckens deselve requeste hadden beweeght in handen van d'heeren ghecommitteerde ter tresorie ende aldaer, persoonlick comparerende, hadden deselve heeren ghecommitteerde gheseyt, dat sy moesten overbrynghen een project van point van ceure, soo in 't regard van de vrimde goederen Is in alle andere regarden daerin sy hun waeren vindende gheledeert; ten welcken eynde ende omme aen deselve or-

donnantie te vulcommen, sy aen UEd. waeren overghevende het naer-
volghende.

1. Alvooren, wat man die bevryt wilt wesen in den voornoemden
ambochte, die moet bryngghen certificatie van de platse daer hy
ghebooren is, dat hy goet cnape is, ende daertoe moet hy souf-
fisantelick het ambocht connen doen metter hant, ende poorter
deser stede wesen.
2. Item, dengonnen het ambocht by eenen vryen meester deser
stede gheleert hebbende ende betaelt hebbende het sitteghelt
hiernaer verclaert, sal gheven ten prouffytte van den ambochte
drye ponden thien schellynghen gr., ende hetselve sitteghelt niet
betaelt hebbende vyf ponden thien schellynghen grooten over
syn vryhede respectievelick boven thien schellynghen grooten
voor den deken ende vynders, mitsgaders voor de gilde ofte
cappellegelt twee schellynghen acht grooten, aen den clercq het
ghewoonlick drynckgelt ende aen deken ende eedt het ghewoone-
lick tractement.
3. Voorts, soo wie et voorseyde ambocht leeren wilde die sal
alvooren moeten poorter wesen ende sal hetselve twee jaeren
moeten leeren ende geven voor sittegelt ten incommen twyntigh
schellynghen grooten, voor het gildegelt twaelf groote, voor den
deken ende vynders twaelf groote, ende voor den clercq acht
groote; ende als hy vol gheleert sal syn ende de vryhede van
den voorseyden ambochte sal willen hebben, soo sal hy aen den
voorseyden ambochte noch gheven de voornoemde drye ponden
thien schellynghen grooten, aen den deken ende vynders thien
schellynghen grooten, ende ghilde ofte cappellegelt twee schel-
lynghen acht grooten, aen den clercq de jonste, ende aen den
deken ende vynders het tractement.
4. Item, soo wat leerlynck van den voorseyden ambochte synen
meester ontghynghen aeler hy synen leertyt voldaan hadde, ende
daernaer wederquaeme in den voorseyden ambochte, is hy gehou-
den by synen meester den leertyt te voldoene, aeler hy vermagh
te gaen wercken by een ander, ende bovendien schuldigh synen
meester te voldoen van de schaede die hy by syne absentie ghe-
hadt heeft, ter tauxatie van deken ende eedt van denselven am-
bochte.
5. Item, dat elck vrye meesterskynt syn vryheyt lossen magh met-
ten ouderdom van vyfthien jaeren, behoudens dat kynt ghe-
booren synde binnen den tydt dat syn vader vrymeester is ghe-
weest in 't voorseyde ambocht, ende alsdan gheven aen deken
ende vynders het ghewoonlick tractement tot syne wynlossyn-

- ghe, den clerq het ordinair drynckgelt, ende twee schellynghen acht groote over het gilde ende cappellegelt.
6. Item, soo wanneer dat een man, die het voorseyde ambocht souffisantelick doen can metter handt, syn vrydom versouckt te hebben in tselve ambocht, den deken ende vynders schuldigh syn t'allen tyden hem daertoe te aenveerden, midts synde poorter deser stede ende betaelende hetgonne hiervooren vermeld.
 7. Voorts, dat eenieder bevrydt synde onder denselven ambochte ende het ambocht exercerende, sal moeten betaelen het ghewoonelick ghildegelt ofte pointynghe, te weten: op Paeschgildgelt vyf schellynghen grooten, op Sint Jans vyf schelynghen gr., op Baefmisse vyf schellynghen gr. ende op Vercooren Maendagh, wesende den dagh van de rekenynghe, insghelycx vyf schellynghen gr. van ider jaer, ende dengonnen den ambochte niet exercerende sal moeten geven twaelf groote tsjaers, tenwaere deselve ghekent wilden worden in de rekenynghen van den ambochte ende in alle voorvallende affaires alwaer het gheheel ghemeente wort versocht, dewelcke alsdan sullen moeten betaelen tot drye schellynghen ende vier grooten tsjaers.
 8. Ende waert by aldien den ambochte eenighen dienst van noode hadde van deselve vrye meesters, den ambochte niet exerceren den tsy tot hunnen gouverneur ofte anderssints, sullen sy verobligiert syn denselven dienst te doene oftewel te scheeden uuyt denselven ambochte ende betaelen hunnen doodtschult.
 9. Item, soo wie een oudt cleedt dat vermaeckt is, voor onvermaeckt, verbeurt thien schellynghen paresyse.
 10. Item, dengonnen die ter marct staet met syne goederen en vermagh t'synen huysse nocte op eenighe andere platsen toogh ofte vente te doene op de boete van drye ponden paresyse, tenwelcken tyde den deken vermagh soo tsynen huysse als op andere platsen denselven toogh te beletten ofte ennighe van syne vynders in cas van absentie van den deken.
 11. Item, soo wie syn eygen goet bedinght, verbeurt twyntich schellynghen par.
 12. Item, den enen vryen meester staende in ofte op eenighe platsen, marcten ofte straeten, gelt biedende naer eenighe cleederen, ende daer bij synde een ofte meer vrymeesters, mitsgaders den coop toegheslaghen wordende in hunne presentie, sal den cooper de andere vrye meesters daerover moeten contenteren.
 13. Item, en is aen niemant gheoorlooft van den voorseyden ambochte te gaen vraeghen nocte soucken langst de straete om te coopen oude cleederen, tenwaere hy daertoe versocht waere, op de boete van drye ponden paresyse telcker werf.

14. Verbiedende inschelycx aen alle persoonen, van wat conditie sy souden moghen wesen, niet vry synde onder denselven ambochte, te coopen eenighe oude cleederen ofte andere goederen den ambochte raeckende, soo langst de straete als alomme elders, tenwaere ten huuse van de bevryde cleercoopers deser stede, op de boete van twaelf ponden par. van elcken stuccke ofte de verbeurte van deselve goederen.
15. Verbiedende oock aen alle voorverkoopighen ende andere persoonen deselve fonctie doende in het stille te coopen eenighe cleederen ofte andere goederen den ambochte raeckende in de publicke berghen, stedenhuysen ende venditiën tsy dat sy van eenighe andere persoonen daertoe ordre hebben ofte niet, tenwaere goederen dienstigh tot hun lichaem op de voorseyde boete van twaelf ponden paresyse van elcken stuccke ofte de verbeurte van deselve goederen.
16. Item, soo hebben deken ende vynders macht om al het ghestoolen goet daerop sy eenighe presumptie syn hebbende op te houden, tsy ter Vrydachmarct, t'hunnen huysse ofte op andere publicque straeten ende marcten, behoudens elcx recht.
17. Item, dat gheene uuydragegen gheoorlooft en syn met hunne goederen ofte van andere persoonen gegeven, platse te kiezen op de Vrydagmart omme deselve goederen aldaer ten toone te legghen om te vercoopen, maer is wel gheoorlooft met deselve goederen op hunnen aerme te staene omme deselve te vercoopen op de boete van ses ponden par. die de contrarie dede, ende dat de voorseyde uuydragegen staen sullen op deselve ghecostumeerde platse sonder te moghen staen op eenighe andere platsen op de boete als vooren, wel verstaende dat deselve goederen syn oude afgheleyde goederen sonder dat deselve gherepareert syn.
18. Item, dat gheenen vryen meester van den voorseyden ambochte en gheoorlooft eenigh goet te geven aen uuydragegen om te vercoopen op de boete van twaelf ponden paresyse van elcken stuccke, tenwaere deselve uuydragegen by andere persoonen deselve goederen pretenderende te coopen daertoe waeren versoght.
19. Voorts, dat niemant van denselven ambochte syne goederen aen een ander en vermagh te gaen presenteren om te vercoopen ofte verheuren op de boete als vooren.
20. Item, dat de oudcleercoopers sullen vermoghen te maecken alle manieren van oude wercken, haer selfs goet synde, ende dat voorts vercoopen t'hunnen proffytte, mitsgaders hunne oude goederen verbeteren, tsy met nieuwe voederynghe ofte andersints, nemaer en sullen sy niet vermoghen te maecken eenigh

- oudt werck ofte nieuw werck voor loon op de boete van twaelf ponden par. alsoo dickwils als sy daarmede bevonden wierden.
21. Insgelycx sal den cleermaecker niet vermoghen te maecken eenighe cleederen om die te vercoopen, nemaer vermagh te maecken alderande soorten van cleederen voor loon van laeckenen ofte stoffen aen hem daertoe ter handt ghestelt op de boete van twaelf ponden par.
 22. Item, dat den cleermaecker niet en sal vermoghen te coopen eenighe oude cleederen omme voorts te vercoopen ofte verheuren op de boete van ghelycke twaelf ponden paresyse van elcken stucck soo dickwils als hy bevonden wierde, ende insgelycx en sullen de oude cleercoopers van nieuwe laeckenen snyderen eenighe cleederen omme die voorts te vercoopen tensy deselve doende maecken by eenen cleermaecker op ghelycke boete.
 23. Item, dat van de drye voorenstaende articulen beede de voorseydte ambochten op elcanderen het ceurbesouck sullen hebben, ende de contrarie vindende de boete daerof te innen, hetselve ceurbesouck niet voorder nemende dan in elcanders winckel, te weten: den cleermaecker op het maecken van nieuwe cleederen midtsgaeters oude cleederen voor loon ende de cleercoopers op het coopene, vercoopene ende verheurene.
 24. Voorts, wat belanght den cleermaeckere-friseerder en sal insgelycx niet vermoghen te maecken eenighe cleederen om die te vercoopen ofte danof toogh ende vente te doene op de boete van ghelycke twaelf ponden paresyse van ider stucck, nemaer vermagh oock te maecken alle soorten van cleederen voor loon van de stoffen dewelcke hy in syn huys is hebbende ofte degonne hem daertoe ghebrocht wordende, tenwelcken eynde den deken ende eedt cleercoopers ceurbesouck moghen doen op hunne winckels.
 25. Insgelycx sullen sy vermoghen te maecken toogh ende vente te doen van ondercleederen, te weten: rocklyfven, overdeckte mauwen daertoe dienende, manshemterocken totter langhde van een elle maer niet langher, vrawelyvekens oock totter langhde van één elle, vrawe- ofte kynderonderceuskens totter langhde van één elle maer niet daer boven, ende dat van de stoffen aen hun toeghestemt by het reglement van den 30en meye 1660, sonder te moghen ghebruycken eenighe miselaenen oock sonder te moghen ghebruycken eenighe andere stoffen dan degonne daerby vermeldt ende op deselve weerde ghelyck die aldaer verclaert staen, op de boete als vooren van ider stucck.
 26. Ende in 't regard van eenighe stoffen daerby vermeldt, die alnu in ghebruyck niet meer en syn, wort aen hun toegelaeten in

platse van diere de grouve chergien ende legateurs, ghelyck deselve aen hun toghelaeten syn geworden by het sesde articule van het reglement van den 19en january 1671, omme deselve te ghebruycken tot hetgonne by het voorenstaende articule vermelt, sonder te moghen ghebruycken eenighe laecken chergien, op de boete als vooren van ider stuck, ende nopende dewelcke twee articulen den cleercooper insgelycx het ceurbesouck sal hebben in hunnen wyndel.

27. Item, en is niemandt gheoorlooft niet vry synde in den voorsyden ambochte van de oudecleercoopers eenighe oude, nieuwe ofte vermaeckte cleederen, tsy voor mans, vrauwen ofte kynderen, te vercoopen op de boete van twyntigh pont par. van ider stuck, ende bovendien ghecorrigeert te worden soo het behooren sal.

28. Item, waert dat iemant eenighe cleederen maecte ofte dede maecken van laeckenen ofte andere stoffen, soo mans als vrouwecleederen mitsgaders kyndercleederen, ende die daernaer vercochten ofte deden vercoopen, souden verbeuren de boete als vooren van ider stuck.

29. Item, waert dat iemant, wie het soude syn, ghelycke cleederen dede maecken ende deselve daernaer in de respective berghen deser stede dede beleenen ende liete vercoopen in deselve berghen mitsgaders in Stedehuys ofte in eenighe publicque venditiën, sullen deken ende vynders van den meergenoenden ambochte deselve goederen vermoghen te callengieren oftewel interdectie doen in handen van de respective conchiergen ofte stochouders op de pennynghen van deselve vercochte goederen omme daeraen te verhaelen de voornoomde boete van twyntigh ponden par.

30. Ordonnerende aen die van de voornoomde berghen, midtsgaders alle de respective conchiergen ende stockhouders, de goederen ofte de pennynghen daeroppe dierghelycke callaingnien ofte interdectien syn ghedaen, te blyfven behouden onder hunne handen tot dies hyn blycken sal de slaeckynghen van diere, op peyne dat sy de voormelde boete in hun privee sullen moeten betaelen voor de eerste reyse, ende daerboven voor de tweede reyse ghecorrigeert te worden by den collegie van schepenen.

31. Interdicerende insghelycx aen alle de gheswooren stochouders ende uuytgeveghen deser stede eenighe goederen ofte cleederen in de publicque venditien, niet synde goederen van den sterfhuysse, te vercoopen op ghelycke boete, soo tot laste van den stockhouder ende uuytgeveghen, als tot laste van dengonnen

- deselve goederen aldaer beweeght hebbende ofte dengonnen de pennynghen danof gheprocedeert pretenderende.
32. Item, dat van alle ghesillen die vallen in 't voorseyde ambocht, daer den heere ende weth geen recht aen en heeft, den deken ende vynders machtigh syn die te corrigieren, soo het hunlieden redelick duncken sal.
33. Item dat deken ende vynders van den voorseyden ambochte machtigh syn weth ende justitie te doen van alle schulden, die de personen van den ambochte d'een jehens d'ander maecken van saecken den ambochte toebehoorende.
34. Item, wat man van den voorseyden ambochte die rebel ofte overhoorigh is jehens den deken ofte vynders, sal den deken ende vynders machtigh syn te verbieden hun ambocht tot dat sy volcommen hebben aen d'ordonnantie van denselven deken ende vynders.
35. Item, soo wat cnape van den voorseyden ambochte, die synen meester ontgynghe eer hy synnen dienst voldaan hadde, die soude verbeuren drye ponden paryse; ende soo wat man van den ambochte hem te wercke stelde, die soude verbeuren de ghelycke boete, tenwaere hy derfde onder eedt verclaeren daerof niet te weten.
36. Item, is geoorlooft aen den deken van den ambochte syne vynders te doen dachvaerden omme by hem te commen als het hem van noode is, ende die alsdan niet en compareerde soude verbeuren vyf schellynghen paryse ider werf; ende by aldien den deken niet en compareerde, soude verbeuren tweemaal vyf schel. paryse t'elcken; ende den deken van noode hebbende eenighe souffisante personen van den ambochte, vermagh deselve t'synder discretie t'ontbieden als het hem goet duncken sal, op ghelycke boete van vyf schel. par.
37. Item, dat het niet en is gheoorlooft aen den deken ende vynders de pointynghe ofte gildegelden hiervooren verclaert te augmenteren, ofte andere lasten op te stellen, tensy met consente van schepenen ofte met generaelen consente van het ghemeente.
38. Item, soo wanneer eenen vryen meester van den ambochte compt te sterfven, syne weduwe vermagh hetselve ambocht te exerceren soolanghe sy weduwe is.
39. Item, is den deken ende vynders van den voorseyden ambochte machtigh alle de boeten te innen, die men verbeure in het voorseyde ambocht, ende dengonnen die se verbeurt heeft, haerlieder ambocht te verbieden totter tydt dat sy deselve voldaan sullen hebben.

40. Voorts wort verboden aen eenider, wie het soude moghen wesen, niet bevrydt synde onder desen ambochte, soowel inboorelynghen als vrimdelynghen, eenighe vrimde oude cleederen ghebrocht werdende van andere platsen ende steden, soo te lande als over zee, alhier binnen deser stede te huysen ofte hoven, tensy alvooren de advertentie van diere ghedaen synde aen den deken van denselven ambochte, op de verbeurte van deselve goederen.
41. Verbiedende insgelycx alle degonne diergelycke goederen inbryngende ofte doende inbrynghen, deselve binnen deser stede te vercoopen aen eenige personen, tensy aen degonne bevrydt synde onder denselven ambochte van de oudecleercoopers, op de verbeurte als vooren, soo tot laste van den cooper als den vercooper daer deselve bevonden worden.
42. Eende in cas die van denselven ambochte de goederen niet en quaemen te coopen, wort aen hun by desen gheconsenteert deselve te moghen vertransporteren buytten deser stede naer sulckdanighe platsen als sy in raede vynden, behoudens aen den deken doende de advertentie van transport, met declaratie waer sy van intentie syn deselve te transporteren ten welcken eynde aen den deken gheordonneert wort aen hun te geven schriftelick billiet met dagh, daete, nombre van packen ofte stucken, die sy op deselve daete sullen transporteren.
43. Verbiedende oock insgelycx aen eenider wie het is buytten deser stede te transporteren eenighe oude cleederen, tensy alvooren ghedaen hebbende aen den deken van denselven ambochte, tenwelcken eynde hy insgelycx verleenen sal moeten billiet, welck billiet versoght sal moeten worden daeghs voor den transport van deselve, alles op peyne van de verbeurte van diere.
44. Authoriserende deken ende vynders midtsgaders het geheele gemeente van de vrye cleercoopers te saemen ofte elck in hun particulier, de contrarie vyndende van de vier voorenstaende articulen, omme deselve goederen op te houden, soo te wagen, bergie, schepe als anderssints, ende die te transporteren ofte doen transporteren naer de camer van den ambochte t'elcx rechte.
45. Houdende middelertyt alle voorgaende ordonnantien, reglementen ende pointen van ceure, aen desen niet contrarierende, in hun volle vigeur.
46. Reserverende den heere ende weth t'hunnewaerts dese te moghen veranderen ende vermeerderen in toecommende tyden, soo sy tot meerder proffyt, dienst ende welvaeren der voornoomde stadt ende den ambachte naermaels sullen vynden te behooren.

47. Ordonnerende ten surpluyse dese ghepubliceert te worden ter Halle, op dat niemant danof en pretexere reden van ignorantie, alsoock gheïnserceert te worden in den ceurbouck van den ambachte.

Ende waeren onderteeckent als deken ende eedt: Jan Pinson, het marcq van Hubrecht Minjot, Fransoys Gaernaeyns, Jan Joos van Hoestenberghen; voorts als oude dekenen: Jacobus van Sande, Jan de Clerck, Heindryck de Vriendt, Jan van Ballenberghe, ende met 't marcq van Jan Vincent; midtsgaders als ghemeene supposten met 't marcq van Guilliame Frans, 't marcq van Jacob Robyn ende Olivier Mestdaght.

Naer collatie ghedaen jehens het voorseyd project van point van ceure is dese copie daarmede bevonden te accorderen, by my onderschreven notaris binnen Brugge residerende, t'oorconden XIIIen maerte 1719.

(Getekend:) J.J. de Stable, notaris.

VIII

1551-1629. - *Rekeningen van het kerkelijk gilde van de oudkleerkopers.* (1 deel).

Het deel bevat de hierna onder a-sss genoemde rekeningen. Deze werden opgemaakt door de deken van het gilde en geschreven in een papieren register, gebonden in een effen lederen band, die met een aangehechte strook leder en en gesp werd gesloten. Strook en gesp zijn verdwenen. Voor de aankoop van het register in 1551 betaalde het gilde 24 denier groot.

Het register behelst 139 door ons genummerde folio's van 29 cm hoog bij 20,5 cm breed, plus vooraan één papieren schutblad, waarop enkele penneproeven werden gemaakt. Wij lezen o.a.: «Laus Deo 1567. - Wie goede rekenynghe houden zal, ten daeghe des oordeels gesalveert zyn zal. - Cornelis van Hessche in Brugge. - Eyst myn tyet passert, dezen - Joris van Stersele, de zone van Bernaerd van Stersele, staerf in jaer XVhondert LXXXIX tot Roeme in Ytalye, ende was oudt XX jaren ende half ghepasseerd. Ghodt ghedyncke de zyele». Oorspronkelijk moet er vooraan nog een tweede papieren en één perkamenten schutblad geweest zijn; daarvan resten nog de kimmen. Op een van deze verdwenen schutbladen stond wellicht een titel.

Ook tussenin zijn bladen verdwenen: er ontbreekt één blad tussen fol. 6-7, 7-8, 24-25, 29-30, 56-57, 82-83, 92-93, 112-113, en twee bladen tussen fol. 34-35 en 40-41. De verdwenen bladen behelsden meestal tekst; het uitgerukte blad tussen fol. 92-93 bevatte waarschijnlijk de complete rekening over het dienstjaar 1602/03. Daarentegen bleven de fol. 26 r., 29 v., 36 v., 39 v., 43 r.-v., 46 r., 49 r., 55 v., 66 v. blank. De rekeningen over de dienstjaren 1551/52 tot en met 1591/92 vangen steeds aan op 1 oktober en eindigen op 30 september. Van 1592/93 af lopen de dienstjaren van 1 oktober tot 1 oktober, met uitzondering voor de rekening over 1604/05, die op 10 januari eindigt.

Van afhoringen van de rekeningen is geen spraak, maar de meeste rekeningen werden ten teken van aanvaarding door de opvolgende rendant ondertekend.

Benevens de rekeningen bevat het deel op fol. 136 v.-138 v. de inventaris van de ornamenten van de gildekapel d.d. 25 april 1617, op fol. 139 r. een aantekening betreffende het aanschaffen van een «pardoen»kistje door het ambacht in 1585, en een aantekening betreffende het afsterven van deken Antoon van Zee op 13 januari 1614, en op fol. 139 v. een aantekening betreffende het afsterven van Joris (?) van Sterxele in 1580.

- a. (fol. 1-3 v.) Rekening van Cornelis van Scoebeke, over 1551/2.
- b. (fol. 4-5 v.) Rekening van Jan Anselmus, over 1552/3.
- c. (fol. 5-7) Rekening van Jan van Coninxloo, over 1553/4 (incomplete).
- d. (fol. 7 v.-8) Rekening van Jacob van Sterxele, over 1554/5 (incomplete).
- e. (fol. 8 v.-11) Rekening van Frans Blockeel, over 1555/6.
- f. (fol. 11 v.-13 v.) Rekening van Simon de la Ville, over 1556/7.
- g. (fol. 14-18 v.) Rekening van Jan van Coninxloo, over 1557/8.
- h. (fol. 19-20 v.) Rekening van Cornelis van Scoebeke, over 1558/9.
- i. (fol. 21-22 v.) Rekening van Frans Blockeel, over 1559/60.
- j. (fol. 23-24 v.) Rekening van Paulus de Cuenynck, over 1560/1.
- k. (fol. 25 r.-v.) Rekening van, over 1561/2 (incomplete).
- l. (fol. 26 v.-29) Rekening van Cornelis van Hessche, over 1562/3.
- m. (fol. 30-33) Rekening van, over 1563/4 (incomplete).
- n. (fol. 33 v.-34 v.) Rekening van Frans Blockeel, over 1564/5 (incomplete).

- o. (fol. 35-36) Rekening van, over 1565/6 (incomplete).
- p. (fol. 37-39) Rekening van Hessche, over 1566/7.
- q. (fol. 40 r.-v.) Rekening van Zeger vande Walle, over 1567/8 (incomplete).
- r. (fol. 41-43) Rekening van Cornelis van Scoebeke, over 1568/9.
- s. (fol. 44-45 v.) Rekening van Arnoud Strubolle, over 1569/70.
- t. (fol. 46 v.-48 v.) Rekening van Jan Anselmus, over 1570/1.
- u. (fol. 49 v.-51) Rekening van Jan Pieters, over 1572/3.
- v. (fol. 51 v.-53 v.) Rekening van Adriaan Canfin, over 1573/4.
- w. (fol. 54-55) Rekening van Arnoud de Vriese, over 1574/5.
- x. (fol. 56 r.-v.) Rekening van Frans Blockeel, over 1575/6 (incomplete).
- y. (fol. 57-58) Rekening van Cornelis van Scoebeke, over 1576/7.
- z. (fol. 58 v.-59 v.) Rekening van Cornelis van Edewalle, over 1577/8.
- aa. (fol. 60 r.-v.) Rekening van Paulus de Cueninck, over 1578/9.
- bb. (fol. 61-62 v.) Rekening van Jan van Hee, over 1579 - ?
- cc. (fol. 63-66) Rekening van Leonard van Sterxele, over 1584/1585 (?)
- dd. (fol. 67-70 v.) Rekening van Joris van Belle, over 1587/1589 (?)
- ee. (fol. 71-72 v.) Rekening van Galiaan de Vriese, over 1589/90.
- ff. (fol. 73-74) Rekening van Gerard van Zee, over 1590/1.
- gg. (fol. 74 v.-76) Rekening van Leonard van Sterxele, over 1591/2.
- hh. (fol. 76 v.-77 v.) Rekening van Lodewijk van Sterxele, over 1592 - (?)
- ii. (fol. 78-79 v.) Rekening van Zeger vande Walle, over 1592/3.
- jj. (fol. 80-82) Rekening van Joos vanden Dorpe, over 1593/4.
- kk. (fol. 82 v.-83) Rekening van Jacob Minnens, over 1594/5 (incomplete).
- ll. (fol. 83 v.-84 v.) Rekening van Galiaan de Vriese, over 1595/6.
- mm. (fol. 85 r.-v.) Rekening van Jacob Moenin, over 1596/7.
- nn. (fol. 86-87) Rekening van Jan vanden Berghe, over 1597/8.
- oo. (fol. 87 v.-88 v.) Rekening van Jacob Carette, over 1598/9.
- pp. (fol. 89-90) Rekening van Jan de Vriese, over 1599/1600.
- qq. (fol. 90 v.-91 v.) Rekening van Jacob Minnens, over 1600/1.
- rr. (fol. 92 r.-v.) Rekening van Galiaan de Vriese, over 1601/2.
- ss. (fol. 93 r.-v.) Rekening van Engel vande Steene, over 1603/4.
- tt. (fol. 94 r.-v.) Rekening van Filips de Vriese, over 1604/5.
- uu. (fol. 95-96) Rekening van Jan vanden Berghe, over 1604/5.
- vv. (fol. 96 v.-98) Rekening van Joos vanden Dorpe, over 1605/6.
- ww. (fol. 98 v.-99 v.) Rekening van Jan vanden Berghe, over 1606/7.

- xx. (fol. 100-101) Rekening van Christoffels van Berchem, over 1607/8.
 yy. (fol. 101 v.-102 v.) Rekening van Jacob Moens, over 1608/9.
 zz. (fol. 103-104) Rekening van Jan vanden Berghe, over 1609/10.
 aaa. (fol. 104 v.-106) Rekening van Bertram Breydele, over 1610/1.
 bbb. (fol. 106 v.-107) Rekening van Hendrik de Bierwaert, over 1611/2.
 ccc. (fol. 107 v.-110 v.) Rekening van Filips de Valckenaere, over 1612/3.
 ddd. (fol. 111-112 v.) Rekening van Jan de Vriese, over 1613/4.
 eee. (fol. 113-115) Rekening van Filips de Valckenaere, over 1614/5 (incompleteet).
 fff. (fol. 115 v.-117 v.) Rekening van Jan de Huvettere, over 1615/6.
 ggg. (fol. 118-120) Rekening van Arnoud de Valckenaere, over 1616/7.
 hhh. (fol. 120 v.-122) Rekening van Gillis van Coppenolle, over 1616/8.
 iii. (fol. 122-124) Rekening van Bertram Breydele, over 1618/9.
 jjj. (fol. 124 v.-126) Rekening van Jacob Moens, over 1619/20.
 kkk. (fol. 126-127 v.) Rekening van Jacob Bertolin, over 1620/21.
 ll. (fol. 128-129 v.) Rekening van Joos vanden Dorpe, over 1621/2.
 mmm. (fol. 130 r.-v.) Rekening van Hendrik Bierwaert, over 1622/3.
 nnn. (fol. 131 r.-v.) Rekening van Jan vanden Berghe, over 1623/4.
 ooo. (fol. 132 r.-v.) Rekening van Bertram Breydele, over 1624/5.
 ppp. (fol. 133) Rekening van Jan vanden Berghe, over 1625/6.
 qqq. (fol. 133 v.) Rekening van Jan Ysenbaert, over 1626/7.
 rrr. (fol. 134 r.-v.) Rekening van Baptist Gyoot, over 1627/8.
 sss. (fol. 134 v.-135) Rekening van Jacob Bertolin, over 1628-1629 (?)

IX

1617 april 25. - *Inventaris van de ornamenten van de gildekapel van oudkleerkopers.*

Inventaris van de geestelycke goedinghen aengaende de capelle van Onse Lieve Vrouwe van de Zeven Weeden ende den ambochte van de cleercoopers binnen de colegiale kercke van St.-Salvators, oversien ende ghelevert in handen van heer Franchois Bernaert, canueninck der zelve kercke ende capelaen der zelve ambochte, desen XXV april XVIe zeventhiene, bi dese onderscreven persoonen, te weten: dekene Gillis Coppenolle, deken van de gilde Aernout de Valkenare, schildtraghere Joos vanden Dorpe, vinders: Jan vanden Berghe, Bertram Breydele, Heindrick de Bierewaert ende Clais Vleys, twelcke ick,

heer Francois voorn., belove te restitueren als den deken ende eedt als hemlieden ofte naercommers ghelieven zal.

Erst gordinen. twee roo saye gordinen met twee rabatten; vier witte saye gordinen met twee rabatten; twee roo saye slechte gordinen met twee rabatten; vier slechte groene Brusche satyne rabatten onder gordinen; twee saye cleene rabatten van root en blau; twee witte lynwaet gordinen met twee rabatten.

Outaercleers. Een schoon wit damast outaercleet met Onse Lieve Vrouwe in de Zonne daerup geborduert; een wit say outaercleet met Onse Lieve Vrouwe van de Zeven Ween daerup gheborduert; en root say outaercleet; een tapyts outaercleet ghebreet ter zyden met groen Brusch satyn twelcke ghenomen is van een slecht outaercleet; een wit linnen outaercleet; een blau Brusch satyn outaercleet.

Casulen. Een schoone witte damaste casule met een roo flaneele cruyse gheboort met goude pasementen met een Onse Lieve Vrouwe in rozen daerup gheborduert, met stoole ende manipele; een roo saye casule met een root cramosyne cruyse met Onse Vrouwe van de Zeven Weeden daerup gheborduert, met stoole en manypele ¹; een groene satyne stole ende manipele; item, noch een swarte ²; Item, noch een moreyde; een blauwe Brusche satyne casule met een root satyne cruyse; een blau gheperckte casule; een slechte witte dito; een dito casule; een slechte blauwe casule.

Lynwaet. Vier dwalen met blauwe striepen; twee alben met twee amycten en gordels.

Candelaers. Twee motale candelaers.

Cuskens die men up den outaer stelt. Vier witte saye cuskens; twee groene Brusch satyne cuskens; drie cuskens onghepaert.

Houte beildekens. Een beelt van Onse Lieve (Vrouwe) met Onsen Heere die et cruyse draeght; een beelt gesneen den Noot Godts; een beelt ghesneen Onse Lieve Vrouwe; twee inghelkens; een passiecleet dat men an den outaer hangt; twee houte potkens met blommen van hoornen (?); een quispele; vyf witte hoen (?) van in de capelle te

1. Naast deze en voorgaande post staat in margine met een enigszins jongere hand aangetekend: «Ick onderschreven kenne dese sesse casulen hier staende ghespecifiert in bewaerensse ghenomen t'hebben van mijnheere den pastor Bartholomeus Gillis. T'oorconden (getekend:) Johannes Rave, priester.»

2. Deze en volgende post werden samen met de hiervolgende aantekening later bijgeschreven: «Ick onderschreven kenne dese sesse bovenscreven kasule in bewaerensse te hebben: Bartholomeus Gillis, pastor Sancti Salvatoris.»

3. Hiermede wordt wellicht het paasbard bedoeld, dat in 1551 of 1552 door het gilde werd aangekocht, zoals blijkt uit de rekeningen, fol. 3, nr. 9: «Betaelt voor een paesbaert: II s. VI d. gr.»

hanghen; een wit cleeken van Onse Vrouwe in de vasten te deken; drie witte hespedoexkens (?); een root damaste paesbart; een houtte gheschildert kistken met figueren daerop van Onse Lieve Vrouwe van de Zeven Weeden, St. Niclaus ende St. Laureins.

Juweelen. Een zelver remonstrance met een glas met reliqien daer men mede zeyngt; een zelver paesbart ³.

Alle welke ornamenten ende juweelen ick, heer Franchois Bernaert, kenne in handen te hebben. Dach en daete als vooren, my t'orconde: (*getekend:*) F. Beernaert.

X

1363-1796. - *Lijst van de personen, die lid van het ambachtsbestuur van de oudkleerkopers te Brugge geweest zijn.*

Deze lijst werd opgemaakt aan de hand van de registers van de wetsvernieuwingen van de stad Brugge. Naast de namen staan de jaartallen, waarin de betrokken personen tot bestuursfuncties werden verkozen. De jaartallen in romein wijzen op de aanstelling tot vinder; de jaartallen in cursief op de aanstelling tot deken.

- Adams Antoon, 1538, 1542.
 Adynck Antoon, 1548, 1555, 1557, 1560, 1563, 1566, 1568.
 Aerden (van) Daniël, 1410, 1411.
 Aerden (van) Lodewijk, 1406, 1411, 1413.
 Aernouds Bavo, 1491, 1493, 1498, 1518.
 Aernouds Eeuwoud, 1500, 1504, 1506.
 Aernouds Jan, 1469, 1471, 1473, 1475, 1477, 1479, 1481.
 Aernouds Luc, 1488.
 Aertrycke (van) Gerard, 1506, 1515, 1517, 1523, 1527, 1531, 1533.
 Aertrycke (van) Maarten, 1480, 1486, 1490, 1493.
 Annaert Jan, 1662, 1664, 1668.
 Anselmus Jan, 1540, 1544, 1549, 1551, 1553, 1556, 1558, 1560, 1562, 1564, 1569.
 Backere (de) Adriaan, 1765, 1766, 1771.
 Ballenberghe (van) Frans, 1746, 1747, 1748, 1749, 1750, 1751, 1784.
 Ballenberghe (van) Jan, 1701, 1703, 1705, 1707, 1708, 1711, 1713, 1714, 1717, 1721, 1722, 1726, 1733, 1734, 1736, 1738, 1739, 1740, 1742, 1743, 1744.
 Bandaert Jan, 1469, 1471, 1477, 1479, 1485.
 Bartin Simoen, 1370.
 Barvoet Lodewijk, 1574.

- Baselis Jan, 1368, 1373.
 Bazin Pieter, 1486.
 Bekaert H. (?), 1782.
 Beirendonc (van) Frans, 1482, 1484, 1487.
 Belle (van) Joris, 1583, 1586, 1591, 1593.
 Berch (de) Bouden, 1414, 1416, 1421.
 Berchem (van) Arnoud, 1543, 1548, 1559, 1564, 1566, 1577.
 Berchem (van) Christoffel, 1588, 1593, 1599, 1601, 1606.
 Berchem (van) Jan, 1611.
 Berchem Laurens, 1791.
 Berghc (vanden) Adriaan, 1631, 1633.
 Berghc (vanden) Jan, 1586, 1588, 1591, 1595, 1607, 1608, 1612, 1616, 1618, 1620, 1622, 1624, 1629, 1633.
 Bernaerts Frans, 1751, 1752, 1754, 1755, 1757, 1760, 1763.
 Bernier Adriaan, 1488, 1491, 1494, 1497, 1501, 1513, 1515, 1518, 1521, 1522, 1524.
 Bertele Jacob, 1624.
 Bertelyn Jacob, 1617, 1619, 1625, 1626, 1627, 1631, 1636, 1642.
 Berthelmeeus Cornelis 1469, 1476, 1481, 1483, 1487, 1488, 1490, 1496.
 Berthelmeeus Gislenus, 1509.
 Berry (de) Pieter, 1765, 1768, 1776.
 Bettync Cornelis, 1470.
 Bierwaert Hendrik, 1607, 1610, 1612, 1616, 1618, 1620, 1621.
 Bignet Pieter, 1472, 1474, 1476, 1479.
 Bladelin Gadifer, 1401, 1409.
 Bladelin Joos, 1419.
 Block (de) Jan, 1364, 1404, 1408, 1409, 1410, 1417, 1419, 1421, 1427, 1429, 1431, 1433, 1438, 1440, 1442.
 Blockeel Antoon, 1529, 1532, 1533, 1539, 1542.
 Blockeel Frans, 1543, 1546, 1548, 1554, 1558, 1561, 1563, 1565, 1569, 1570, 1573, 1576, 1578.
 Blonde (de) Christiaan, 1409, 1411, 1418, 1423, 1430.
 Boetre (de) Jan, 1397.
 Bogaerde (vanden) Maarten, 1503, 1509.
 Bois (du) Frans, 1790, 1791, 1793, 1795.
 Bolle Gosin, 1433, 1439, 1441.
 Bollengier Medard, 1481, 1484, 1488, 1490, 1493, 1497, 1500.
 Bomcr Pieter, 1468.
 Bonduwe Jan, 1695, 1702.
 Bonin Jacob, 1425, 1436, 1441.
 Boo (de) Adriaan, 1680, 1681.

- Borre Pieter, 1783.
 Boucques Frans, 1568.
 Boudens Christiaan, 1506.
 Boudens Jan, 1698.
 Bourgh (de) Jan, 1761.
 Boussemare Frans, 1739, 1741.
 Bouvy Pieter, 1775.
 Bovadilla (de) Jan, 1739, 1740, 1741, 1742, 1744, 1745, 1746, 1747, 1748, 1750, 1751.
 Bovadilla (de) Marc, 1753, 1754, 1758.
 Bove Jacob, 1429.
 Boye Gillis.
 Brabander (de) Jan, 1705, 1707.
 Brabant (van) Jacob, 1674, 1678.
 Brabant (van) Jan, 1619, 1622, 1623, 1627, 1630, 1632, 1635, 1641, 1643, 1644, 1646, 1648, 1654, 1658, 1660.
 Brabant (van) Mathijs, 1652.
 Bremen (van) Luc, 1526, 1530.
 Breydel Bertram, 1606, 1608, 1609, 1611, 1612, 1616, 1617, 1620, 1622, 1623, 1627, 1629.
 Briatere (de) Jan, 1576, 1585, 1618, 1620, 1622, 1623, 1625.
 Brostyn Jan, 1492, 1509, 1514.
 Bruaen (van) Jacob, 1516.
 Bruaen (van) Jan, 1499, 1503, 1505, 1511, 1519, 1521, 1524.
 Brune (de) Antoon, 1468, 1471, 1475, 1477.
 Brune (de) Jan, 1478, 1480.
 Bruné Jozef, 1787, 1790, 1791, 1793.
 Bruné Pieter, 1785.
 Bruneel Eduard, 1530, 1533, 1535.
 Buerchgrave (de) Hendrik, 1412, 1413, 1414, 1416, 1419, 1421, 1423, 1425, 1430, 1432, 1434.
 Bullaert Maarten, 1708, 1711, 1714.
 Busschop (de) Frederik, 1655, 1662, 1664, 1675.
 Buys Gillis, 1648, 1654, 1656, 1658, 1662, 1665, 1669, 1670, 1672, 1674, 1675, 1677, 1678, 1679, 1681, 1684, 1685, 1686, 1688, 1690, 1691, 1693.
 Buysere (de) Adriaan, 1722.
 Caeyzele (van) Jozef, 1752, 1756.
 Camphin Adriaan, 1564, 1571, 1575, 1578, 1582.
 Callens Jan, 1793.
 Camphin Bertelmeus, 1498, 1501, 1503, 1515, 1520, 1523, 1527, 1529, 1531, 1533, 1535, 1537, 1540, 1541.

- Camphin Cornelis, 1556.
 Carcole Frans, 1776, 1778, 1780, 1782.
 Carette Jacob, 1586, 1590, 1592, 1599, 1601.
 Carpentier Filips, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695, 1696, 1698, 1699, 1700, 1703, 1704.
 Carpentier Willem, 1639, 1643, 1652, 1654, 1655, 1656, 1658, 1660, 1662, 1665, 1668, 1669, 1670, 1674, 1675, 1676, 1677, 1678, 1680, 1682, 1683.
 Carstiaan Jan.
 Cas Jan, 1398, 1401.
 Castele (vanden) Filips, 1761, 1770, 1779, 1785, 1786.
 Castele (vanden) Pieter, 1768.
 Cerien Jacob, 1774.
 Chenu Pieter, 1778.
 Christiaan filius Christiaens, 1414.
 Christiaan filius Willems.
 Christiaens Jacob, 1408, 1416, 1420, 1423, 1436.
 Claerhout Jan, 1650, 1653, 1658.
 Clauwaert Adriaan, 1583.
 Clais Jan, 1479, 1483, 1485, 1490, 1492, 1494, 1496, 1500, 1503, 1505, 1507.
 Claeysins Pieter, 1534, 1538, 1540.
 Clerck (de) Adriaan, 1585.
 Clerck (de) Jan, 1694, 1697, 1698, 1699, 1700, 1702, 1704, 1705, 1707, 1710, 1712, 1713, 1716, 1719, 1722, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1730.
 Clerck (de) Melchior, 1695.
 Cock (de) Tobias, 1731, 1732, 1735, 1736.
 Colve Jan, 1417, 1440.
 Commes Jacob, 1719.
 Coninc (de) Jan .
 Coninc (de) Mattheus.
 Coppenolle (van) Gillis, 1616, 1619.
 Coppenolle (van) Paulus, 1638, 1640, 1643, 1648, 1650, 1652, 1656, 1658.
 Coppyn Dominicus, 1760.
 Cornelis filius Cornelis, 1497.
 Cornet Jan, 1439.
 Coubout Robert, 1552.
 Coucke Frans, 1763, 1771, 1773, 1784.
 Coucke Willem, 1628, 1630, 1632, 1634, 1635, 1637.
 Craeynbrouc (van) Hendrik, 1406.

- Crampe Guido, 1636, 1639, 1641.
 Crampe Pieter, 1635, 1637, 1640, 1642, 1646, 1649, 1653.
 Cridts (de) Jan Baptist, 1672, 1674, 1674, 1676, 1680.
 Croes Arnoud, 1607, 1611.
 Crooc (de) Bertelmeus, 1497, 1501, 1508, 1510, 1513, 1515, 1519.
 Crudeel Alain.
 Crudeel Bouden, 1405.
 Crudeel Jacob, 1419, 1440, 1442.
 Crutelle Jacob, 1764, 1766, 1768, 1769, 1773, 1775, 1777, 1779,
 1784, 1788.
 Cryghere (de) Donaas, 1630.
 Cueninck (de) Christiaan, 1583.
 Cueninck (de) Cornelis, 1519.
 Cueninck (de) Jan, 1525.
 Cueninck (de) Paulus, 1539, 1541, 1544, 1545, 1551, 1554, 1557,
 1559, 1561, 1565, 1569, 1571, 1575, 1576, 1578, 1580.
 Cueninxlo (van) Jan, 1546, 1551, 1555, 1556, 1559, 1561.
 Cuvelier Jacob, 1499.
 Dale (vanden) Jacob, 1469, 1471, 1473, 1475, 1477.
 Danin Wouter, 1364, 1366.
 Dervy Cornelis, 1539.
 Dessoubs (de la) Jacob, 1538, 1539, 1541, 1543, 1545, 1546, 1547.
 Deynaerd Jan, 1363, 1369, 1371, 1398, 1402, 1408.
 Deynaerd Lodewijk, 1434, 1438, 1441.
 Deynaerd Nikolaas.
 Dheere Pieter, 1733, 1735, 1736, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743,
 1745, 1746, 1748, 1749, 1752, 1754, 1758.
 Diebrouck (van) Andries, 1575, 1579, 1582, 1583, 1585.
 Diebrouck (van) Jacob, 1769, 1771, 1773, 1775.
 Diebrouck (van) Marc, 1549, 1554, 1560, 1562, 1566.
 Diebrouck (van) Pieter, 1767.
 Dorcker (de) Joos, 1590.
 Dorpe (vanden) Bernard, 1562, 1564.
 Dorpe (vanden) Joos, 1587, 1589, 1591, 1592, 1595, 1600, 1608,
 1610, 1612, 1616, 1619, 1620, 1624, 1629.
 Dorre Jan, 1627.
 Dorzelare (van) Clemens, 1777.
 Douffay Gregoris, 1507, 1512, 1516, 1519, 1522, 1525, 1529.
 Douffay Jan, 1521, 1526, 1534, 1544, 1546, 1554, 1556, 1558, 1559.
 Douffay Victor, 1533, 1538, 1541, 1543, 1560, 1570, 1572, 1577.
 Douffay Vincent, 1535, 1537, 1562, 1566, 1569, 1571, 1575.
 Doulce Willem, 1617.

- Doulf (de) Meus.
 Drubbel Bouden, 1418.
 Dudzele (van) Jan, 1369, 1372, 1406.
 Edewalle (van) Cornelis, 1571, 1573, 1575, 1579, 1580, 1582.
 Edewalle (van) Joos, 1600, 1625, 1626, 1628, 1632, 1634, 1635, 1637, 1641, 1645.
 Eeckhoutte (van) Pieter, 1764, 1765, 1766.
 Eede (van) Jan, 1582.
 Engelaere Frans, 1786, 1787, 1788, 1791.
 Faveau Jan, 1648, 1650, 1653, 1656, 1667, 1669, 1670.
 Fermyn Pieter, 1399, 1404, 1416, 1419.
 Flockaert Collard, 1468.
 Fools Pieter, 1645.
 Fosse (de la) Pieter, 1645.
 Fournois Jacob, 1675, 1676, 1677, 1679, 1682, 1684, 1685, 1687, 1688, 1689, 1690, 1692, 1697, 1702, 1704.
 Frans Jan, 1702.
 Frans Willem, 1713, 1715, 1758.
 Fynson Jan, 1552.
 Garencopere (de) Jan, 1364, 1365, 1366, 1368, 1370, 1371, 1421, 1442.
 Garencopere (de) Zeger, 1367, 1369, 1374.
 Gaye (de) Jan, 1410, 1424, 1429, 1431, 1436, 1439.
 Geerebaert Jacob, 1705, 1707, 1710, 1715, 1718, 1723, 1729, 1730.
 Geernaert Adriaan, 1720, 1722, 1725, 1728.
 Geerolf Jan, 1665.
 Geldhof Pieter, 1759, 1762, 1764, 1767, 1772, 1774, 1778, 1780, 1782.
 Gernayes Frans, 1704, 1706, 1710, 1711, 1712, 1714, 1716, 1718, 1720, 1721, 1722, 1725, 1726, 1727, 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1736, 1737, 1738, 1741, 1743, 1744, 1745, 1746, 1747, 1749, 1750, 1753, 1754, 1756.
 Geyter (de) Hendrik, 1762.
 Gheillaert Laurens, 1682, 1685, 1686.
 Gheldere (de) Karel, 1745.
 Ghellynck Michiel, 1642.
 Ghys Wouter, 1403, 1416, 1419, 1422, 1427, 1433.
 Godevaerd Gautier, 1425.
 Goedhals Jan, 1365, 1374.
 Goethals Frans, 1763, 1766, 1768, 1772.
 Goethals Pieter, 1760.
 Gooris Pieter, 1678.
 Grave (de) Jacob, 1569, 1571.

- Greveninghe (van) Hendrik, 1406.
 Greveninghe (van) Jacob, 1403.
 Greveninghe (van) Jan, 1366.
 Gruytere (de) Jan, 1633, 1637.
 Guyot Baptist, 1619, 1623, 1625, 1626, 1629, 1630, 1637, 1638.
 Ha (vander) Filips, 1469, 1473, 1475, 1478, 1480, 1483, 1486.
 Haeghe (vander) Mathijs, 1772, 1775, 1777, 1785.
 Haerne (de) Cornelis, 1471, 1477, 1479, 1494, 1495, 1499, 1504, 1505, 1507, 1509, 1510, 1512, 1518, 1520, 1524, 1526, 1528, 1530, 1534.
 Haerne (de) Frans, 1537.
 Hallinc Pieter, 1370.
 Hamere (van) Jacob, 1473, 1477, 1481, 1485, 1487, 1491, 1503, 1505, 1507, 1509, 1516, 1518.
 Hamere (de) Jan.
 Hanssens Pieter, 1774.
 Harynck Pieter, 1716, 1727.
 Haverbeke (van) Pieter, 1782.
 Haze (de) Jacob, 1551.
 Hebbrecht Pieter, 1662, 1670.
 Hee (van) Antoon, 1593, 1595, 1601, 1606, 1609, 1611.
 Hee (van) Frans, 1591, 1600.
 Hee (van) Jan, 1562, 1568, 1574, 1576, 1577, 1587, 1590, 1592, 1599.
 Hee (van) Lioen, 1470.
 Heemeryck Hendrik, 1681, 1682, 1683.
 Heerbout Jacob, 1737.
 Hegel Gillis, 1470.
 Helebout Frans, 1699, 1700, 1701, 1702, 1704, 1706, 1708, 1712.
 Hendrickx Jozef, 1788.
 Herreman Joos, 1729, 1730, 1731, 1732, 1734, 1736.
 Herreman Pieter, 1773, 1776, 1780, 1781, 1782, 1783, 1786, 1787.
 Hertsberghe (van) Jacob.
 Herswynghels (van) Filips, 1785.
 Herswynghels (van) Jan, 1770, 1771, 1772, 1773, 1775, 1779, 1780, 1781, 1783, 1786, 1787, 1788, 1790, 1791.
 Hessche (van) Cornelis, 1544, 1547, 1549, 1553, 1556, 1559, 1561, 1565.
 Heyde (vander) Jeronimus, 1550, 1552.
 Hilderson Hendrik, 1793.
 Hilderson Jan, 1770, 1776.
 Hilderson Jozef, 1777.
 Hilderson Noé, 1745, 1747, 1749, 1751, 1754, 1756, 1757.

- Hilderson (van) Sebastiaan, 1779, 1784, 1787, 1795.
 Hoestenberghe (van) Augustinus, 1772.
 Hoestenberghe (van) Jan, 1718, 1720, 1723, 1724, 1725, 1726, 1728,
 1729, 1730, 1731, 1732, 1734, 1735, 1737, 1739, 1740, 1741, 1742,
 1743, 1744, 1745, 1746, 1747, 1748, 1752, 1753, 1755, 1757, 1759.
 Hongherloot Andries, 1692, 1693, 1694, 1695.
 Hoorne (van) Willem, 1550.
 Hove (van) Jacob, 1496.
 Hove (van) Jan, 1482, 1484, 1487, 1492, 1497 1503, 1517.
 Hove (vanden) Piaat, 1468, 1472, 1474, 1476, 1478.
 Hoyere (de) Thomas, 1426, 1428, 1430, 1432, 1434, 1436.
 Hudevettere (de) Jan, 1424, 1607, 1609, 1611, 1617, 1621.
 Hughelynck Michiel, 1636, 1638, 1639.
 Huusen (van) Pieter, 1417, 1420, 1422, 1426, 1430, 1433.
 Huwyn Isaias, 1637.
 Inghel Jacob, 1399, 1407, 1421, 1426, 1430, 1432.
 Inghels Jan, 1634, 1638, 1644, 1646, 1647, 1648, 1649, 1650, 1652,
 1654, 1657, 1664, 1665, 1668, 1669, 1670, 1672, 1674, 1675, 1679.
 Isenbaert Jan, 1618, 1622, 1623, 1625, 1640, 1642, 1644, 1652, 1657,
 1660.
 Jacobs Jan, 1629, 1632.
 Jacobs Lodewijk, 1703.
 Jacobs Pieter, 1742.
 Jaquemyn Adriaan, 1495, 1501, 1504, 1506, 1510, 1512.
 Janssins Jan, 1554, 1562, 1567, 1575.
 Jonghe (de) Jan, 1759.
 Joos Hendrik, 1432.
 Kanin Hendrik, 1397, 1398, 1402.
 Kemp Michiel, 1609.
 Keyhem Lauwers, 1401, 1404, 1407, 1411, 1415, 1418, 1424,
 1426, 1428, 1431.
 Kinjon Jan, 1675.
 Kinjon Joos, 1679.
 Knoddere (de) Jan, 1492, 1498, 1501, 1509, 1513, 1517, 1525, 1528,
 1531.
 Laby (de) Jan, 1701, 1703, 1705, 1710.
 Laforce Frans, 1688, 1689, 1690, 1691.
 Laforce Pieter, 1657, 1662.
 Lafosse Jan, 1664.
 Lambeke (van) Jan, 1552.
 Lambeke (van) Joris, 1550.
 Lambertyn Paulus, 1522.

- Lammertin Paulus, 1510, 1512, 1514, 1521.
 Langheloot Andries, 1660.
 Langhendonc (van) Jan.
 Langhenes Jacob, 1762, 1764.
 Lasons (de) Jacob, 1531.
 Leene (vanden) Cornelis, 1505.
 Leffinghe (van) Nikolaas.
 Leisele (van) Eustaas.
 Leke (van) Jacob, 1421.
 Lestel (de) Jan, 1477.
 Leyde (vander) Jan, 1403, 1407, 1410, 1413.
 Leyns Roegier, 1485, 1488.
 Longuespee Gillis, 1555.
 Longhespee Maarten, 1635, 1646, 1647, 1648, 1650, 1653, 1655.
 Loo (van) Frans, 1472, 1474.
 Loo (van) Jan, 1399, 1404, 1411, 1415.
 Loo (van) Lamsin, 1363, 1371, 1373.
 Loo (van) Lauwers, 1364, 1369.
 Luers Jan, 1423, 1425, 1429, 1432, 1434, 1436.
 Lueys Jan, 1420.
 Luuckx Cornelis, 1580.
 Luucq Jan, 1683.
 Maerc Willem, 1417, 1422, 1426.
 Maertin Collard, 1428.
 Maes Jacob, 1488.
 Maes Jan, 1480.
 Maes Nikolaas, 1687, 1694, 1695, 1703, 1707, 1710, 1717.
 Maes Willem, 1706.
 Maeys Adriaan, 1585, 1589.
 Marael Jacob, 1404.
 Marannes Pieter, 1721, 1723.
 Matthyn Collard, 1530, 1540, 1542.
 Matthys Hendrik, 1424, 1428, 1440, 1442.
 Matthys Jan, 1475, 1477.
 Mestdagh Hubrecht, 1748, 1751.
 Mestdagh Olivier, 1711, 1713, 1716, 1720, 1721, 1724, 1727, 1728,
 1732, 1734, 1738.
 Meunyc (de) Paulus, 1549.
 Meur (de) Filips, 1706, 1708.
 Mey (de) Romboud, 1403.
 Meyere (de) Lieven, 1475, 1477, 1479, 1482, 1484, 1488, 1491, 1496.
 Meyere (de) Theodoor, 1764, 1771.

- Minjot Frans, 1733, 1734.
 Minjot Hybrecht, 1710, 1712, 1715, 1717, 1718, 1720, 1723, 1725,
 1726, 1727, 1728, 1729, 1731, 1733, 1735, 1737, 1740.
 Minjot Jacob, 1749, 1753, 1755.
 Minjot Jan, 1748, 1750, 1751, 1756, 1759, 1760, 1763, 1765, 1767,
 1769, 1770.
 Minjot Pieter, 1785.
 Minne Daniël, 1550, 1552.
 Minne Jacob, 1572, 1574, 1580, 1583, 1588, 1593, 1599.
 Minnecreede (van) Pieter, 1758, 1763, 1765, 1769, 1774, 1778.
 Moenaert Jacob, 1612.
 Moens Jacob, 1587, 1589, 1595, 1601, 1606, 1607, 1610, 1618, 1621.
 Moere (vander) Christoffel.
 Moere (vanden) Jan, 1370, 1372, 1374.
 Monnekereede (van) Antoon, 1579.
 Moor (de) Augustin, 1407.
 Moordake Jan, 1494.
 Moordake Pieter, 1477, 1482, 1487, 1493, 1496, 1498, 1508, 1511.
 Moreel Joos, 1478, 1481.
 Morisse Pieter, 1747, 1749.
 Muelne (vander) Gillis, 1469.
 Myncke Gerard, 1654.
 Myncke Karel, 1621, 1641, 1645.
 Nachtegael Frans, 1754, 1755, 1761, 1765, 1770, 1774, 1778.
 Naghel Jan, 1470.
 Nieuwenhove (van) Bernard, 1525, 1528, 1532, 1534.
 Nollet Jan, 1704.
 Novaer (de) Jan, 1652, 1655, 1656, 1658.
 Nye (de) Jan, 1646.
 Ongelaere Frans.
 Oolne (van) Ferdinand, 1621.
 Oosterlinc Jan, 1373.
 Oste Michiel, 1643.
 Osten Joris, 1668.
 Ostens Gillis, 1667, 1688, 1692, 1694, 1696.
 Ostens Maarten, 1624, 1626, 1630, 1631, 1633, 1636, 1647.
 Paelkine (vanden) Jan, 1374.
 Paeschezone Jan, 1795.
 Papail Jan, 1724.
 Papekele Gijsbrecht, 1587.
 Parmentier Jacob, 1397, 1410, 1412, 1415, 1418.
 Pauwels Pieter, 1677, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685.

- Penen (van) Gillis.
 Penen Jan, 1776.
 Piersins Frans, 1577.
 Piessens Nikolaas, 1628, 1631, 1636, 1638, 1640, 1665, 1667.
 Pieters Denijs, 1524.
 Pieters Jan, 1565, 1568, 1570, 1574, 1578, 1580.
 Pinson Jan, 1712, 1714, 1716, 1717, 1718, 1734, 1735, 1737, 1744,
 1753, 1755, 1760, 1762, 1767, 1771, 1777.
 Pladys Laurens, 1692, 1696, 1697, 1698.
 Pladys Pieter, 1642, 1643, 1644, 1646, 1649, 1674, 1676, 1679, 1681,
 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1690, 1691, 1693.
 Poelvoorde (van) Lodewijk, 1780, 1781, 173, 1786, 1787, 1788.
 Pollane (vander) Antoon, 1429, 1433, 1438, 1442.
 Pollane (vander) Jan, 1403, 1407, 1409, 1413, 1425, 1428.
 Polle Michiel, 1423, 1427, 1429.
 Ponsele Pieter, 1756, 1763, 1766.
 Popelboom Jan, 1400, 1407, 1417.
 Potghietere (de) Jan, 1402.
 Pudembrouc (van) Jan, 1508.
 Quaedypre (van) Maes.
 Quayeur (van) Jan, 1550.
 Quettere (de) Antoon, 1406, 1408, 1412, 1415, 1420, 1422, 1424,
 1427, 1431.
 Raeckelboom Cornelis, 1757, 1761, 1790, 1793.
 Raed (de) Willem, 1369, 1372.
 Reynout Bernard, 1507, 1511.
 Reywalt Bernard, 1514.
 Riviere (vande) Leonard, 1557, 1566, 1573, 1576.
 Riviere (vande) Nikolaas, 1586, 1588, 1590, 1592, 1595, 1600.
 Robyn Jacob, 1717, 1719, 1722, 1723.
 Roose Gillis, 1486.
 Roose Pieter, 1759, 1762, 1768, 1769, 1770, 1776, 1779, 1780, 1785,
 1786.
 Rovere (de) Jan, 1367.
 Rubs Lieven, 1589.
 Rutenaghel Bavo, 1400, 1409.
 Rutenaghel Pieter, 1367.
 Rutere (de) Willem, 1535.
 Ryx Joos, 1405, 1412, 1415, 1425, 1431.
 Rycx Joris, 1413, 1414, 1422, 1424, 1434, 1438, 1440.
 Rybs Joris, 1567.
 Rynck (de) Adriaan, 1639.

- Rynck (de) Marc, 1625, 1626, 1628.
 Ryns Lieven, 1586.
 Ryp Nikolaas, 1365, 1373.
 Sawu (de) Jan, 1702.
 Scherlynck Frans, 1778.
 Schockaert Jan, 1668, 1669.
 Schoebeke (van) Cornelis, 1537, 1539, 1542, 1545, 1547, 1548, 1549, 1550, 1553, 1555, 1557, 1560, 1567, 1572, 1574, 1577, 1579.
 Schoebeke (van) Joos, 1499, 1504, 1515.
 Schoebeke (van) Luc, 1506, 1508, 1511, 1516.
 Schoebeke (van) Pieter, 1522, 1526, 1528.
 Schoebeke (van) Willem, 1582.
 Schonebeke (van) Luc, 1490, 1493, 1495, 1500.
 Schrijvere (de) Herman, 1755, 1757, 1759, 1761, 1762, 1766, 1767, 1782.
 Schrijvere (de) Jozef, 1780, 1783, 1784, 1788, 1790, 1791.
 Schulle Mattheus, 1438, 1440.
 Schurkens Filips, 1721, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1735, 1736, 1737, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743, 1744.
 Segaert Jacob, 1793.
 Sentelare (de) Paulus, 1532.
 Sincke Jozef, 1795.
 Smet (de) Joris, 1471, 1474, 1481, 1494.
 Smit (de) Filips, 1510, 1513, 1515.
 Smidt (de) Frans, 1672, 1674, 1676, 1677.
 Smit (de) Jan, 1620, 1624, 1627, 1630, 1632, 1634, 1639, 1640, 1642, 1645, 1649, 1653, 1655.
 Stael Lieven, 1470.
 Steene (vande) Inghel, 1599, 1601, 1606, 1608.
 Sterxele (van) Jacob, 1541, 1545, 1547, 1548, 1553, 1556, 1557, 1559, 1560, 1561, 1563, 1567, 1570, 1572, 1578.
 Sterxele (van) Leonard, 1568, 1570, 1574, 1583, 1586, 1589, 1592.
 Sterxele (van) Lodewijk, 1576, 1579, 1582, 1585, 1590, 1595.
 Stierman Lodewijk, 1644.
 Straten (van) Hendrik, 1364.
 Strubbe Cornelis, 1497.
 Strubolle Arnoud, 1557, 1561, 1565, 1567, 1568, 1573.
 Strubolle Cornelis 1485, 1488, 1491, 1493, 1495, 1499, 1504, 1508, 1510, 1512, 1514, 1517, 1519.
 Strubolle Joos, 1513, 1520, 1528, 1530, 1532, 1538.
 Stuckelin Denijs, 1472, 1474, 1476, 1478, 1482, 1484, 1486, 1488, 1490, 1492, 1496.

- Suweyns Jan, 1634.
 Suweyns Nikolaas, 1610, 1629, 1633, 1635.
 Symillioen Cornelis, 1483, 1485, 1488.
 Teestelet Jacob, 1398, 1406.
 Thernens (?) Hubrecht, 1743.
 Tokel Joris, 1438.
 Torre Nikolaas, 1685, 1687, 1689, 1695, 1696, 1697, 1701, 1706.
 Tournemyne Hendrik, 1633.
 Troostenberghe (van) Frans, 1774, 1776.
 Turck (de) Collard, 1525, 1529, 1533, 1538, 1540, 1543, 1545.
 Turnhout (van) Andries, 1657, 1660, 1664, 1667.
 Turnhout (van) Karel, 1669, 1672, 1684, 1687, 1691.
 Valcke Hubrecht, 1520, 1527.
 Valckenaere (de) Arnoud, 1618.
 Valckenaere (de) Filips, 1606, 1608, 1610, 1611, 1617, 1619, 1622, 1623, 1626, 1628, 1631.
 Veggelman Simon, 1552.
 Velde (vande) Joris, 1412, 1427, 1432, 1436, 1439, 1441.
 Velde (vande) Lodewijk, 1405, 1408, 1411, 1413, 1414, 1417, 1423, 1426, 1428, 1430, 1433.
 Verhoest Thomas, 1781.
 Vermaut Jozef, 1750, 1752, 1756, 1757, 1758, 1760, 1761, 1764, 1768.
 Verplancke Joos, 1617.
 Verplancke Michiel, 1631.
 Verstraete Jan, 1667.
 Ville (de la) Simon, 1548, 1554, 1555, 1558.
 Vinc (de) Hendrik, 1369, 1371, 1373.
 Vincent Jan, 1711, 1713, 1715, 1717.
 Vindegoed Antoon, 1472.
 Vindegoed Hendrik, 1473.
 Vitse Emmanuel, 1718, 1738.
 Vivere (vanden) Jan, 1366, 1367.
 Vleys Nikolaas, 1616, 1621, 1627, 1628.
 Vleys Marc, 1647, 1649.
 Voordackere Willem, 1405.
 Voorde (vande) Michiel, 1795.
 Vos (de) Marinus, 1641, 1645, 1647, 1650, 1653, 1656, 1657, 1660, 1664, 1665, 1667, 1668.
 Vriend (de) Frans, 1684.
 Vriend (de) Hendrik, 1689, 1694, 1699, 1700, 1701, 1705, 1711, 1713, 1715, 1719, 1721, 1724.
 Vriend (de) Jacob, 1696, 1697.

- Vriese (de) Adriaan, 1553.
- Vriese (de) Andries, 1527, 1531, 1532, 1537, 1540, 1542, 1544, 1545, 1546.
- Vriese (de) Arnoud, 1563, 1565, 1572, 1580.
- Vriese (de) Filips, 1608, 1610.
- Vriese (de) Galiaan, 1555, 1558, 1564, 1570, 1573, 1587, 1588, 1600.
- Vriese (de) Jan, 1592, 1601, 1607, 1609, 1611, 1612.
- Vriese (de) Pieter, 1512, 1514, 1517, 1519, 1521, 1523, 1524, 1525, 1526, 1529, 1534, 1535, 1541.
- Vroe (de) Marc, 1547, 1551, 1553, 1558, 1563.
- Walle (vande) Jan, 1370.
- Walle (vande) Zeger, 1564, 1566, 1569, 1571, 1573, 1577, 1578, 1579, 1590, 1591, 1593, 1600.
- Walter (van) Antoon, 1795.
- Wanke Nikolaas, 1400.
- Watengnies (van) Pieter, 1442.
- Watersmet (de) Jan, 1399, 1402, 1405, 1408, 1409, 1410, 1412, 1414, 1416, 1418, 1420.
- Werrebroeck Chrisostomus, 1752.
- Weinin Jacob, 1371.
- Weinin Pieter, 1363, 1365, 1367.
- Wielkine (vanden) Arnoud, 1363, 1370, 1372.
- Willaert Pieter, 1769, 1772, 1773, 1775, 1779, 1781, 1783.
- Willemaes Jacob, 1495, 1498, 1501.
- Willems Jacob, 1563, 1567, 1572.
- Willems Jan, 1632, 1634, 1636, 1638, 1640, 1641, 1643, 1647.
- Wils Jacob, 1670, 1672, 1674, 1674, 1676, 1677, 1678, 1680, 1681, 1683.
- Winnebroodt Willem, 1693, 1698, 1699, 1700, 1703, 1707, 1708, 1714, 1715.
- Witte (de) Collard, 1514, 1518, 1520, 1522.
- Witte (de) Jan, 1404, 1418.
- Wommene (van) Pieter, 1492, 1494, 1498, 1500, 1505, 1507, 1511, 1516, 1518, 1524, 1527, 1529, 1531.
- Wrekere (de) Jan, 1513, 1522.
- Wrekere (de) Pieter, 1528.
- Wrekere (de) Rafael, 1523, 1527.
- Wulghe (vander) Jan, 1470.
- Wulp (de) Simoen, 1368.
- Ysenpoot Joris, 1415, 1420, 1422, 1427, 1431, 1434, 1439, 1441.
- Yvorie Jan, 1468, 1472, 1474, 1476, 1478, 1480.
- Zande (vande) Boudewijn, 1674, 1678, 1679, 1680, 1689, 1700.

- Zande (vande) Jacob, 1649, 1654, 1657, 1690, 1691, 1692, 1693, 1696, 1697, 1698, 1699, 1701, 1705, 1706, 1708, 1712, 1714, 1716, 1719, 1723.
- Zande (vande) Jan, 1720.
- Zandycke (van) Gerard, 1587, 1588, 1593, 1599.
- Zandycke (van) Gillis, 1535, 1537, 1539, 1543, 1544, 1546, 1547, 1549, 1551.
- Zandycke (van) Jacob, 1589, 1591, 1624, 1655.
- Zandycke (van) Pieter, 1516, 1520, 1523, 1526, 1530, 1532, 1534.
- Zandwyc (van) Jan, 1487, 1491, 1495, 1499, 1504, 1506, 1508, 1511.
- Zeebaert Jan, 1483.
- Zeebaert Nikolaas, 1468, 1473, 1476, 1480, 1482, 1484, 1486.
- Zeebaert Paulus, 1500.
- Zevencote (van) Olivier, 1477, 1483.
- Zoertaert Nikolaas, 1488.
- Zoetendale (van) Wouter, 1405.
- Zoeteneve Bouden, 1439, 1441.
- Zoom (van) Adriaan, 1542.
- Zuttere (de) Collard, 1517, 1521, 1523.

De Raad van Besturen en Beden saneerde de Stadsfinanciën: Het voorbeeld Brugge (1766-1794)

Enkele historici stelden zeer recent nog de vraag of de Raad van Besturen en Beden er in het midden van de 18^e eeuw determinerend heeft toe bijgedragen de financiën van onze steden te saneren. M. Baelde was overtuigd van de gunstige invloed uitgeoefend door de Raad ¹. In een artikel over de toestand te Charleroi is H. Hasquin eerder kritisch. Hij wijt het herstel van de gemeentelijke financiën vooral aan de economische opbloei van onze gewesten sinds het midden der 18^e eeuw ². Wij hebben de kwestie voor Brugge onder de loupe genomen.

Tijdens de Franse bezetting van 18 juli 1744 tot 3 februari 1749 had de stadskas een ware aderlating ondergaan ³. Een lening en nieuwe belastingen waren daar het gevolg van.

* A.R.A. = Algemeen Rijksarchief.

S.A.B. = Stadsarchief Brugge.

Zie over de Brugse financiën: P. Bogaerts en V. Deljoutte, *Notice historique sur les impôts communaux de Bruges depuis leur origine jusqu'en 1794*, Brussel 1846; L. Gilliodts-van Severen, *De l'administration financière de la ville de Bruges au dernier siècle*, in *La Flandre*, XII (1882), blz. 255-294 en blz. 351-396. Beide bijdragen zijn niet relevant voor wat de Raad van Besturen en Beden betreft.

1. M. Baelde, *De controle van de gemeentefinanciën door het centraal gezag in de 18e eeuw*, in *Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, jg. 20, nr. 76 (1966), blz. 68-71.

2. H. Hasquin, *La Jointe des Administrations et des affaires des subsides et les finances communales de Charleroi*, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 1966, nr. 4, blz. 1176-1183; Idem, *Les aides et subsides à Charleroi au XVIIIe siècle*, in *Recherches sur l'histoire des finances publiques en Belgique*, I, Brussel 1967, blz. 375-397.

3. A. Schouteet, *Ghedinckboek van M.F. Allaert. Een Brugse kro-*

Deze nieuwe rechten werden geheven op wijn, graan en de huizen. Ondanks dit alles sloot de stadsrekening toch bijna ieder jaar met een tekort en bleven belangrijke schulden onbetaald. De situatie was zo rampzalig dat De Limpens, commissaris van de Raad van Besturen en Beden, in zijn verslag van 18 januari 1779 uitriep dat de stad «avait l'administration la plus dérangée de toutes celles des Pays-Bas». In datzelfde rapport vond hij het noodzakelijk dit feit te beklemtonen want hij vervolgde met «la ville de Bruges était autrefois la plus florissante et à présent une des plus dérangée de l'Europe»⁴. Het was zo erg dat de keizerlijke administratie het dringend nodig vond om in te grijpen. Dit gebeurde door een reeks maatregelen. Vooreerst werden schikkingen getroffen om de uitgaven af te remmen. Een ordonnantie van 18 maart 1765 regelde minutieus alle uitgaven. Op alle wedden en op andere posten werd er besnoeid⁵. De ordonnantie van 29 augustus 1771 vulde die voorschriften met nog een reeks andere maatregelen aan⁶. Het was ongelooflijk wat het centraal gezag niet beperkte. Tot de kleinste uitgaven toe werden nauwkeurig omschreven. Geen enkele belasting mocht verminderd worden. Al deze ordonnantiën waren natuurlijk geïnspireerd door de Raad van de Besturen en de Beden.

Vervolgens moest de stad bevrijd worden van de ongelooflijke grote schuldenlast. Eveneens door de bemoeiingen van de Raad bracht het stadsbestuur de nodige moed op om in 1767 maatregelen te nemen om er een oplossing voor te vinden. In de loop van de laatste eeuwen waren de schulden opgelopen tot 1.568.000 gulden waarvoor jaarlijks een

niek over 1713-1787, Brugge 1953; Ch. Custis, *Jaerboecken der stad Brugghe*, dl. III, Brugge 1765, blz. 466 vgl.; P. Bogaerts en V. Deljoutte, *o.c.*, blz. 48-49.

4. A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 709, verslag van De Limpens van 18 januari 1779.

5. L.P. Gachard, J. De le Court, P. Verhaegen, *Ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, in *Recueil des anciennes ordonnances de Belgique*, 3^e serie, dl. IX, blz. 48-49.

6. *Ibidem*, dl. X, blz. 191-192.

interest van 84.000 gulden moest betaald worden ⁷. Sinds het midden van de 17^e eeuw werd ieder jaar slechts de helft van de interest uitbetaald. De verschuldigde achterstallige interest bedroeg 5.040.000 gulden. Samen met het geleende kapitaal was de stadsschuld zodoende tot 6.608.000 gulden gestegen. Met de crediteuren werd een overeenkomst afgesloten waarin deze verklaarden dat ze die achterstallige renten aan de stad kwijtscholden. In ruil daarvoor schreef de stad nieuwe schuldbekentenissen uit. Ook werd een begin gemaakt met de aflossing van die schuld ⁸. Door het decreet van 16 februari 1773 kwam het gouvernement de stad nogmaals ter hulp door af te kondigen dat slechts 3 % interest op de geleende kapitalen zou moeten betaald worden. Ook moest iedere gulden die de stadskas kon overhouden bestemd worden om de schulden af te betalen ⁹.

Als derde punt zou het er voor de stad op aan komen te trachten aan meer inkomsten te geraken. De Raad van Besturen en Beden liet door het decreet van 15 mei 1766 drie nieuwe belastingen invoeren. De rechten zowel op tabak, wijn en brandewijn werden verhoogd ¹⁰. Uiteindelijk voerde de stad ook een fundamentele rationalisering van de inningsdiensten door. J. De Limpens was er immers reeds lang van overtuigd dat de stad meer uit haar belastingen zou kunnen halen. Daarom sloot Brugge door bemiddeling van de Raad in 1779 een contract voor zes jaar met de Gentse financier Moerloose af. Hij zou instaan voor het innen van de voornaamste consumptierechten en in ruil hiervoor de stad jaarlijks 22.220 pond groot uitbetalen. Er was een systeem uitgedacht om de eventuele meeropbrengst tussen de *admodia-*

7. Ter vergelijking: de inkomsten van de stadskas tijdens de jaren 1780, 1781 en 1782 bedroegen slechts 208.548 gulden. Er werd gemiddeld 207.024 gulden uitgegeven. Zie: A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 709, verslag van A.C. Limpens van 30 juni 1782.

8. A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 692, verslag over Brugge van 9 april 1767.

9. *Ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, 3^e serie, X, blz. 340.

10. A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 692, verslag over Brugge van 9 april 1767.

teur en de stad te verdelen ¹¹. En inderdaad dit scheen een zeer bevredigende oplossing te wezen : de inkomsten van de stad groeiden aan.

Ook het *pondgeld*, een oude stadsbelasting op de ingevoerde goederen, werd door de *admodiateur* geïnd. Het door het gouvernement uitgevaardigde nieuw reglement van 17 juli 1779 maakte het bovendien mogelijk strenger tegen de smokkelaars op te treden ¹². De gemiddelde opbrengst van het pondgeld liep op van 2896 pond groot tijdens de periode 1776 tot 1778 tot 4222 pond groot in 1778-1779.

Na afloop van het contract met Moerloose vond J. De Limpens het beter dat een permanente directeur van financiën zou worden aangesteld. De stad ging met dit voorstel akkoord en benoemde Franciscus van der Steene ¹³.

Ook andere stadsbelastingen waren ondertussen verpacht en brachten zodoende meer op ¹⁴.

Commissaris van de Raad van Besturen en Beden J. De Limpens, die zich zeer intensief met de reorganisatie van de Brugse stadsfinanciën inliet, kreeg het nog voor elkaar dat een aantal afzonderlijke budgetten afgeschaft werden of gehergroepeerd. Het meest spectaculaire succes werd geboekt door de samensmelting van de administratie en de budgetten van de burgerwacht met deze van de versterkingen (fortificatie) door het reglement van 19 augustus 1786 ¹⁵.

Uiteindelijk werd ook een vierde algemene maatregel op Brugge toegepast. Geen enkele stadsrekening werd afgesloten verklaard zonder het fiat van een commissaris van de Raad van Besturen en Beden. De stad moest iedere uit-

11. A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 692, verslag over Brugge van 26 februari 1779.

12. P. Bogaerts en V. Deljoutte, *o.c.*, blz. 52-65.

13. A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 711, verslag van J. De Limpens van 6 juli 1784.

14. A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 709, verslag van J. De Limpens over Brugge van 1 september 1781.

15. S.A.B., *Burgerlijke Wacht*, 153, f° 1; A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 711, verslag van J. De Limpens over Brugge van 6 juli 1784.

gegeven stuiwer kunnen verantwoorden. Wat Brugge betreft was deze controle zeer diepgaand.

Al deze ingrijpende maatregelen wijzigden het karakter van de stadsfinanciën aanzienlijk. Omwille van de nieuwe belastingen verdubbelden de ontvangsten van de stadskas vanaf 1766. Grote verliezen kwamen voortaan slechts zelden voor en er werd nu ook regelmatig winst gemaakt. Vanaf 1780 ging het zeer goed. Regelmatig werden nu zeer belangrijke overschotten geboekt. Alleen in het revolutiejaar 1790 werd er verlies geleden. In ieder geval stapte Brugge in 1794 met gesaneerde financiën het Ancien Régime uit.

Zeker heeft de economische opbloei hier een grote rol in gespeeld. Vooral in de periode 1779-1783 ging het er te Brugge zeer bedrijvig aan toe. Dit feit is echter onvoldoende om de gezondmaking van de stadsfinanciën te verklaren; ook in de periode dat het minder goed ging sloot het budget met een batig saldo (1784-1794).

Door deze sanering kon de stad weer bijdragen in de jaarlijkse subsidie aan de keizer. Iedereen wist dat dit trouwens het voornaamste doel was van de politiek van de Raad van Besturen en Beden¹⁶. Volgens het reglement van 1754 moest Brugge jaarlijks 131.494 gulden bijdragen in de 1.642.500 gulden die het graafschap Vlaanderen toestond¹⁷. Maar sinds 1703 droeg de stad omwille van het chronisch deficit van haar kas niets meer bij. De Raad van Besturen en Beden had berekend dat Brugge voor de periode 1703 tot 1776 bij de keizer voor ongeveer 4.000.000 gulden in het krijt stond. Wat erger was: de Raad verdacht er het stadsbestuur van systematisch op een negatieve balans aan te sturen om zodoende niet haar *contingent* te moeten betalen¹⁸.

In 1766 nam de Raad een kloek besluit en verlaagde het

16. A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 692, minuut van een protokol van 5 juni 1773.

17. G. Bigwood, *Les impôts généraux dans les Pays-Bas autrichiens*, Leuven 1900, blz. 13-14.

18. A.R.A., *Raad van Besturen en Beden*, 709, verslag van De Limpens van 18 januari 1779.

Brugse *contingent* tot 48.475 gulden vermeerderd met 17.208 gulden voor het Hof te Brussel. Daarvan werd Brugge reeds in 1766 verplicht 24.918 gulden neer te tellen. Vanaf dat ogenblik zou de stad jaarlijks 17.208 gulden voor onderhoud van het Hof te Brussel en een wisselend bedrag als deelname in de subsidie en onderhoud van de troepen moeten betalen ¹⁹. Slechts éénmaal — tijdens het jaar 1785 — werd het *contingent* volledig uitbetaald. Maar ieder jaar werden toch zeer belangrijke bedragen — meestal meer dan de helft van de verschuldigde som — aan de Oostenrijkers afgestaan. Dit was de kroon op het werk van de Raad van Besturen en Beden.

Y. VAN DEN BERGHE
N.F.W.O.

BIJLAGEN

I. Jaaroverzicht stadsrekening Brugge ¹.

Rekenjaar ²	Inkomsten	Uitgaven	Jaarbalans		Bilan ³
			Bonus	Deficit	
1748-1749	25.687	22.362	3.324		— 2.850
1749-1750	18.909	19.456		547	— 3.327
1750-1751	21.100	20.551	549		— 2.847

19. Idem.

1. Volgens de stadsrekeningen in het stadsarchief te Brugge. De rekeningen voor 1774-1775, 1775-1776 en 1780-1781 ontbreken er. Ze werden aangevuld aan de hand van de dubbels in Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer 32.815 (1774-1775), 32.816 (1775-1776) en 32.821 (1780-1781). De munteenheid is pond groot.

2. Het Brugs rekenjaar loopt van 1 september tot 31 augustus. Met ingang van 1 november 1786 werd gerekend van 1 november tot 31 oktober.

3. Vanaf 1782-1783 werd geen speciale lopende rekening meer gehouden van de verliezen of winsten. Winsten of verliezen werden voortaan rechtstreeks gevoegd bij de rekening van het volgend jaar.

1751-1752	17.663	19.171		1.507	— 4.355
1752-1753	17.349	18.530		1.180	— 5.536
1753-1754	21.145	21.083	61		— 5.474
1754-1755	18.810	20.127		1.387	— 6.861
1755-1756	22.063	22.387		323	— 7.185
1756-1757	22.287	19.939	2.347		— 4.837
1757-1758	15.618	18.807		3.188	— 8.026
1758-1759	23.227	20.286	2.938		— 5.085
1759-1760	16.880	19.296		2.415	— 7.500
1760-1761	17.372	18.446		1.059	— 8.559
1761-1762	20.593	18.509	2.083		— 6.475
1762-1763	17.029	18.452		1.423	— 7.909
1763-1764	17.060	18.767		1.706	— 9.616
1764-1765	18.445	14.925	3.519		— 6.096
1765-1766	30.386	30.561		174	— 6.270
1766-1767	33.637	30.036	3.600		— 2.669
1767-1768	33.373	32.322	1.050		— 1.618
1768-1769	28.984	29.855		871	— 2.489
1769-1770	30.587	31.211		624	— 3.114
1770-1771	31.150	33.449		2.298	— 5.413
1771-1772	31.969	32.743		769	— 6.182
1772-1773	31.435	32.094		659	— 6.841
1773-1774	33.189	34.985		1.796	— 8.638
1774-1775	31.811	31.361	450		— 8.187
1775-1776	29.271	26.709	2.561		— 5.626
1776-1777	31.759	31.663	96		— 5.521
1777-1778	30.345	30.780		435	— 5.965
1778-1779	32.703	32.764		60	— 5.904
1779-1780	37.228	30.910	6.318		+ 413
1780-1781	32.956	32.967		10	+ 402
1781-1782	34.090	33.739	361		+ 763
1782-1783	43.639	37.069	6.569		
1783-1784	46.900	41.913	4.986		
1784-1785	44.211	38.834	5.376		
1785-1786	37.399	33.468	3.930		
1786-1787	35.146	34.741	404		
1787-1788	30.955	30.909	45		
1788-1789	28.674	28.341	333		
1789-1790	28.817	31.434		2.616	
1790-1791	36.437	31.588	4.848		
1791-1792	36.107	28.238	7.868		
1792-1793	33.332	30.993	2.339		

II. Beden en subsidies door Brugge aan de keizer
van Oostenrijk betaald ⁴.

Rekenjaren	Bede en subsi- die en even- tueel onder- houd troepen	Onderhoud Hof van de Landvoogden	Onderhoud van garnizoen indien speciaal vermeld	Totaal
1765-1766	1.285	2.868		4.153
1766-1767	986	2.868		3.854
1767-1768	1.207	2.868		4.075
1768-1769	888	2.868		3.756
1769-1770	939	2.868		3.807
1770-1771	951	2.868		3.819
1771-1772	1.129	2.868		3.997
1772-1773	958	2.868		3.826
1773-1774	943	2.868		3.811
1774-1775	997	2.868		3.865
1775-1776	986	717		1.703
1776-1777	3.306	2.151		5.457
1777-1778	2.854	2.868		5.722
1778-1779	3.074	2.868		5.942
1779-1780	3.579	2.868		6.447
1780-1781	3.399	2.868		6.267
1781-1782	3.359	2.868		6.227
1782-1783	2.333	2.868		6.299
1783-1784	3.333	2.868		6.977
1784-1785	8.079	2.868	1.098	10.947
1785-1786	5.666	2.868	776	8.534
1786-1787	2.889	2.868	1.187	5.757
1787-1788	2.054	2.000		4.054
1788-1789	1.636	868		2.504
1789-1790	408	233		641
1790-1791	6.536	933		7.469
1791-1792	3.159			3.159

4. Nota 1 en 2 van bijlage I gelden hier ook.

Oorkonden en Mededelingen

EEN NIEUW GEGEVEN OVER HUBRECHT GOLTZIUS

Dat Hubrecht Goltzius zozeer vertrouwd was met het Hoogduits dat hij bij een voorkomende gelegenheid kon optreden als vertaler, is ons pas bekend uit een akte van enkele maanden voor zijn dood. Schouteet vond in het Brugse Stadsarchief «een lettre van procuratie, ghepasseert voor den meester van der canselrie ende raedt der stadt van Stratsbourg in Duutslant, ghescreven in Hoogdutsche tale ende ghetranslateert in Vlaemsche tale by meester Hubrecht Goltzius, inwonende deser stede», gedateerd 10 jan. 1583¹. Zo bleek deze veelzijdige man ook als vertaler voor de Brugse magistratuur opgetreden te zijn. Nu is er een getuigenis van elders waaruit blijkt, dat het niet de eerste keer was dat Goltzius in die hoedanigheid werkzaam was. In de eerste helft van 1558 vertaalde hij voor de Antwerpse drukker Jan van Ghelen (de zoon) een nieuwstijding uit het Hoogduits, waarvan in dit drukje zelf mededeling wordt gedaan. Het gaat om het volgende pamflet, waarvan drie exemplaren bekend zijn (Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, Pfl. 112; Bibliotheek der Rijksuniversiteit van Gent, M 91; Stadsbibliotheek te Antwerpen, K 40834):

« Nyeuwe sekere e[n] wa-rachtighe tijdinghen / Hoe dat dye Hooch ghe-boren Vorst ende Roomschen Coninck | Ferdinandus tot eenen Roomschen Key-ser gecoren is / Wtgegeue[n] tot Franck-foort. Anno .M.CCCCC.lviij. | [houtsnede] | Gheprint Thantwerpen op die lombærde | veste / inde witten Hasewint / by Ian van Ghelen. Met | Co-

1. A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugse drukkers uit de XVIe eeuw. Hubrecht Goltzius*, in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis Société d'Emulation te Brugge*, dl. 94 (1957), p. 114-161, p. 116.

nincklijke Preuilegie van twee Iaren. | Onderteekent
P. de Lens. »².

Het boekje heeft het gebruikelijke in-4° formaat, bestaat uit vier bladen, en draagt op de laatste bladzijde de vermelding van een oktrooi voor twee jaren dd. 5 april 1558. De tekst begint op fol. [A1] verso met het volgende bovenschrijf: « In wat manieren e[nde] om welke oorsaek | wille dat dye alder grootmachtichste Vorst Ferdi[nandus] / Roomsche / Honghersche Coninck. Eertshertoghe | van Oostenrijck. rc. Inden Iare .M.CCCCC.Lvij. tot | eenen Roomschen Keyser ghecoren is worden. Wt die | Hoochduytsche tale warachtich ende getrouwe-lijck getranslateert in Nederduytsche sprake | Duer Hubrecht Gholz va[n] Wirtzburg / | Schilder Thantwerpen. »

Met deze schilder die als vertaler optreedt, kan niemand anders dan Hubrecht Goltzius bedoeld zijn. In 1546 vestigde hij zich te Antwerpen, waar we hem voor het eerst in 1550 in een akte aangeduid vinden als schilder³. Tevens komt in de Liggeren van het Antwerpse Sint Lucasgilde op het jaar 1552 de melding voor dat hij een leerjongen aanneemt⁴. Op 21 juli 1558 sluit hij een compagnonschap met Marc Laurin te Brugge, alwaar hij zich ook gaat vestigen. Per akte van 27 juli 1558 verhuurt hij zijn huis te Antwerpen, en tenslotte komt hij op 14 augustus 1558 te Brugge aan⁵. Kort voor zijn vertrek moet hij dus de vertaling voor Jan van Ghelen voltooid hebben; het is niet waarschijnlijk dat hij er later in Brugge aan werkte, gelet ook op het aktuele karakter van het werk. Ferdinand werd op 14 maart

2. Beschrijving naar het Haagse exemplaar. Zie ook: W.P.C. Knuttel, *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek*, 's-Gravenhage 1889-1916, 8 dln., nr. 112; *Catalogus van de tractaten, pamfletten, enz. over de geschiedenis van Nederland, aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman, 1500-1713*. Bewerkt door J.K. van der Wulp, Amsterdam 1866-1868, 3 dln., nr. 91. Deze collectie is in haar geheel aangekocht door de Rijksuniversiteitsbibliotheek van Gent. G. van Havre, *Marques typographiques des imprimeurs et libraires anversois*, Anvers etc. 1883-1884, 2 tom., I, p. 171.

3. J. Weale, *Hubert Goltz, dit Goltzius*, in: *Le Beffroi* 3 (1866-1870), p. 246-277, p. 248.

4. Ph. Rombouts en Th. van Leries, *De Liggeren en andere historische archieven der Antwerpse Sint Lucasgilde, onder zinspreuk: «Wt ionsten versaemt»*, Antwerpen [1864-1876], 2 dln., I, p. 181.

5. J. Weale, *Hubert Goltz, dit Goltzius*, in: *Le Beffroi* 3 (1866-1870), p. 253-6.

1558 te Frankfort door de Duitse keurvorsten tot keizer uitgeroepen, terwijl hij op 21 maart deze stad verliet, hetgeen de laatst beschreven gebeurtenis is in het pamflet (fol. [A4]recto-verso). Wanneer Jan van Ghelen de beschikking kon hebben over de Duitse nieuwstijding is niet bekend, maar het oktrooi voor zijn uitgave is gedateerd 5 april 1558. Globaal gezien moeten Goltzius' werkzaamheden hieraan dus liggen tussen begin april en eind juli 1558.

Waarschijnlijk liet Goltzius het niet alleen bij vertalen, mogelijk leverde hij Jan van Ghelen ook nog een illustratie voor de titelpagina, en wel een houtsnede in medaillonvorm voorstellende keizer Ferdinand met kroon, scepter en rijksappel. Deze houtsnede stemt zeer sterk overeen met de afbeelding van Ferdinand in Goltzius' portrettengalerij van alle keizers vanaf Julius Caesar, verschenen in 1557 in drie edities (Latijn, Italiaans en Duits) bij Gillis Coppens van Diest te Antwerpen ⁶. In de editie in het Italiaans («Le vive imagini di tutti quasi gl'imperatori, da c. iulio caesare, in sino a carlo.v. et ferdinando suo fratello (...)»), ex. Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, 269 A 16¹) staat Ferdinand, als laatste, afgebeeld op fol. Cc 3 recto. De overeenkomst is frappant met de houtsnede op de titelpagina van de nieuwstijding, welke alleen iets kleiner is en enige zeer ondergeschikte details mist, zoals het gevest van het zwaard aan Ferdinands linkerzijde ⁷.

Om Goltzius' kwaliteiten als vertaler te beoordelen zou vergelijking met het Duitse origineel noodzakelijk zijn. Volgens de mededeling op de titelpagina werd dit uitgegeven in Frankfort in 1558. Het is mij niet gelukt deze uitgave met behulp van de Duitse en Nederlandse pamflettencata-

6. *Bibliotheca Belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas. Fondée par Ferdinand van der Haeghen. Rééditée sous la direction de Marie-Thérèse Lenger.* Bruxelles 1964. 5 tom. III, 241-245. Een editie in het Frans verscheen in 1559, een in het Spaans in 1560.

7. Goltzius ontwierp de portretten der keizers naar munten met hun afbeelding. Dat betekent dat de houtsnede in Jan van Ghelens nieuwstijding evenzo tot stand gekomen zou kunnen zijn, zonder tussenkomst van Goltzius. Het is echter wat vreemd om aan te nemen dat Van Ghelen Goltzius hier niet aan gezet zou hebben, zo deze er zelf al niet mee aan kwam, waar hij immers al voor de vertaling zorg droeg. Bij vergelijking met de afbeelding in Goltzius' werk uit 1557 bedenke men dat er lichte verschillen gekonstateerd zijn in de verschillende edities (*Bibliotheca Belgica* enz., III, 244). Ik kon alleen de editie in het Italiaans onder ogen krijgen.

logi op te sporen. Wel wil ik wijzen op het volgende : onze nieuwstijding bestaat bijna uitsluitend uit de letterlijke tekst van de voordracht van drie vertegenwoordigers (onder wie Willem van Oranje) van de inmiddels naar Spanje vertrokken Karel V op de rijksdag te Frankfort op 24 februari 1558, inhoudende het verzoek om de Roomskoning Ferdinand te aanvaarden als keizer van het Roomse Rijk. Hier van is de volgende uitgave in het Duits bekend : «Proposition der Röm. Kon. Mai., den Churfürsten des Reichs, auff dem nechstgehaltenen tage zu Franckfurt beschehen, sampt der Instruction des Printzen von Oranien vnd anderer Gesandten von wegen Röm. Keis. Mai., etc. An die Churfürsten des Reichs etc. 1558.», zonder plaats en zonder drukker ⁸. Vergelijking met het exemplaar te Gent in de aldaar bewaarde Meulmancollectie moet uitwijzen of er enige verwantschap is.

Er verscheen ook, waarschijnlijk gelijktijdig, een editie in het Frans van deze nieuwstijding bij Jan van Ghelen. Hiervan is echter slechts één exemplaar bekend, dat zich bevindt in het British Museum : «Vraye et nouvelle election imperiale du tresillustrre don Fernande, roy des Romains.», signatuur 106.b.53. ⁹. Of Goltzius ook in deze vertaling in het Frans de hand heeft gehad, moet blijken uit een nadere bestudering van dit exemplaar. Daartoe was ik niet in de gelegenheid.

H. PLEIJ

8. *Catalogus van de tractaten, pamfletten, enz. over de geschiedenis van Nederland, aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman, 1500-1713. Bewerkt door J.K. van der Wulp, Amsterdam 1866-1868, 3 dln., nr. 8650.*

9. *Short-title catalogue of books printed in the Netherlands and Belgium and of Dutch and Flemish books printed in other countries from 1470 to 1600 now in the British Museum, London 1965, p. 74.*

DE GEESTELIJKHEID VAN DE BRUGSE LIEVE-VROUWKERK IN DE 16e EEUW.

De gegevens die hieronder volgen hebben als specifiek onderwerp de magistri cantus, organisten, cantores en chorales in dienst van het Lieve-Vrouwkapittel. Gezien de hoofdbron hiervoor de nu praktisch volledig bewaarde lijst der Kapittelakten is (Rijksarchief Brugge M 1-4), op een paar plaatsen alleen aangevuld door de Rekeningen van het Kapittel (R.A. Brugge, N 1-2), hebben wij terzelfdertijd gegevens genoteerd betreffende de proosten enerzijds, betreffende het onderwijs bovendien. Dit laatste ter aanvulling van een eerder door ons gepubliceerde nota ¹.

DE PROOSTEN.

Zowel bij P. Beaucourt de Noortvelde ² als bij G.F. Tanghe ³ komt een genummerde lijst der proosten voor, overgenomen door A. Janssens de Bisthoven ⁴. Gezien die lijst, althans in zijn nummering, dubieus is, nemen wij die niet over; wij geven alleen de realia die uit de akten blijken. Wat was vooreerst de waardigheid van de proost der Lieve-Vrouwkerk. De proost van Sint-Donaas was kanselier van Vlaanderen, de abt van den Eeckhoutte *abbas Brugensis*,

1. A. Dewitte, *Scolastri en rectores scholarum aan de O.L.Vrouwkapittelschool te Brugge ca. 1480-1553*, *Hand. Genootsch. Gesch. Brugge* XCIX (1962), p. 266-274; afgekort *Scol. Vr.*; deze aanvulling is mogelijk door het terug opduiken der K.A. 1554-1617. Om een duidelijker kijk op de samenhang van de Brugse kerkinstellingen te krijgen, hebben wij bovendien de fondsen van de Sint-Jacob en de Sint-Gilliskerken mee bestudeerd. Hierdoor kunnen wij in een volgende aflevering van dit ts. lijsten brengen van hun respectievelijke magistri cantus, organisten en schoolrectoren. Wij verwijzen globaal naar deze tekst. Om een opeenstapeling van voetnoten te vermijden korten wij hieronder de referenties naar de notulen der kapittelakten van de Lieve-Vrouwkerk als volgt af: I = 1480-1501; II = 1506-1510; III = 1510-1529; IV = 1529-1554; V = 1554-1617. Het cijfer volgend hierop bedoelt te verwijzen naar de folio. Wij eindigen onze nota's rond het jaar 1580. Een overzicht van de jocalia van de kerk is in voorbereiding.

2. P. Beaucourt de Noortvelde, *Description historique de l'Eglise collégiale et paroissiale de Notre Dame à Bruges*, Brugge 1773, passim.

3. G.F. Tanghe, *Panorama der bekende Kerkdienaers van Onze Lieve Vrouw te Brugge*, Brugge 1864, passim.

4. A. Janssens de Bisthoven, *Fotografische Inventaris van de Kan-*

naar analogie was de proost van O.L.Vrouw *prepositus Brugensis*, de kerk zelf *Ecclesia Brugensis*. Bij zijn plechtige installatie⁵ wordt hem door de stad een zilveren plaquette geschonken met daarop de wapens van de stad; naast het stadswapen komt zijn wapen. Bij officiële plechtigheden draagt hij de bisschoppelijke alba, afgezet met hermelijn. De kanunnikale prebendes worden door de proost 4 op de 12 maanden verleend, de overige 8 maanden door Rome. Sinds 1481 was het aantal prebendes van 8 op 10 gebracht, in 1481 op 11, deze laatste echter alleen te begeben door de proost na aanduiding van de Leuvense *Facultas Artium*⁶. De 3 pastoorprebendes, de 20 kapelaniën en 4 *vicarii perpetui*, en de overige kerkbedieningen, hangen alleen van de proost af, voor wat de toewijzing ervan betreft⁷.

Bij alle ceremoniën sluit de proost het koor af, zoals een bisschop doet in een kathedrale kerk. Hij wordt sinds de 12e eeuw prelaat genoemd, en wanneer hij de kerk in- en uitgaat wordt hij steeds voorafgegaan door de roedrager die zijn koerpels meedraagt. Zijn zetel is steeds met tapijtwerk en kussens versierd. Zijn jaarwedde, die in 1481 op maximum 130 £ tournaisis (21 £ vl) werd geschat⁸, bedroeg in 1547 100 gouden ducaten (110 £ vl)⁹.

tons Brugge, Kon. Instituut voor het Kunstpatrimonium, 1965, p. 147-148 waar de lijst der bewaarde portretten der proosten voorkomt. Een volledige bibliografie betreffende de Lieve-Vrouwkerk komt voor in A. Derolez, *Corpus Catalogorum Belgii. I. Provincie West-Vlaanderen*, Brussel 1966, p. 14-24. De nummering van de proosten komt van Sanderus.

5. IV, 277v-278; sporen van een dergelijke gift van stadswege troffen wij echter niet aan in de Stadsrekeningen.

6. P. Beaucourt, *a.w.*, p. 196, 129; A. Derolez, *a.w.*, p. 24.

7. De tekst IV, 278 spreekt van 12 pastoorprebenden en 80 kapelaniën. De parochies Sint-Gillis, Sint-Katharina-extra muros en Koolkerke vielen binnen het patronaat van de Lieve-Vrouwkerk: E.I. Strubbe, *De parochies te Brugge vóór de 12e eeuw*, in *Album English*, Brugge 1952, p. 279-289. De Rekeningsposten spreken daarnaast nog van een 23-tal kapelaniën extra chorum: Rek. 1538-1564, fol. 419 waarover de Lieve-Vrouwkerk het patronaatsrecht uitoefende.

8. P. Beaucourt, *a.w.*, p. 196.

9. IV, 192v; ter vergelijking: de deken van Sint-Donaas Mark Laurin gaf voor voedsel, onderhoud huis en reisonkosten alleen respectievelijk 150 £ vl. (1532), 163 £ vl. (1533) per jaar uit: S.A. Brugge, *Handbouck van Marck Lauwerijn* fol. 78, 116. De proost van de Lieve-Vrouwkerk bleek recht te hebben o.m. op één vierde van alle inkomsten der cijnsgronden. In 1547 bedraagt dit zowat 7 £ vl. (Rek. 1538-1564, fol. 101); in 1568 12 £ vl.

Chronologisch ziet de lijst der proosten er als volgt uit : 1500 Lud. De Weyere (van Veyre) ; 1506 Fr. de Melleun ; 1517 Ph. de Lobel ; 1520 Joh. Inghenwinckele ; 1523 Joh. Micault ; 1547 Ger. Thol ; 1558 Rem. Driutius.

R. Driutius.

Utriusque juris licentiatus, raadgever in de Raad te Mechelen, daarna requestenmeester, wordt hij wel in 1558 als opvolger van de overleden G. Thol aangeduid, doch hij komt pas naar Brugge, augustus 1559 en duidt als zijn *vicarius* (plaatsvervanger) J. Clerici aan ¹⁰. Hij wordt in 1561 bisschop van Leeuwarden, waar hij evenmin als te Brugge, resideerde, en in 1569 bisschop van Brugge († 1594). Hij benoemt in 1566 zijn gelijknamige neef, met zelfde diploma, tot kanunnik en *vicarius*, wordt in 1569 deken van Sint-Donaas en kanselier van Vlaanderen, blijft proost in de Lieve-Vrouwkerk, en benoemt daar in 1570 Jacob Driutius, student te Leuven, en in 1575 Balduinus Driutius, *artium magister, baccalarius sacre theologie*, tot kanunniken. Wanneer in 1577 de geuzen naderen geeft hij zijn ontslag, en toelating een president te kiezen : de *vicarius* Martinus Haghedoorn, die in 1578 eveneens zijn ontslag indient ¹¹.

J. Inghenwinckele.

In principe volgt hij Ph. De Lobel op, doch hieraan was heel wat politiek voorafgegaan, zodat hij in 1520 (zijn benoeming dateert maart) eerst samen met H. Zwyngedau optreedt, en deze daarna tot zijn *vicarius* benoemt. Hij was immers residerend kanunnik van de Victorkerk te Xanten, waar hij proost wordt, na zijn ontslag te hebben ingediend te Brugge op 7 oktober 1523 ¹².

Ph. De Lobel.

Scientificus vir, cantor cathedralis morinensis, wordt hij, op 9 januari 1517, opvolger van Fr. de Melleun. Hij kan,

10. R. Driutius is de enige over wie zowel de *Biogr. Nat* als ook A.C. De Schrevel, *Histoire de Séminaire de Bruges*, Brugge 1895, p. 291-298; 869-919 e.a. preciese gegevens brengen. Onze referates V, 24 v, 28, 35, 36 en E.I. Strubbe & L. Voet, *De chronologie van de Middeleeuwen en de Moderne Tijden in de Nederlanden*, Antwerpen-Amsterdam, 1960, p. 278, 241. Over J. Clerici zie pag. 118.

11. V, 60, 83, 99v, 110, 125, 130, 130v, 135; over R. Driutius zie A.C. De Schrevel, *a.w.*, p. 333-336.

12. III, 151v, 152v, 166, 197v.

net als De Melleun, niet resideren, en benoemt tot vicarius J. Moscron, *utriusque juris doctor*. Zowel Ghislain Zwynge-dau als diens broer Henricus stellen zich als tegenkandida-ten ¹³. Deze laatste, *in decretis licentiatius*, was reeds deken van Sint-Salvator, naast kanunnik van de Lieve-Vrouwkerk, en was door zijn confraters voorgesteld omdat De Lobel niet resideerde. Om de moeilijke situatie op te lossen komt zich een vierde kandidaat aanbieden: de *scholasticus ecclesie morinensis*, Philippus Nigri, maart 1518, voor wie De Lobel bereid is te resigneren ¹⁴. Op 20 februari wordt de moeilijkheid geofficialiseerd door Henricus Zwynge-dau, nu ook *scientificus vir* genoemd, tot proost te benoemen, met terugwerkende kracht tot augustus 1517, en in maart door Joh. Inghenwinckele aan te duiden ¹⁵.

Fr. De Melleun.

Protonotarius apostolicus, proost van Sint-Omaars, haalde hij de titel van proost, in opvolging van L. De Weyere op 20 juli 1506, tegen een tweede kandidaat, J. Carondelet, deken van Besançon, kandidaat van de koning van Castilië, en gezakte kandidaat voor de proostdij van Sint-Donaas in 1490. Tegenkandidaat was toen Franciscus Busleyden.

De Carondelet zou als «schadevergoeding» in 1520 o.m. proost van Sint-Donaas worden. De Melleun werd reeds op 4 januari 1510 bisschop van Atrecht, op 26 november 1516 bisschop van Terwaan. Als vicarius te Brugge duidde hij J. Moscron aan, en liet zich pas in 1517 opvolgen te Brugge. Hij overleed 22 november 1521 ¹⁶.

13. III, 75v, 90, 91v, 93, 102, 149; over J. Moscron zie ¹⁶.

14. III, 90, 91v; over H. Zwynge-dau zie A. Dewitte, *De Kapittel-school van de collegiale Sint-Salvator te Brugge 1516-1594*, in *Hand. Genootsch. Gesch. Brugge CIV* (1967), p. 19 (afkorting *S. Salv.*); III, 102.

15. III, 149.

16. II, 1, 17, 4, 75v; over F. de Melleun: *Collégiale de Sainte Wal-burge à Furnes*, in *Soc. d'Emul.* 1864, p. 75-76; E.I. Strubbe & L. Voet, *a.w.*, p. 239, 308; F. Busleyden: H. Dussart, *Fragments inédits de Rombout de Doppere*, Brugge 1892, p. 10, 64; Jan Moscron was sinds 1497 kan. van de loden portie (I, 73v) sinds 1509 aartsdiaken van Kamerijk (II, 42) en staat, als vicarius, in voor de algemene tucht. Op de dag van zijn benoeming tot kanunnik, 14 aug. 1497, wilde hij *dare certos tapetes ad dicti loci de capitulo ornationem*; dit gebeurde om een belofte van zijn vader Alexander († 1494, *gurges avaritiae*, H. Dussart, *a.w.*, p. 46) in te lossen. Het kapittel weigerde deze schenking als *onera inusitata, quae magis tendunt ad vanam gloriam et laudem humanam quam ad devocionem* (I, 74). Hij was over de

Karel Micault.

Nadat J. Inghenwinckele uiteindelijk Brugge kon ruilen voor de proostdij te Xanten, leek de plaats vrijgekomen voor de reeds officieel benoemde H. Zwyingedau, wanneer plots de kandidatuur wordt voorgedragen van K. Micault. Hij is minderjarig, student te Leuven, doch zoon van de vliesridder Johan Micault (die zelf zijn zoon komt voorstellen), schoonbroer van L. de Briaerde enz.¹⁷ Ph. Nigri krijgt als schadevergoeding een kanunnikaat in de Lieve-Vrouwkerk, 1526, Gh. Zwyingedau één in de Salvatorkerk, Henricus Zwyingedau wordt tot aan zijn dood (1532) vicarius voor Micault, en een derde Zwyingedau, Adam, nog student te Leuven, wordt ook met een kanunnikaat aan de Lieve-Vrouwkerk bedacht¹⁸. Een diplomatische oplossing, nog versterkt door de overeenkomst dat Micault, zolang hij niet resideert, alleen 50 £ vl van zijn inkomsten zal krijgen. De rest zal worden verdeeld over de *canonici residentes* in gelijke porties¹⁹.

Micault stuurt tot 1538 bewijzen van zijn studies — *licentiatius utriusque juris* — vanuit Leuven, alhoewel hij ondertussen reeds sinds 1536 als kanunnik resideerde te Antwerpen; hij is echter nog steeds *subdiaconus* en weigert alle

jaren 1520-1524 (niet residerend) pastoor van Sint-Gillis en stierf in 1524: E. Rembry, *De bekende pastoors van Sint-Gilles*, Brugge 1890, p. 21. Hij was donateur, 1513, van een *altare sancte marie de consolacione, de langhe moeder Gods*, met inkomsten voorzien; en in 1514 met een speciaal charter geïnstitutionaliseerd: III, 32; charter O.L. Vrouw, 1669, 23 nov. 1514. Velen menen dat met de datum 1514 sprake is van de installatie van de Madonna van Michel Angelo, hoewel P. Beaucourt, *a.w.*, p. 274 de schenking later dateert en toeschrijft aan P. Moscron. Jan Moscron was zoon van Alexander, broer van Johanna en Alexander Moscron, die een gelijknamige zoon Jan hadden en een fundatie van een processie van het H. Kruis stichtten in de Lieve-Vrouwkerk (IV, 66). Er bestaat op het R.A. Brugge een *Manuale fructuum prebende J. Moscron 1507-1516*, (F. 160), dat voorlopig niet werd gedeponneerd.

17. III, 197v.

18. III, 192v, 212, 218, 263. Adam († 1566) zal begraven worden in het koor van de Lieve-Vrouwkerk en heeft op dit ogenblik nog een broer Paschasius (V, 82, 89v). Een Jan Zwyingedau wordt kanunnik in de Lieve-Vrouwkerk in 1571 (V, 105v), terwijl van de kanunnik Frans Zwyingedau († 1587) het testament bewaard bleef (Fonds O.L. Vrouw, F. 120).

19. III, 208v; IV, 65, 68v, 80. Hij benoemt in 1537 een goede vriend Paulus Velthone, deken van de kristenheid te Antwerpen, tot kanunnik te Brugge, net als de presidents van Sint-Goedele H. Longin: IV, 74, 36.

hogere wijdingen, zelfs wanneer hij in 1538 *dei gratia* blijkt te kunnen resideren. Wie nu verwacht enige stiptheid te verwachten, komt opnieuw verkeerd uit. Net als De Melleun protesteert hij zijn eerste jaar tegen het absentisme (zijn Antwerpse vriend P. Velthone begint net te resideren), doch hij is in 1539 afwezig te Brussel, en in 1541 wordt hij opnieuw *foraneus* verklaard²⁰. Hij duidt in 1542 een vicarius aan (opnieuw een deken van Sint-Salvator), Petrus de le Karreest, *quod variis rerum negotiis impediti, apud nostram ecclesiam presentes et ipsius administrationi et regi-mini continue intendere non valemus*²¹. Hijzelf gaat op een kasteel te Snellegem wonen (zijn vader is overleden 1539), de secretaris van het kapittel moet op- en afreizen tussen de kapittelzaal en het kasteel; hij benoemt zonder de kannuniken te raadplegen; spant, *impertinenter et sine justa causa*, processen in tegen het kapittel, en treedt uiteindelijk af op 23 mei 1547²².

Gb. Thol.

Op 23 mei 1548 benoemt het kapittel Petrus de le Karreest tot *presidens*, doch dezelfde dag wordt door Rome de *musicus, capellanus domesticus Cesaree Majestatis, administrator* voor J. de Carondelet in Sicilië, G. Thol, als opvolger aangeduid. Thol komt op de betaallijsten van de kapellanen van Karel V voor tot deze zich terugtrekt te Yuste²³. Hij wordt wel geïnstalleerd in april 1548, doch is voor de rest afwezig, net als zijn vicarius, J. Poret, zodat het kapittel tot geen beslissingen meer kan komen. Hij overlijdt in 1558²⁴.

20. De Melleun: II, 24, 27, 39; III, 7, 7v; Micault: III, 84v, 88; gezien deze actie, die begint 1538-39, resigneert Velthone in 1539, doch neemt de kan. prebende van G. Bachusius over te 's Hertogenbosch. Bachusius krijgt in ruil een kapelanie in de Lieve-Vrouwkerk (IV, 102v, 104). Verdere nota's Micault: IV, 111, 128.

21. IV, 73v, 133, 135, 136, 138. Over P. de le Karreest zie A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 8; een Rogerius de le Karreest, † 1537, in wiens plaats Velthone naar Brugge kwam, was voorheen commensaal van Alexander de Carboniano, domesticus van Clemens VII te Rome: A. Duclos, *De eerste eeuw van het Broederschap der zeven weedommen van Maria*, Brugge 1922, p. 73.

22. IV, 158, 159, 160, 162, 179, 192v.

23. E. Vander Straeten, *Les Musiciens Néerlandais en Espagne*, dl. I, Brussel 1885, p. 359.

24. IV, 206v, 235, 192v.

L. De Weyere.

Hij was sinds 1492 proost van het Sint-Hermeskapittel te Ronse, sinds 1498 kanunnik van de zilveren portie in de Lieve-Vrouwkerk, en in 1499 afwezig, *tanquam ambassaria nomine principis*. In 1500 wil hij als proost, in opvolging van de overleden Joannes van Bourgondië, functioneren, doch de ook afwezige Jeronimus Busleyden, *bonis moribus decoratus*, treedt vanaf februari 1500 als officiële proost op. Hij was tegelijkertijd proost van Besançon. Hij blijft benoemingen doen tot november 1500, waarna, na tussenkomst van Filips de Schone, De Weyere officieel de titel voert. Zijn niet-resideren echter, naast het feit dat hij niet tot priester was gewijd, brengt de kanunniken ertoe continu te dreigen zijn inkomsten af te nemen²⁵. Hij sterft in Spanje, 8 juli 1506²⁶.

Uit bovenstaande nota's blijkt duidelijk dat de titel van *prepositus Brugensis* in de praktijk een eretitel was, waarbij twee kandidaten niet eens priester waren, terwijl van resideren, noch van ernstige represailles t.o.v. de kanunniken sprake kon zijn. Het verschil met Sint-Donaas is duidelijk voelbaar, waar de kanunniken het b.vb. in 1439 aandurfden Jan van Bourgondië, broer van de hertog, af te zetten en te vervangen door David van Bourgondië, zoon van Filips²⁷, precies omwille van het niet resideren. Dat het cumuleren zich hier niet beperkte tot de proosten alleen, is logisch en blijkt bovendien uit de *vicarii* alleen al, waarvan twee deken van Sint-Salvator waren. Gezien zij in hun titel-

25. Destijds bevond zich in de kapittelzaal, *in vitris sinistris*, het portret van de *insignis vir Joannes a Borgondia (qui) flectit coram imagine be. virginis, ab una parte, et ab alia collegium canonicorum (IV, 277v)*. Over L. De Weyere zie: J.L. Van Delen, *Munimenta Ecclesiae Collegiatae Si Hermetis*, dl. I, p. 97 (Rijksarch. Ronse); L. Huysmans, *Het kapittel van S. Hermes te Ronse*, Ronse 1888, p. 123; onze referates: I, 76, 95, 113, 115, 117, 123, 126 en R.A. Brugge, charter 1589; Fonds O.L.Vrouw, F. 172.

26. De kapittelakten melden bij de benoeming van de Melleun uitdrukkelijk dat De Weyere in Spanje overleed, dit in tegenstelling met P. Beaucourt, *a.w.*, p. 206.

27. K.A. Sint-Donaas, 1438-1454, 1439 fol. 19v; vergelijk aan de benoemingspolitiek onder druk van de Bourgondiërs te Kortrijk in de 15e eeuw: M. Vindevoghel, *Hogere wijdingen in het O.L.Vrouwkapittel te Kortrijk*, in *De Leiegouw*, VIII (1966), p. 473-480, en de invloed van de Heren van Kleef te Torhout: A. Lowijck, *Ledenlijsten van het kapittel van Sint-Pieter te Torhout*, in *Album J. De Smet*, Brugge 1964, p. 241-258.

kerk de tucht niet konden handhaven²⁸, moet ook in de Lieve-Vrouwkerk op dit stuk niet veel worden verwacht. Naast de klassieke straffen als het offeren van kaarsen, op bedevaart gaan naar Aardenburg, naar O.L.Vrouw van Mirakel in Sint-Goedele e.a.m. is een opvallende straf, die voorkomt onder het regnum van De Lobel, het voor een jaar verbannen van leden van het kapittel naar een universiteit²⁹. De luidruchtigste elementen waren uiteraard de cantores, doch ook de kanunniken evenaarden de prestaties van hun collega's in Sint-Salvator b.vb.³⁰. Wellicht was één van de mede-oorzaken de werkelijk lage inkomsten, in 1481 50 £ tourn., en toen reeds aan de lage kant genoemd (iets meer dan 8 £ vl), in 1492 verhoogd voor de drie kanunniken van de hoge mis met 84 £ par, opnieuw 8 £ vl. Bij de jaarlijkse eindafrekening mocht het totale saldo onder de kanunniken, die resideerden, worden verdeeld. Tussen 1538 en 1580 was het hoogste en laagste cijfer 35 £ par en 144 £ par, 3 £ vl en 12 £ vl, te verdelen over 9 tot 10 canonici. Als daarbij wordt gedacht dat de kapelanen in 1481 met 40 £ tourn. werden bedacht, nog geen 7 £ vl, met een

28. A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 19, 8, e.a.

29. Franciscus Frescobaldi, kan. sinds 1515, werd naar Leuven gestuurd, II, 122v; de schoolrector A. De Neve naar Parijs, II, 139v, de kapelaan A. Denijs naar Keulen, II, 147; de latere kanunnik F. Dommésent naar Oxford, II, 147v. Uiteindelijk gingen de straffen niet door. Over de familie Frescobaldi, afkomstig uit Ferrara, zie G. Marlier, *Ambrosius Benson et la peinture à Bruges au temps de Charles V*, Damme 1937, p. 22; T. Guiard, *Escrituras y carta de pago en razón del retablo del altar mayor de la iglesia de Santiago de Bilbao...*, *Bol. Com. Mon. Vizcaya V* (Bilbao 1913), art. 1 en 2. Wij danken prof. Dr. J.K. Steppe voor deze inlichtingen. In de St.-Jacobkerk te Brugge werd in 1495 het graf klaar gemaakt voor Jeronimus Friscobaldi, vóór het altaar van St.-Jacob (Rek. 1, fol. 8). Is het mogelijk dat de gevierde componist en organist Girolamo Frescobaldi (1583-1643) tevens uit Brugge stamt?

30. Wij geven hier, ter vergelijking met noot 48 in A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 29-31 volgende referenties: Daniel de Nivelles († 1563; V, 40v, 183); Johan van Hille, III, 244; de kapelaan J. Woestland, III, 140, 157; de koster J. Lanoye, III, 239; en de organist J. de Costere, IV, 99, 118. Opmerkingen betreffende het verwekken van kinderen komen voor bij de kanunniken Johannes de Spina (hij was tevens proost van St.-Walburga te Veurne), Daniel de Nivelles, Johan de Dumo, Johan van Hille, Johan Parenti (III 48; IV, 90, 107v, 121; V, 40v); bij de cantores A. de Vos, A. de Cerf, P. Bilo, L. de Luto, J. de Atro (IV, 40, 121v, 113, 87v, 173, 189; V, 73v, 87v); bij de priesters P. de Blicck, L. Braeye (I, 95; V, 80) en bij de gewezen choralen M. de Meunic en E. Bernis (III, 38, 76v).

speciaal supplement voor de magister cantus, van 48 £ par in 1492 (4 £ vl), dan was cumul waarschijnlijk de enige mogelijkheid tot een menswaardig bestaan ³¹.

DE SCHOLASTERS EN SCHOOLRECTOREN 1555 e.v.

Wat het onderwijs aan de Lieve-Vrouwschool betreft : de rector werd er geassisteerd door een *submonitor scholarum* ³², het geheel onder controle van de scholaster, die normaal een kanunnik was. Zoals hierna blijkt zal de scholaster praktisch continu afwezig zijn, wat wellicht het ontbreken van ernstige gegevens betreffende het onderwijs uitlegt.

Het was de gewoonte, ook in de Lieve-Vrouwschool, dat de *juvenes, servitores dominorum canonicorum gratis* de les-

31. P. Beaucourt, *a.w.*, p. 203.

32. III, 139. De lijst der schoolrectoren en scholasters: A. Dewitte, *Scol. Vr.*, p. 269-274; de periode 1501-1506: A. Duclos, *De eerste eeuw van het Broederschap der zeven Weedommen van Maria*, Brugge 1922; Duclos behandelt daarin 1) op uitgebreide wijze de fundatie van B. de Curia voor de choralen (p. 48); 2) de fundatie van een scolastia die bestond tussen 1506 en 1512; 3) een naamlijst van volgende schoolrectoren: J. Prop en J. Bertinus (1493-1501); Peter van de Walle (1501-1503) (p. 100-107). Uit het *Liber confraternitatis Beate Marie Brugensis* (Prov. Bibl. en Cultuurarchief, West-Vlaanderen) komen daar nog bij voor de 14e-15e eeuw: de scholasters Riquardus (fol. 19); Joannes Groothoofd (fol. 20); Martinus Diederix (fol. 27); en Johannes Zuerne (fol. 12v.); en de schoolrectoren 14e-15e eeuw: Henricus de Tilia (fol. 22v), Ambrosius Inghel (24v), Johannes Ramier (26v) en Joannes Neerinc (30). De gegevens over het gering aantal kanunniken die Universiteit liepen (A. Dewitte, *a.w.*, p. 267) moeten als volgt worden aangevuld: 1498 Paulus de Porta (I, 85v); 1500 Raphael de Mercatellis, de abt van Sint-Baafs, kan. in de Lieve-Vrouwkerk sinds 1497 die te Parijs studeert (I, 261); 1512 Anthonius de Mercatellis die in 1526 overlijdt aan de pest te Rome (III, 261); 1512 Warandus Brix, die te Rome studeert (R.A. Brugge, O.L.Vrouw F. 90). 1559 Guilielmus Valerius, 1564 Mattheus de Neufville en 1577 J. Morus, die te Leuven studeren (V, 32, 82, Rek. 11, 9), de studenten Jacques, Remigius en Balduinus Driutius (zie noot 11). Records inzake studie worden gehouden door de proost K. Micault (zie noot 19) en de kanunnik J. Halewijn (van 1523, dan reeds mag. art., tot 1541) (IV, 36, 64, 69v, 105, 155). Adam Zwyngedau, reeds cantor benoemd terwijl hij nog te Leuven studeert, wordt daar vermeld tot 1526 (III, 264). Livinus van Pottelsberghe, net als K. Micault op gezag van zijn vader benoemd tot kanunnik, studeert in 1516 te Leuven zonder zijn prebende te verliezen (III, 50, 57v. 68). Uiteraard hadden zowel J. Moscron als Gh. Zwyngedau, Petr. de le Karreest, L. de Weyere, F. de Melleun en R. Driutius een universitaire opleiding gehad, net als de resignerende kapelaan in 1531 Antoon de Scoonhove (IV, 30).

sen volgden in de kapittelschool ³³. Uit de moeilijkheden na het vertrek van A. De Neve valt op te maken dat De Neve één van de talrijke privé-leraren in stad was, zoals Jan van Gent ³⁴, A. Chilius, Jan van Gelder, F. Schilt, J. Clærhout, W. de Lienkercke, A. Lop, V. Napius, F. Fechelman, G. Jansseune e.a.m. die een noodzakelijke aanvulling betekenden op een schoolsysteem, dat zo eng bij de kerkdiensten was betrokken, dat van een doorgehouden leerprogramma geen sprake was ³⁵. Bovenstaande privéleraren waren een absolute concurrentie voor om het even welke school - zelfs de Jezuïetschool. In 1518 wordt i.v.m. De Neve toegegeven *quod...in prejudicium et destructionem harum scolarum in domo sua fovet, et in expensis tenet, multos commensales, eos in lingua latina erudiendo, sic quod proprie scole generales dicte ecclesie totaliter pereunt et omnino ad nichilum rediguntur* ³⁶. Schoolrectoren konden uiteraard door het houden van *commensales*, uitbesteedde kinderen, hun inkomsten behoorlijk opdrijven.

Gegevens over andere studenten dan de choralen hebben we praktisch niet ³⁷. Komen nota's voor i.v.m. de appreciatie van het onderwijs, dan wordt gesproken over de opvallende kennis van Gregoriaans en muziek ³⁸. Een grote carrière maakten de in het onderwijs benoemden overigens niet. Peter vanden Donck wordt in 1541 kanunnik in Sint-Salvator, Johan Tayspil in 1532 in Sint-Donaas, George Tayspil in 1524 in O.L.Vrouw : de eerste rector, de twee volgende scholasters ³⁹. De scholasters G. Valerius en J. Morus worden beide kanunniken te Torhout, 1577 en 1580 ; de rector R. Vanden Bussche wordt kanunnik in Sint-Salvator, de rector F. Vanden Eecke wordt na zijn rectoraat koster ⁴⁰.

33. III, 25v; A. De Neve mag niet, zoals wij deden, worden verward met de secretaris van het kapittel Petrus de Neve (A. Dewitte, *Scol. Vr.*, p. 271).

34. H. Dussart, *a.w.*, p. 2.

35. Deze namen zijn terug te vinden zowel in dit artikel als in A. Dewitte, *Scol. Vr.* en *S. Salv.*

36. III, 104v, 129v, 136v, 137, 139, 177v, 178.

37. Twee namen: Natalis Daully, zoon van Adrianus, die 14 maand naliet schoolgeld te betalen, en Daniel de Mota, servitor van de kanunnik J. Poret (IV, 170v; V, 274v).

38. IV, 274v.

39. IV, 16v; III, 244; IV, 37, 154; III, 227.

40. Valerius en Morus: A. Lowijck, *a.w.*, p. 250 en IV, 203v, 232v.

SCHOLASTERS 1555 e.v.

Jacob They wordt bij zijn dood opgevolgd door *Philippus Vereecke*, een gewezen schoolrector, deze door *Petrus Dierix*, beide in 1555⁴¹. Bij het overlijden van Dierix (1559) benoemt de Leuvense Facultas Artium de student *Guilielmus Valerius*, die niet resideert, als vicarius o.m. Vereecke opnieuw aanduidt, en in 1577 kanunnik wordt aan de St.-Pieterkerk te Torhout. In 1577 wordt hij te Brugge opgevolgd door *Joannes Morus*, alias *Gheecx*, die evenmin resideert en in 1580 als vicarius Simon Sable aanduidt. Daarna gaat hij, net als G. Valerius, over naar Torhout⁴².

SCHOOLRECTOREN.

Vóór februari 1555 volgde *Valentinus Napius* R. Vanden Bussche op, doch, gedwongen door een te miniem loon, naar hij verklaart, vertrekt hij in juni 1556 om schoolrector te worden in het klooster van de Brugse Wilhelmijnen⁴³. Zijn opvolgers waren: 1557 *Job. Rotondo*, 1557 *Jacob Speelman* uit Melle, 1556-57 de Hagenaar *Job. Cotonon*, 1562 *Joannes de Platea*, 1562 *Anthonius Wante*, 1564 *Claudius de Sancto Vinculo, qui est ignaris lingue Flandrice*⁴⁴. In 1564 zijn er moeilijkheden met een privéleraar, Judocus Clarout, wonende in de Mariastraat, aan wie het geringe aantal betalende studenten in de kapittelschool wordt verweten. In 1564 volgt daarna *Lucas Moyaert* op, 1569 *David Metsius*, 1578 *Franciscus de Buusere*. Deze laatste geeft praktisch onmiddellijk zijn ambt op en krijgt een kapelanie⁴⁵.

DE MAGISTRI CANTUS.

Moesten wij tot nog toe bijzonder kritisch staan zowel tegenover de werking en de benoemingspolitiek in het kapittel, als ten aanzien van het schoolwezen, dan is, speciaal in verband met dit schoolwezen, herhaaldelijk⁴⁶ geweest op

41. V, 2v, 3, 5-6; Rek. I, 13v.

42. V, 32, 33v, 41v, 43v, 131; Rek. I, 13v, 14, 66; Rek. II, 6v, 9.

43. IV, 206v, 280; V, 7.

44. V, 7, 49v, 53, 66v, 61; Rek. I, 13v.

45. V, 68, 68v, 95, 142v, 143, 148.

46. Zie eenzelfde constatie in Sint-Salvator, A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 23, 48.

het belang van het muziekonderricht. Wanneer b.vb. Simon de Bryatre van kapelaan in de Lieve-Vrouwkerk tot scholaster in de Sint-Gillis wordt aangeduid, zeggen de kanunniken dat hij, alhoewel de *ars musica* niet meester, toch een *decus, augmentum et utilitas non modica parrochianorum et incolarum, pro instituendis eorum pueris, aliisque juvenibus, tam in moribus quam bonis litteris* ⁴⁷. Uit deze tekst blijkt duidelijk dat De Bryatre eerder uitzonderlijk tot het onderwijs wordt toegelaten omwille van zijn gebrek aan kennis van de *ars musica*. Dergelijke voorbeelden vonden wij overigens ook in de Salvatorkerk t.a.v. A. Chastelet, terwijl daar van de musicus J. Flamme met veel nadruk wordt gezegd dat hij bijzonder goed Latijn kende ⁴⁸. Anderzijds was de schoolrector van Sint-Gillis Andries Boudins (1551-1554) tegelijkertijd leraar orgel en *clavicoorde* en werd hij in 1558-1563 organist aan dezelfde kerk ⁴⁹. Een en ander wijzen erop dat het ganse onderwijs in functie van het muziekonderricht moet worden gezien, ook in Sint-Salvator waar wij er bij herhaling de nadruk op legden, terwijl hierdoor de taak der privéleraren heel duidelijk wordt gesteld: een aanvulling op het intellectuele vlak. Wat de oorzaak van een dergelijk doorgedreven appreciatie van de muziek was — de magister cantus genoot bovendien een hoger wedde dan de schoolrector, die als kapelaan op 40 £ tourn. (6 £ VI) was getaxeerd, waarbij de magister cantus nog 4 £ vl bij kreeg ⁵⁰ — blijkt duidelijk uit het hierna volgend overzicht van het belangrijke centrum dat Brugge blijkt te zijn geweest in de XVe en XVIe eeuwen.

In zijn synthese, sub capite *Brügge* in de *M.G.G.*, duidde Ch. Vanden Borren aan dat, wat het muziekleven te Brugge betreft, de Donaaskerk centraal moet worden geplaatst. Bij een eerste onderzoek op de Kapittelakten van Sint-Donaas blijkt reeds dat de lijst der door Vanden Borren geciteerde componisten, aan de Donaaskerk verbonden, moet worden aangevuld met de belangrijke namen van Guillaume Dufay, 1431 cantor en kapelaan, tussen 1438-1446 kanunnik van de 24e prebende (K.A. Sint-Donaas 1414-1437, 201, 253; K.A. 1438-1454, 182), een wisselkanunnikaat met de

47. IV, 56v.

48. A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 44, 54.

49. St.-Gillis, Rek. 1544-1564, 173, 151.

50. P. Beaucourt, *a.w.*, p. 129, 196.

hoofdkerk van Doornik; Aegidius Joye, sinds 1448 kapelaan, sinds 1459 kanunnik van de 20e prebende, sinds 1463 van de 10e prebende (Rek. Sint-Donaas 1448, 5 v.; F. Van Molle, *Identification d'un portrait de Gillis Joye*, Brussel 1960, Les Primitifs Flamands 3, p. 7-22); en de kanunnik 1430-1461 Egidius Binchoys (K.A. 1414-1438, 190; K.A. 1438-1454, 15; Rek. Equaliteit, 1430-1473)⁵¹.

Als tweede belangrijk centrum stipt Vanden Borren daarna de Salvator kerk aan. Hierbij liet hij na de namen te vermelden van de componisten Philippus Rogerie sr. (1528-1536); Jacob de Reulx (1536-1541); en Simon Cardon (1552-1554), terwijl Joannes de Cocq in 1553 als resigneerend kanunnik in de kapittelakten voorkomt (K.A. Sint-Salvator 1539-1558, 171v)⁵².

Uit de nieuwe gegevens die wij nu konden verzamelen blijkt echter dat niet de Salvatorkerk, doch de Sint-Jacobkerk als tweede centrum naast Sint-Donaas moet worden gezien, althans in de XVIe eeuw. Daar traden o.m. als magistri cantus op: de bekende componisten Benedictus Appenzellern (1517-1518); Antoine Barbe (1520-1528); Gheerkin de Hondt (1533; hij overlijdt te Brugge 1562); Eustace Barbion, een choraal van de Lieve-Vrouwkerk (1541); Gheraert Obrecht (1550; 1565-1576); Jan Leunis (tus-

51. M.G.G. = *Die Musik in Geschichte und Gegenwart, Allgemeine Enzyklopädie der Musik, herausgegeben von Fr. Blume, Bärenreiter Verlag, Kassel und Basel*, dl. II, 1952, p. 383-386. In de lijst der componisten die hierna volgt, hebben wij alleen deze namen opgenomen die voorkomen ofwel in de M.G.G., ofwel in B. Huys, *Catalogue des Imprimés musicaux des XVe, XVIe et XVIIe siècles, Kon. Bibl. Brussel*, 1965 (de nrs. 97-98, 112, 119, 125-126, 136, 226-230, 232, 234, 237, 324, 330-331, 338, 350-351, 399-405, 411), ofwel in het Hs. *Bibl. Mun. Cambrai*, 125-128. Wij beperken ons dus alleen tot componisten waarvan de muziek tot op vandaag bewaard bleef. Alle referenties lieten wij buiten dit bestek. Volgende als Brugs bekend staande componisten, konden wij voorlopig te Brugge nog niet achterhalen: Antoine Fevin, Jan Fruytiers, Joh. Ghiselin, Nic Gombert, Philippot de Bruges, Matteus Pipelaere, Philippe Verdelot, Johannes Wreedé [de Vrede]. Het probleem der Lupi (De Vos, De Wolf, Leleu, Loupes) hebben wij evenmin bestudeerd. Het lijkt ons bovendien aangewezen dat de zeer recent teruggevonden composities van Martinus Fabri (*Univ. Bibl. Leiden, B.P.L., 2720*) met Brugge moeten worden in verband gebracht gezien in Sint-Donaas, einde 14e - begin 15e eeuw volgende namen voorkomen: Aevrardus, Joannes, Petrus, Nicolaus en Thomas Fabri.

52. Ook Ludovicus Sanctus, bekend auteur van muziektractaten, was in 1304-1361 kanunnik van Sint-Donaas. De gegevens over de Salvatorkerk: A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 48-57.

sen 1543 en 1578); Gregorius Treshault (1576) en vanaf 1580 Andries Pevernage. Bovendien werd aan die kerk Jean Richafort in 1528 als *bascanter* ontvangen; hij kwam van Aardenburg; terwijl Jan Pollet, de magister cantus uit 1555, daarna kapelaan en *hoogcanter* (1559), in 1571 te Antwerpen verbleef en o.m. *Chansons à quatre parties... par Jean de Castro, écrites par Jean Pollet, lillois...* verzorgde. Bovendien vinden wij aan deze kerk vanaf 1495 nog volgende namen van muziekschrijvers: Jan Vilt (1495), Jan Raes (1500), Adriaen vander Wulsche (1515), B. Appenzellern (1518), Martin Colerii (1520) en de *bassicantor* sinds 1524: Gheraert van Weert (Rek. 1494-1525, fol. 16, 62v, 94v, 78, 122, 166v, 196v, 209, 254v, 271v, 337, 361v, 427v, 429, 452v, 525, 550v). Van deze laatste wordt zelfs gestipuleerd «*boucke te scriven ten profyte vander kerke*». Wanneer wij daarnaast bedenken dat B. Appenzellern b.v.b. in 1549 door Maria van Hongarije werd geconsulteerd i.v.m. de samenstelling van de uitgaven van Tielman Susato, dan zou de hypothese dat het zangboek van Zegher van Male (Bibl. Mun. Cambrai, hs 125-128), op diverse plaatsen gesigneerd *gh*, te Brugge zelf o.l.v. Gheraert van Weert in een traditioneel atelier (?) kan zijn samengesteld. Dit atelier zou kunnen aanvangen bij Jan Vilt, en gecontroleerd aan de hand van het voor zijn broer, Jacob Vilt, goudsmid te Brugge, geschreven handschrift van Boëthius (Univ. Bibl. Utrecht, hs 1335). Voor wat de illustratie betreft van een serie handschriften, die met Brugge worden in verband gebracht⁵³, en die voorzien zijn van figuraties in de stijl van Bosch, is het niet zonder belang op te merken dat een reeks Brugse prebendarii als Jer. de Clibano, Gheerkin de Hondt,

53. De reeks handschriften die eventueel in aanmerking kunnen komen voor onderzoek lijken ons de volgende: *Univ. Bibl. Utrecht, 1335* (J. Vilt); *Bibl. Mun. Cambrai 125-128* (Z. van Maele); *Univ. Bibl. Gent 70* (R. de Mercatellis); *Bibl. Nat. Parijs, Fonds Franse hs, 25.536* (J. Pollet, 1571); *Brit. Mus. Londen, Add Ms 35087* (J. Laurin); *Kon. Bibl. Brussel, hs 215-216* (Ch. de Clercq); *Idem, IV, 90*, *superius en Stadsbibl. Doornik, hs 94*, Tenor van een bundel chansons; Brugge, Stadsarchief, niet gekl., *Bassus van chansonsbundel*; en *Chigi Codex, Vaticaan Chigi C VIII 234*. Over deze laatste codex verscheen een publicatie H. Kellman, *The Origins of the Chigi Codex, Journal of the American Musicological Society*, XI (1958), p. 18 met poging tot groepering van een serie hss.; over de bundel Ch. De Clercq publiceerde J. Robijns, *Eine Musikhandschrift des truben 16. Jahrhunderts, Kirchenmusikalisches Jahrbuch*, 1960, p. 28-43.

G. Bachusius, Clemens non Papa, naast Nicolaas de Craen en P. Velthone ook prebendarii zijn geweest te 's Hertogenbos.

Keren wij nu terug tot de Lieve-Vrouwkerk zelf ⁵⁴, waarvan Ch. Vanden Borre getuigt : dat het verwondering wekt dat de befaamde Brugse Lieve-Vrouwkerk zich op muzikaal gebied geen faam verwierf, te vergelijken aan deze van de Donaas- en Salvatorkerken. Vinden wij inderdaad nergens sporen van optreden der choralen bij officiële plechtigheden, dan zijn volgende magistri cantus wel als componisten bekend : P. de Raedt (1514-1517 ; 1525-1526) ; L. Hellinck (1521-1523) ; W. de Roucourt (1537-1539) ; Ant. Galli (1550-1553) ; Gerard Obrecht (1558) ; en Jacob de Ponte (1526-1528 : Jacques de Ponte of Jacob van Brouck ?). Tussen 1523-1542 is als kapelaan in dienst Johannes du Quesnoy (III, 207, IV, 139). De choraal Eustace Barbion, uit Anthoing, 1527, verlaat de cantorij in 1530 en wordt in 1541 magister cantus in de Jacobskerk, en wordt daarna de gevierde componist aan de Lieve-Vrouwkerk te Kortrijk vanaf 1543 ⁵⁵. De cantores Claudius Joore (1532), Jan Bart (1544) en Jac. Lem (1532) worden magistri cantus in Sint-Jacob resp. Sint-Gillis.

Wat nu de relaties met het buitenland aangaat. De cantores Nich. Bermerayng (1537) ; Adriaen de Lansheere (1538) ; Jaspard de Atro (1500) ; Adriaen Vassor (1540) en Franciscus van Helst (1517) verbleven te Rome (II, 119 ; III, 75v, 113v). Van J. Petit en A. De Grootte sr. wordt ondersteld dat zij te Milaan resp. te Ferrara in dienst waren geweest ⁵⁶. Daarnaast werden de cantores Ph. de Lobel en G. Thol als proosten in de Lieve-Vrouwkerk benoemd, de *cantores domestici Cesaree Majestatis* : Michael Wolf

54. Voor de boven geciteerde namen zie de naamlijst hierna, van de magistr. cantus van de Lieve-Vrouwkerk. Voor de Sint-Gilliskerk schijnen alleen de namen van J. Richafort (1543-1544 en 1548-1550) J. Richafort (1543-1544 en 1548-1550) en J. Treshault (1550) als componisten in aanmerking te komen. Voor de namen in Sint-Salvator zie A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 49-57.

55. G. Caulet, *Musiciens de la Collégiale Notre Dame à Courtrai*, Kortrijk 1911, p. 11-13.

56. Betreffende A. De Grootte zie A.C. De Schrevel, *a.w.*, p. 51; J. Petit: E. Vander Straeten, *Les Musiciens Néerlandais en Italie*, dl. I, Brussel 1882, p. 12. Of deze Petit iets te zien heeft met Coclico, is moeilijk uit te maken gezien hij reeds in 1457 te Milaan zou hebben verbleven.

(1548 ; III, 208) en Odoard de Bersacques (1533, III, 45) kanunniken, en Philippus Ynei (1536, III, 60v-61) kapelaan aan de Lieve-Vrouwkerk benoemd.

Uit bovenstaande gegevens blijkt duidelijk hoe belangrijk het muziekleven te Brugge was, enerzijds, en hoe weinig het repertoire aan de landsgrenzen kon zijn gebonden ⁵⁷, anderzijds. De figuur van Eustace Barbion zou het bewijs moeten zijn van de degelijkheid van de muziekopleiding aan de school van de Lieve-Vrouwkerk. Wat waren daar de preciese taken van de magister cantus ?

De stichting van de cantorij zelf gaat terug op de fundatie van een jaargetijde voor Maria van Bourgondië, 1483 en 1592, waarbij de magister cantus, genoemd *magister puero-rum* buiten zijn kapelaanswedde 4 £ vl. krijgt. Hiervoor moet hij als *subcantor* met zijn 4 choralen dagelijks de *Missa beate Marie* verzorgen, samen met de drie kanunniken van deze mis ⁵⁸. Hij heeft de continue zorg over de choralen, en dient, net als de overige *clerici installati*, in de kerk aanwezig te zijn *in obitibus (ante prandium), ad subvenite (missa animarum), ad summam missam, ad vespervas, ad matutinas* (III, 274v). Hij mag wel afwezig zijn in de kerk *quandocunque occupatus fuerit in componendo et ordinando missam claudorum et motetum Sancti Bonifacii facta per eum prius, vel per alium, suo nomine* (III, 103v). Bonifacius was de schutpatroon van de kerk, terwijl het Kreupelenfeest gevierd werd te Aardenburg op 4e Sinksendag, in aanwezigheid tevens van de geestelijkheid van Sint-Donaas en Sint-Salvator. Mogen wij aannemen dat dit de enige plaats was waar de kapel van O.L.Vrouw — overigens naast deze van Sint-Donaas — publiek optrad ⁵⁹ ? Sinds 1562 moet, wegens de fundatie C. Willaert, elke dag bij diens graf *O Salutaris Hostia* worden gezongen, *in musica seu dis cantu* ⁶⁰. Merken wij op dat voor de Lieve-Vrouw-

57. Gezien wij niet klaar zijn met de lijsten der cantores van alle Brugse kerken was het nu niet mogelijk in dit schema een volledig overzicht te geven van Brugse cantores die in het buitenland verbleven. Wij konden dus alleen suggesties doen van deze uit de Lieve-Vrouwkerk.

58. Zie noot 50.

59. G.F. Tanghe, *a.w.*, p. 65; in relatie met de schutpatroon Bonifacius kreeg de kerk b.vb. een tapijtsuete ten geschenke van Lod. van Gruuthuse, P. Beaucourt, *a.w.*, p. 67.

60. Rek. II, 15-15v.

mis, gesticht in 1492 bepaald werd : *à haute note discant & à orgues les jours de dimanches... et les autres jours aussi à haute note & discant sans orgues* ⁶¹. Het is belangrijk, wij denken hier aan het ms. Kon. Bibl. Brussel, hs 215-216, aan te stippen dat in Sint-Salvator een speciale verering werd ingesteld voor *De zeven Weedommen van Maria*, wat een speciale muziekliteratuur onderstelt, die kan parallel lopen met de opgave van de magistri cantus in O.L.Vrouw, terwijl wij in Sint-Jacob een opdracht vinden aan Jan Vilt voor schrijven en leveren «*vande officie van onser vrouwen datmen eens de weke houdt, ende vande officie vande presentatie van Marie* ⁶². — In Sint-Jacob komt bovendien nog een nota voor van het schrijven van «*een nieu motet by hem (Vander Wulsche) ghemaect ende ghezonghen op St Jacob en Ste Christoffeldag (1515)* —.

Het is overigens bekend dat Adr. Willaert voor de Basiliuskerk het *Laus tibi sacra rubens divini gutta cruoris* schreef, bewaard te Modena (Bibl. Estense, hs. 313). Ook hier blijkt dat een minder bekwaam magister cantus zijn muziek door iemand anders mag laten schrijven. Zijn verdere taken zijn het aanleren van de *scientia cantus*, de *mores ecclesie* en de *ceremoniae chori* (III, 237v).

Behalve M. De Zaghere en A. Trojanus zijn hier de magistri slechts zeer korte tijd in dienst, spijs het feit dat zij contractueel moesten verklaren zes jaar in functie te blijven. Om dit te accentueren moesten zij, indien zij hun post vroeger verlieten, de gelden van *bienvenue* verdubbeld terug geven ⁶³. Merken wij nog aan dat vanaf 1512 een supervisie wordt ingesteld waarbij telkens voor één jaar een andere

61. P. Beaucourt, *a.w.*, p. 203.

62. Rekeningen St.-Jacob, I, 94v; zie tevens A. Duclos, *a.w.* en J. Robijns, *a.w.*; de nota Vander Wulsche Rek. St.-Jacob, 1515, I, 337. In de St.-Gilliskerk komen twee namen voor van scriptores: Anthuenis van Damme, 1558, die betaald wordt voor het *scriven vanden bouck daermen de kinderen mede kerstene doet* (Rek. 8, fol. 300) en Reinier Ghellynck over *tmaken van diverse zancboucken voor de kercke* (1563, Id. fol. 414). Voor de Salvatorkerk vonden wij alleen voor J. Flamme het bewijs dat hij zelf muziek schreef (A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 56). Over A. van Damme: J.K. Stepe, *Mencia de Mendoza et ses relations avec Erasme, Gilles de Busleyden et Jean-Louis Vivès, Scrinium Lovaniense*, dl. II, E.J. Brill, Leiden, 1969, p. 501. Over de scriptores in Sint-Donaas bereiden wij een afzonderlijke bijdrage.

63. Zie het contract tussen kerkfabriek en de nieuwe zangmeester van St.-Gillis, Rh. Ghellynck, R.A. Brugge, St.-Gillis nr. 287.

kanunnik tot taak krijgt *curam et respectum ad pueros habere* ⁶⁴.

Chronologische naamlijst der magistri cantus: 1489 J. Degenes; 1490 Al. de Groote sr.; 1499 J. De Clerc; 1500 J. Pastoris; 1503 Al. de Groote jr.; 1508 J. Merschaert; 1508 J. Petit; 1514 P. de Raedt; 1517 J. Rauvleesch; 1521 L. Hellinck; 1523 Th. Michiels; 1525 P. de Raedt; 1526 J. de Ponte; 1528 R. Le Qieu; 1528 J. Brakele; 1529 F. Ysembaert; 1531 Martinus de Bethuna; 1532 Antonius de Breda; 1534 J. Dorimont; 1537 J. Despaers; 1537 W. de Roucourt; 1539 M. de Zaghere; 1547 E. Juvénis; 1550 A. Galli; 1553 A. Doulx (Doulcet); 1555 B. Claeis; 1556 A. Trojanus; 1556 A. Lansheere; 1556 M. Gasquière; 1558 G. Obrecht; 1559 A. Trojanus; 1560 J. Bliemont; 1560 Fr. le Heye; 1562 A. Trojanus; 1564 Fr. Barbet; 1566 J. de Bruecq; 1567 S. Leveraert; 1567 Cl. Barbet; 1577 J. Molanus.

Antonius De Breda.

Hij is opvolger over de jaren 1532-1534 van Martinus de Bethuna; de akten zeggen dat hij uit Holland afkomstig is. A.C. De Schrevel meent hem te kunnen identificeren aan A. Galli (IV, 41, 56).

Barbet Claudius.

Hij volgt op 6 oktober 1567 Leveraert op; hij wordt priester genoemd. Of hij en Franciscus familierelaties hebben met Antoine Barbet vonden wij niet. Evenmin kunnen wij de juiste duur van zijn cantoraat bepalen (V, 90v). Hij wordt *capellanus perpetuus* aan de stichting J. Moscron in april 1573 (Id., 114).

Barbet Franciscus.

Hij volgt de overleden Trojanus op in augustus 1564, tot maart 1566 (V, 72v).

Bliemont Johannes.

Cantor van de Lieve-Vrouwkerk, sinds 1542, doet hij dienst als magister cantus van 13 maart tot 1 april 1560 (V, 37v, 40).

Brakele Jacob.

Cantor sinds 1518, doet hij voorlopig dienst als magister

64. III, 37.

cantus tussen november 1528 en januari 1529. Hij overlijdt in 1567 (III, 108v, 286v ; V, 86v).

De Bruecq Johannes.

Treedt als leider der cantorij op van 11 maart 1566 tot 15 juni 1567. Hij kwam uit het bisdom Ieper (V, 80v).

Clæis Bertrand (Nicolai).

Komt in 1555 voor als magister cantus. Gezien zijn inkomsten te gering zijn verhuist hij naar Sint-Donaas waar hij in 1556-1559 dezelfde functie bekleedt. Vooraleer naar de Lieve-Vrouwkerk te komen was hij in 1554 magister cantus in Sint-Salvator (K.A.S. Salv. 1539-1558, 184v ; K.A. O.-L.-Vrouw V, 1, 2).

Clerici Johannes (De Clercq).

Hij treedt in dienst in 1499, terwijl men hem noemt «gehaald uit Sint-Omaars». Hij was in 1497-98 magister cantus in Sint-Donaas, en wordt in de Lieve-Vrouwkerk in 1526 kanunnik benoemd, de enige dergelijke benoeming die voorkomt in zijn ambt. Was de oorzaak zijn adellijke afkomst ? Het werkt bovendien intrigerend dat het Brusselse hs. 125-126 uit het bezit van de familie De Clercq stamt, terwijl daar tevens een zoon Jan kanunnik van Kamerijk wordt genoemd. Gaat het alleen om een homonymie ? (I, 91v ; III, 146v).

Degenes Johannes.

Een ongewone naam, geciteerd in 1489, priester genoemd ; in 1490 vervangen door A. De Groote sr. (I, 43v, 63).

Despaers Johannes.

Tussen april en december 1537 poogt hij een waardige opvolger te worden voor J. Dorimont ; hij is reeds priester en slaagt erin ook zijn broer Michael als cantor te laten aanvaarden. Einde 1537 wordt hij reeds samen met zijn broer «*propter demerita*» ontslagen ; in 1554 kan hij hetzelfde ambt voor een jaar opnemen in Sint-Jacob, in 1555 voor twee jaar in Sint-Salvator (V, 70, 71, 72).

Dorimont Johannes.

Priester benoemd, doet hij dienst tussen 1534 en 1537 (IV, 55, 68).

Doulx Ancelmus (Doulcet).

Wanneer A. Doulx in 1553 opvolgt blijkt dat de geldelijke inkomsten der choralen zo gering zijn geworden dat

hem verweten wordt dat deze «*muerent de fain...*». Men verwijt hem bovendien «*quod verberaret suos chorales dupliciter ; fame et virgis vel pugno...*». Hij reageert hierop door vechtpartijen, waarop hij ontslagen wordt, oktober 1554. In november van dit jaar wordt hij echter opnieuw aanvaard. In september 1555 wordt zijn naam geschrapt (IV, 271v, 273, 273v ; V, 1).

Galli Anthonius.

Hij was voorheen magister cantus 1543-1544 in Sint-Salvator, 1545-1550 in Sint-Donaas, en krijgt hier dezelfde verantwoordelijkheid, 4 november 1550 tot 1553 (IV, 231v, 248).

Gasquière Michaël.

Afkomstig uit Rijsel, was hij sinds juli 1556 magister cantus in Sint-Gillis, om in november van dit jaar te promoveren naar de Lieve-Vrouwkerk. In maart 1557 geraken de choralen, zoals tevoren reeds onder A. Doulx, in grote voedselnood. Er wordt beslist dat het getal choralen van 6 opnieuw op 4 zal worden gebracht. In oktober 1557 wordt Gasquière voor het kapittel groepen omdat hij elke avond dronken is en in die toestand de choralen zowel voedsel weigert als afranselt. Hij wordt in juni 1558 vervangen (V, 39, 14, 15v, 17v).

De Groote Aleanus sr.

Sinds 1475 tot 1484 magister cantus in Sint-Donaas, zou hij daarna naar Ferrara zijn afgereisd, om in 1490, tot 1495, die functie in de Lieve-Vrouwkerk op te nemen. Daarna verschijnt hij opnieuw in Sint-Donaas als magister cantus 1498, 1500. In de Lieve-Vrouwkerk kreeg hij in 1494 een bekeuring voor slechte dienstprestatie en verwisselde hij van kpelanie (I, 51, 62v, 65, 72).

De Groote Aleanus jr.

Tot 1503 was De Groote magister cantus in Sint-Salvator ; daarna verschijnt hij in 1506 in de Lieve-Vrouwkerk (de akten 1501-1505 ontbreken), en gaat daarna in 1508 van de Lieve-Vrouwkerk naar Sint-Donaas over (II, 14v, 15, 22).

Hellinck Lupus.

Choraal van Sint-Donaas, wordt hij op 20 juni 1521 in de Lieve-Vrouwkerk tot magister cantus benoemd. Hij bleef officieel in functie tot 14 augustus 1523, hoewel hij reeds op 16 juni 1523 opnieuw aanvaard was, als magister cantus

van Sint-Donaas, waar hij tot zijn dood dit ambt bleef uitoefenen (III, 172, 175v, 188v, 194v).

Le Heye Franciscus.

Doet dienst als magister cantus van 1 april 1560 tot 1562. Hij was priester (V, 37v, 40, 47v).

Juvenis Egidius.

Hij doet dienst tussen juli 1547 en november 1550. Hij is priester, en tijdens zijn cantoraat worden twee choralen opgehaald door Franciscus de Hondt, broer van Cornelis, kapelmeester van Karel V, om in deze kapel dienst te doen. Slechts één van de twee kinderen, met name P. Banniere, werd in de kapel afgeleverd; de tweede, Olivier Bussuit, werd door De Hondt berooid te Antwerpen achtergelaten en opnieuw door het kapittel als choraal aanvaard (IV, 192, 202v).

Lansbeere Adriaan.

Oud-choraal van Sint-Donaas, 1542-1543 magister cantus van Sint-Gillis, komt hij in de Lieve-Vrouwkerk tussen juni en november 1556 een tijd dienst doen. Hij blijkt uit Gent te komen. Wegens de *caritas anone* vraagt hij daarna zijn ontslag en wordt kapelaan (V, 7*, 8*, 12*).

Leveraert Simon.

Tussen 15 juni en 6 oktober 1567 doet hij de dienst van magister cantus (V, 90).

Martinus De Bethuna.

Komt voor als magister cantus tussen oktober 1531 en 1532, waarna hij wegvlucht zonder zijn schulden te betalen (IV, 32).

Merschaert Johannes.

Doet één maand dienst, januari 1508, tussen de benoemingen van De Groote jr. en J. Petit (II, 29, 30v). Misschien kan een familierelatie worden gezocht met de Adriaen Merschaert, kapelaan van de kapel van Karel V in 1549.

Michiels Thomas.

Hij wordt, 14 augustus 1523, als *magister choralium, succentor* aanvaard en moet verklaren dat hij minstens 6 jaar zijn ambt zal uitoefenen. Hij gaat wonen in een huis van het kapittel *sitam super atrium a parte meridionale ipsius ecclesie*, met een huishuur van 2 £ gr. per jaar. In februari 1525 is hij op zoek naar een ander ambt, gezien hij

zich onderbetaald acht. Hij wordt vervangen in 1526 (III, 194v, 207, 234, 235v, 237v).

Molanus Joannes.

Hij komt voor in 1577 als laatste van onze reeks magistri. Deze naam heeft in de wereld der cantores te Brugge een bekende klank, met name Jacob en Laureys van der Muelene waren groot-cantores in Sint-Donaas; van Jacob, die bij zijn dood een belangrijke stichting deed voor de refectionales, bleef zijn geschilderd portret in de kathedraal opgehangen (V, 130; Archief Bisdom Brugge, A. 123).

Obrecht Gerard.

In juni 1558 wordt de Rotterdammer G. Obrecht als opvolger van Gasquière aangeduid. Hij had deze functie reeds uitgeoefend in Sint-Jacob, 1550. Het getal der choralen wordt opnieuw op 6 gebracht, met een speciale voorziening nu van 4 £ per choraal. Hij verlaat zijn dienst reeds in december 1559 (V, 32v, 36, 38).

Pastoris Johannes.

Hij wordt in 1500 als magister cantus vermeld. Gezien de akten daarna ontbreken tot 1506, en de rekeningen pas beginnen 1538, kunnen wij de duur van zijn cantoraat niet nader bepalen (I, 110, 115v, 118, 119v, 120v).

Petit Johannes.

Cantor van Sint-Donaas, wordt hij in de Lieve-Vrouwkerk leider van de cantorij 1508-1514. Tijdens deze periode wordt voor het eerst, bij beurtrol, een supervisie van een kanunnik op het werk der choralen geïntroduceerd (II, 19; III, 31, 45, 37).

Du Pondt Jacob.

Hij is in dienst tussen 16 juni 1526 en oktober 1528. Op die laatste datum verlaat hij zijn ambt na een konflikt met een vroeger magister cantus, nu kanunnik J. Clerici (III, 256, 281v, 283).

Le Quiou Robert.

Hij volgt J. du Pondt op in oktober 1528, tot een nieuwe magister cantus wordt gevonden. Hij was cantor sinds 1516 (III, 285v).

De Raedt Petrus.

Vicarius diaconalis de gremio chori neemt hij over de jaren 1514-1517 en 1525-1526 de leiding van de cantorij op zich.

Hij noemt zichzelf *magister juvenum*, en leidde in 1520-1523 en 1541 opnieuw de cantorij van Sint-Donaas (III, 45, 80).

Rawleesch Jacob.

Hij komt van Sint-Salvator, waar hij magister cantus was in 1507, en blijft in de Lieve-Vrouwkerk over de jaren 1517-1521 in dezelfde functie (III, 80, 172).

De Roucourt Willem.

Opvolger van J. Despaers, leidt hij de cantorij tussen 1537 en 1539; hij verschijnt daarna in dezelfde functie in Sint-Donaas in de jaren 1560-1572 (IV, 73v, 80, 96).

Trojanus Anthonius.

Zangmeester van Sint-Salvator over de jaren 1546-1549, vraagt en krijgt hij in de Lieve-Vrouwkerk de opvolging van B. Claeis in mei 1556; in december 1559 krijgt hij opnieuw de leiding van de cantorij, en wordt bij die gelegenheid *capellanus de gremio chori* genoemd. Op 13 maart 1560 is hij opnieuw opgevolgd, doch verschijnt in 1562 opnieuw in dezelfde functie die hij nu bekleedt tot aan zijn dood 1564 (V, 6v, 38, 47v, 48, 72v).

Ysembaert Franciscus.

Hij doet dienst als magister cantus van januari 1529 tot oktober 1531; verschijnt daarna in dezelfde functie in Sint-Gillis in maart 1539, nadat hij in 1534 in Nieuwpoort een zelfde ambt had bekleed (III, 286v; IV, 32, 60).

De Zaghere Martinus.

Van 1538 zangmeester in Sint-Gillis, wordt hij daar opgevolgd door F. Ysembaert, en komt hij op dezelfde datum, 6 maart 1539, naar de Lieve-Vrouwkerk. Hij blijft uitzonderlijk lang in dienst, spijs zijn gebrek aan tucht en zijn onbekwaamheid als componist. De mis van het kreupelenfeest en het mottet ter ere van de H. Bonifacius moest hij klaarblijkelijk bij een ander bestellen, tot grote hilariteit van zijn collegae, die zelfs spotliederen op hem schrijven; tot de proost toe doet daaraan mee (J. de Costere, organist... *composuerit et cecinerit rythmum seu cantilenam famosam, plurima contumelia persone et familie ejus (de Zaghere) continentem*). Daarnaast was zelfs zijn kennis van Latijn beklagenswaardig. Hij krijgt uiteindelijk een kapelanie en wordt in 1547 vervangen (IV, 103, 114v, 147, 179, 184, 187).

ORGANISTEN.

De eerste naam die wij terugvonden is *Petrus de Capella*, die bij zijn dood een jaargetijde sticht bij de Wilhelmiëten, 1502 ⁶⁵. Hij liet zich echter reeds in 1499 opvolgen door *Jacob Honie*, die de functie behoudt tot 1540. Honie was daarnaast ook part-time organist in Sint-Jacob in 1512-1513. Vanaf 1517 wordt hij Jacob de Blende genoemd, gezien hij, tot ongenoegen van zijn collegae, werkelijk blind werd ⁶⁶. Hij sterft in 1540, doch wordt pas in 1542 officieel opgevolgd door *Joannes de Costere* ⁶⁷. Tot 1567 vinden wij zijn naam terug in de akten. In 1577 citeren de notulen van het kapittel de naam *Balduinus Bauwijns* ⁶⁸.

DE CANTORES.

Hieronder geven wij een alfabetische klassering van alle cantores over de jaren 1480-1578. Zelf waren ze georganiseerd als *socii musice*, kozen zich een *prepositus scociorum musice* die *administrator* en *receptor exemptionum, pitantiorum, curialitatum et aliorum gratuitarum* was. Deze werd geassisteerd door een *consilium seniorum dicte societatis*, speciaal in *festis exaltationis sancte crucis et sancte Cecilie* ⁶⁹. Het getal cantores kennen wij niet. Wel waren er 4 hoofdcantores, hoewel de mogelijkheid bestaat dat canonici of de magister cantus die taak konden opnemen ⁷⁰. De algemene wedde bedroeg 8 £ gr. vl., tenzij zij geen priester waren gewijd; dan toucheerden zij alleen de helft. Promotie komt eerder zelden voor. N. Bermerayng werd kanunnik in Sint-Salvator, J. Brakele, Cl. Joore, J. Lem, J. Petit, A. Trojanus werden magistri cantus; J. De Vos schoolrector. A. Zwyngedau die zich als student te Leuven liet cantor benoemen, is eerder een uitzondering, net als F. de la Fontayne. Normaal was de enige promotie het verwerven van een kapelanie. De cantores zelf werden zowel in Zeeland, Utrecht, Dordrecht als in Rijsel, Boulogne, Valenciennes, Lillers en

65. R.A. Brugge, O.L.Vrouw, nr. F 129, niet gedeponceerd; I, 79.

66. I, 93v; II, 23v, 88v; III, 88v.

67. II, 136v. Sinds 1538 had hij als pleitbezorger de koster S. Hagheoorn die hij thuis als commensaal hield (III, 92v).

68. V, 133v.

69. IV, 78.

70. III, 267.

het prinsbisdom Luik aangeworven. Het is opvallend hoeveel moeite men zich geeft geschikte kandidaten op te sporen, hoewel het kapittel zelf toegeeft dat dit hoe langer hoe moeilijker wordt *tam propter paucitatem musicorum inibi residentium, quam et raritatem aliorum ad eam ut deo militarent confluentium in dies tepescere* (IV, 47, 1533). Het was dus niet alleen de geringe wedde die oorzaak was van deze moeilijkheden. Voor de Sint-Jacobskerk b.vb. zien wij de magister cantus A. Barbe in 1528 een week op reis gaan naar Antwerpen, Mechelen, Dendermonde en Gent, om een geschikte bas en hoogcanter te zoeken (Rek. 1526-1544, fol. 90v). Het is aan dezelfde kerk overigens dat vooreerst J. Richafort uit Aardenburg wordt gehaald en dat het schrijfatelier wellicht een supplementaire inkomst voor de cantores betekende. In de Lieve-Vrouwkerk worden zelfs institutionele bezwaren opzij gezet bij de aanwerving ⁷¹, wat dan uiteraard met zich meebrengt dat een serie kandidaten uit beroepsbekwaamheid wel worden aangeworven, doch dat de meeste bladzijden der kapittelakten aan hun misstappen waren gewijd. Financiële strafmaatregelen waren praktisch onmogelijk. Het kwam zelfs voor dat de cantores precies op hoog- en feestdagen verlof vroegen om in een andere kerk de plechtigheden op te luisteren, en op die manier iets bij te verdienen ⁷².

Alfabetische lijst der cantores 1480-1578 ⁷³.

Albi Simon	1519	III	127v
Atro Jaspar ⁷⁴	1500	II	119
Atro Jaspar pr.	1516	III	66v
Backere Rol. de	1541	IV	131
Baere Ger. de la	1560	V	44v
Baerle Corn. ⁷⁵	1533	IV	47v
Barth Joh. pr. ⁷⁶	1532-47	IV	36v, 203v

71. III, 47.

72. V, 88v.

73. Voor de 14e en 15e eeuw dienen aan die lijst te worden toegevoegd, zonder precisering van datum, de cantores: Gherardus Bect, Johannes de Coster, Carolus Ployvts, Lucas Moyaert, Joannes den Sot, Ludovicus, Franciscus Barbatus, Joannes Maes en Joannes Paret (Liber Confraternitatis, fol. 18, 18v).

74. Verblijft op die datum te Rome.

75. Afkomstig uit Breda.

76. Hij wordt magister cantus in St.-Gillis in 1544.

Baznei Joh.	1525	III	277v
Becanus Ambr.	1577	V	126v
Beckenaert Joh. ⁷⁷	1564	V	74
Bellot Wilh. pr.	1517	III	77
Berghe Oghier vander	1578	V	136
Bergis Joh. de	1543	IV	188
Bermerayng Nich. ⁷⁸	1537	IV	70
Bex Cypr. pr.	1533	IV	46v
Bilo Petr. pr.	1567	V	88v
Binis Sibr. ⁷⁹	1535	IV	39
Blanckaert Oliv.	1513	III	39
Blieman Jud.	1537	IV	67v
Bliemont Joh. pr. ⁸⁰	1542	IV	131v
Boucher Phil.	1508	II	32v
Bouquet Simon ⁸¹	1555	V	1v
Brakele Jac. ⁸²	1518	III	108v
Brune Victor de	1496	I	69
Brunelle Joann.	1558	V	31
Burcht Nic. vander	1515	III	58v
Butkin Joh.	1538	IV	81
Cales Arth. pr.	1560	V	40
Cardon Nic.	†1554	IV	253v, 266
Cerf Alard de pr.	1534	IV	53
Claissone Eg. pr.	1514	III	44
Clemens Franc. pr.	1556	V	6
Clucquet Joh.	1499	I	94
Colven Car.	1540	IV	115
Coopman Jac.	1515-18	III	50, 116
Cornelissen Arth. ⁸³	1564	V	76
Croquevyla Joh.	†1533	IV	46
Culenburch Rod. van	1539	IV	97v
Damaes Nic. pr.	1563	V	59
Daneau Ph.	1559	V	37v
Danli Adr.	1538	IV	92v
Dath Rich.	1498	I	88

77. Afkomstig uit Breda.

78. Afkomstig uit Grammes bij Bermeraing; hij wordt cantor in Sint-Jacob in 1537 en daarna kanunnik in St-Salvator.

79. Als afkomst wordt toegevoegd Hollandinus.

80. Hij wordt magister cantus in 1560.

81. Promotus Lovaniensis genoemd.

82. Magister cantus 1528-29 stierf hij in 1567.

83. Afkomstig uit Delft.

Dens Petr. ⁸⁴	1563	V	62v
Denys Nic.	1562	V	48v
Despaers Mich.	1537	IV	70v
Domyn Rob. pr.	1561	V	47
Donc Georg pr.	1516	III	66v
Doorne Jac.	1495	I	64v
Dorpe Vincent Vanden	1522	III	175v
Dubbout Petr.	1495	I	65
Enghelbert Joh. pr. ⁸⁵	1536	IV	64v
Fevyn Joh. pr. ⁸⁶	1537	IV	67v
Flabau Laur. ⁸⁷	1524	III	228
Flamingi Jac. pr.	1559	V	37
Flamme A. ⁸⁸	1567	V	90v
Fontayne Eust. del	1508	II	35
Fontayne Firmin de la pr. ⁸⁹	1560	V	38v
Franciscus de Namurio pr.	1533	IV	44v
Frisque Joann.	1572	V	110
Gallot D.	1545	IV	175v
Gargan Anth. pr.	1551	IV	233
Gaureau Joh. pr.	1553	IV	248
Gheens Seb.	1533	IV	47
Ghyngerloot Rob.	1507, 1513	II	27v, III 40
Ghossins Corn.	1547	IV	201v
Graeve Walt. de	1533	IV	48v
Grandeel Steph.	1508, 1513	II	30, III 38
Hardi Joan. pr.	1574	V	120
Helst Franc. van	1516	III	67
Heyle Jud. van pr.	1554	IV	265
Hille Jud. van ⁹⁰	1497	I	71v
Hollandinus zie Sibrandus			
Hous Joh. de la	1564	V	72
Hoyens Egid.	1543	IV	147
Hue Fr. pr.	1566	V	79v
Hue Petrus de	1565	V	76

84. Afkomstig uit Valenciennes.

85. Uit het Prinsbisdom Luik.

86. Afkomstig uit Rijsel.

87. Afkomstig uit Gent.

88. Hij vertrok in 1570 naar Spanje zie noot 124.

89. Hij kwam van de Salvatorkerk waar hij in november 1558 voorlopig magister cantus was; hij was kanunnik en overleed in 1577.

90. Niet te verwarren met de hiervoor genoemde gelijknamige kanunnik.

91. Uit het Prinsbisdom Luik afkomstig.

Inghelaert Joh. pr.	1537	IV	71
Jacobi Petr. pr. ⁹¹	1555	V	5*
Joore Claud. ⁹²	1532	IV	36
Kervyn Jac. ⁹³	1543	IV	159
Lem Jac. ⁹⁴	1508	II	32
Leodio zie Matthias			
Levy Phil. du	1543	IV	146v
Lovanio Laur. de	1492	I	54
Lorye Petr.	1538	IV	81
Luto Lud. de pr.	1564	V	72
Lyon Phil. de ⁹⁵	1547	IV	201v
Maes Joh.	1562	V	54
Maes Georg. pr.	1533	IV	46
Maleghys Nic. ⁹⁶	1563	V	59
Margot Fr.	1542	IV	132
Matthias de Leodio	1538	IV	79
Michiels Petr.	1574	V	120v
Moens Joach.	1550	IV	232
Moncaes Joh. pr.	1535	IV	57v
Monte Anth. de ⁹⁷	1540	IV	114v
Mote Jo. de la pr.	1566	V	82v
Muenic Mich. de ⁹⁸	1519	III	128v
Namurio zie Franciscus			
Neel Ant.	1506	II	14
Nivella Eust. de	1512	III	24
Pacquier Joh.	1508	II	30, † 1536
Paludanus Pontus	1558	V	31
Pape Joh. de	1543	IV	150
Paris Claudius ⁹⁹	1537	IV	68
Pastoris Ces.	1501	I	132v
Petit Joh. ¹⁰⁰	1508	II	31
Pignaert Mich. ¹⁰¹	1538	IV	81
Post Joh.	1497	I	78v

92. Hij wordt in 1532 magister cantus in Sint-Jacob.

93. Hij wordt vice-custos genoemd.

94. Hij wordt in 1532 magister cantus in Sint-Gillis.

95. Hij wordt koster in 1556 (IV, 201).

96. Afkomstig uit Diest.

97. Afkomstig uit Utrecht.

98. Gewezen choraal zie noot 30.

99. Afkomstig uit Lillers.

100. Hij was magister cantus in 1508-1514.

101. Afkomstig uit Boulogne.

Puteo Wilh. de ¹⁰²	1531	IV	32
Quiieu Rob. de	1516	III	67, † 1534
Ramant Joh.	1517	III	88v
Raserne Joan.	1562	V	49v
Redde Luc.	1536	IV	65
Richaert Joh.	1506	II	4, † 1511
Riemakere Liv. pr.	1537	IV	67v
Riethaghe Petr. pr.	1515-16	III	55, 166v † 1541
Rosier Joan.	1572	V	106v
Samson de Steene	1545	IV	181
Schelve Joh. van	1556	V	8v
Scrulien Wilh. ¹⁰³	1531	IV	31
Steenackere Georg. pr.	1515	III	60
Stephani Joh.	1480	I	20
Sibrandus Hollandinus ¹⁰⁴	1553	IV	43
Snouc Adr. ¹⁰⁵	1537	IV	69, 74v
Snut Joh.	1537	IV	67v
Spaengaert Petr. pr.	1534	IV	53
Tacquereel Joh.	1554	IV	273v
Trojanus Anth. ¹⁰⁶	1554	IV	270v, † 1564
Vassor Adr. ¹⁰⁷	1540	IV	113v
Vassor Lod.	1522	III	180
Verry Joh.	1540	IV	114v
Vischere Lucas de	1554	IV	259
Vituli Joh.	1516	III	66v
Vos Bern. de	1569	III	119
Vos Joh. de ¹⁰⁸	1507	II	19
Wee Lud. vander ¹⁰⁹	1570	V	98
Wijnant Anth. pr. ¹¹⁰	1553	IV	251v
Wijntere Paul de	1539	IV	102
Willens Barth.	1554	IV	258v
Wout Petr. de	1493	I	59
Wreeckere Vespas. de pr.	1533	IV	44v

102. Curatus de Woumen genoemd.

103. Uit Zeeland.

104. Uit Haarlem, genoemd Hoyewaghene.

105. Afkomstig uit Dordrecht.

106. Gewezen zangmeester in de Salvatorkerk, wordt hij het in de Lieve-Vrouwkerk in 1556, 1559 en 1562.

107. Hij resideerde te Rome.

108. Hij wordt schoolrector in de St.-Jacobkerk in 1523.

109. Afkomstig uit Roeselare.

110. Afkomstig uit Sluis.

Zablo Simon pr.	1572	V	110
Zeke Vict.	1559	V	37v
Zomergem Joh. de	1501	I	134v
Zone Petr. de	1501	I	135
Zwane Nat. de	1533	IV	46
zwyngedau Adam ¹¹¹	1521	III	165

DE CHORALEN.

In 1483 resp. 1492 wordt het leefgeld voor de 4 choralen, zog. armenkinderen die echter over een uitzonderlijke stem dienen te beschikken, en bij de magister cantus inwonnen, bepaald eerst op 2 £ gr. vl., daarna op 6 £ gr. vl. Dit laatste, daterend uit 1492, is relatief gesproken hoog, gezien de kapelanen iets meer dan 7 £, de kanunniken iets meer dan 8 £ verdienden ¹¹². Wanneer op 19 oktober 1517 wordt beslist nog twee choralen meer te aanvaarden à *decem libr. gr. mon. Flandr., ex bonis mensis pauperum*, kunnen wij onderstellen dat de inkomsten voor de choralen van 6 op 5 £ waren teruggevallen ¹¹³. In 1555 is dit leefgeld al geslonken tot 4 £, terwijl het getal choralen tussen 1556 en 1559 van 6 opnieuw op 4 wordt gebracht gezien de ontoereikendheid van hun leefgeld ¹¹⁴. In 1577 poogt het kapittel zelfs de inkomsten van een kapelanie over de choralen te verdelven, wat op hevig verzet van de cantores stuit ¹¹⁵. Men moet inderdaad toegeven dat de cantores minstens evenveel reden tot klagen hadden. Vergeleken met de andere kapittels kwamen de choralen in de Lieve-Vrouwkerk er nog goed van af. Inderdaad bedroegen de inkomsten in Sint-Donaas in 1470 25 £ vl. voor 6, in 1564 37 £ vl. voor 8, waarop hun getal weer op 6 werd gebracht. In Sint-Salvator klonnen hun inkomsten van 3 £ vl. per hoofd in 1521 tot 31 £ vl. voor 4, hoewel ook de magister cantus hier een deel van diende te hebben, 1574 ¹¹⁶. Het meest verbazingwekkend is de situatie in Sint-Jacob waar voor de 4 choralen samen 3 £ vl. per jaar

111. Hij krijgt deze prebende terwijl hij nog te Leuven studeert, zie noot 14 en 18. Hij overleed in 1566.

112. P. Beaucourt, *a.w.*, 202.

113. III, 87.

114. V, 25; 7, 15v, 36.

115. V, 127v, 132.

116. A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 11.

is voorzien ; in Sint-Gillis voor de twee samen 4 £ vl. ¹¹⁷ ; bij deze laatste kerk kan nog een uitleg worden gevonden in zijn steeds deficitaire eindrekeningen.

Klachten en verwijten i.v.m. onvoldoende inkomsten en voedsel voor de choralen komen voor onder de magistri M. de Zaghere, A. Doulx, B. Claeis, A. Lansheere en voornamelijk M. Gasquière. In 1555 neemt de vader van L. Carlier zijn zoon zelfs opnieuw mee naar huis, omdat, naar zijn zin, de choralen — de bonenfanten — van honger omkomen ¹¹⁸. Slechts uitzonderlijk worden door het kapittel, bij bestraffing van haar leden, boeten opgelegd die het werk van de choralen kunnen ten goede komen ¹¹⁹. Evenmin deed het kapittel een duidelijke inspanning om oud-choralen aan de Kerk op te nemen. Op de 73 namen, die hierna volgen, zijn slechts 13 op één of andere wijze opnieuw in de kerk aanvaard geworden, terwijl van 2 supplementaire studies worden betaald. Dit laatste kon dan slechts pas gebeuren vanaf 1556, door een speciale fundatie van 18 £ par. (anderhalf £ vl.) door de kanunnik Cornelis Willaert ¹²⁰.

Tweemaal komt de ouderdom van de aanvaarde choralen voor : Egidius van Borredan is 9 ; Balth. vander Haghe is 11, maar wordt redelijk oud geacht ¹²¹. De ouders moeten, nadat de kinderen een stemexamen ondergingen, hen voorzien van rode tunieken — zij krijgen van de kerk zwart voor het jaargetijde van Maria Van Bourgondië — en garant staan met hun mobilia en immobilia voor het geval de choralen de dienst vroegtijdig verlaten. In principe worden zij alleen bij stemwisseling opnieuw vrijgemaakt ¹²². Zoals uit de lijst, die hier volgt, blijkt, waren zeer veel choralen afkomstig uit de Franstalige Nederlanden ¹²³. Alles laat onderstellen dat zij ook hier zichzelf niet presenteerden, doch in de mate van het mogelijke, net als de cantores, wer-

117. Sint-Jacob, 1524, Rek. I, fol. 550v; Sint-Gillis, 1557, 8, 272v. Speciale uitgaven als klederen, schoeisel, boeken en speciale lessen werden echter wel afzonderlijk vergoed.

118. V, 5v.

119. IV, 92v, 257; gratuiteiten: III, 234, 235v, 237v; IV, 19v, 27.

120. V, 231.

121. Zie alfabetische index.

122. Uitzondering is ziekte en b.vb. het verhuizen naar de kapel van Karel V.

123. Typisch is b.vb. in Sint-Jacob het groot aantal rectoren - zangers en magistri cantus uit de Franstalige gebieden.

den geronseld. Er blijkt niet dat zij, behalve te Aardenburg, ergens publiek optraden. Alleen Eustace Barbion, die elf jaar na het verlaten van de Lieve-Vrouwkerk magister cantus werd eerst in Sint-Jacob, daarna te Kortrijk, vestigde faam als componist.

Alfabetische naamlijst der choralen 1500-1578.

Adam Joh.	1508	II 31, 119, hij wordt in 1519 aanvaard <i>ad officium cleric. parochialis.</i>
Anthonius N.	1526	III 258v.
Banniere Petr.	1547	IV 202, zoon van de organist uit Roeselare wordt hij door De Hondt overgedragen aan de kapel van Keizer Karel. Wij vinden zijn naam echter niet in de ledenlijsten van die kapel.
Barbion Eust.	1527	III 267v, uit Anthoing bij-Doornik ; hij wordt in 1541-43 mag. cantus in Sint-Jacob ; 1543 zelfde functie in de Lieve-Vrouwkerk te Kortrijk.
Berghe Rog. vanden	1565	V 79, neef van Georgius, <i>curatus argentee portionis.</i>
Bernir Conr.	1508	II 32v, uit Henegouwen.
Berris (Bernis) Egid.	1529	III 289v, wordt clericus installatus 1533.
Blondeel Joa.	1550	IV, hij wordt gezien een beenderziekte, aan zijn ouders terugbezorgd.
Blondeel Jac.	1559	V 34.
Borredan Egid. van	1553	IV 248, hij is afkomstig uit Halle, en 9 jaar oud.
Bricx Phil.	1529	III 288, hij is afkomstig uit Berghe en wordt in 1538 servitor van de capellanus-custos.
Bussuit Oliv.	1545	IV 172, 174, 202v ; Rek. 1538-1564, 13, uit Roeselare. In 1547 wordt hij samen met P. Banniere weggehaald voor de kapel van Karel V. Hij is afwezig van juli tot september waarna hij door een koopman te Antwerpen berooid wordt aangetroffen en teruggeholpen naar Brugge. Bij het aanvaarden van Bussuit in 1545 zijn er 7 choralen in dienst.

- Carlier Lud. 1554 IV 262v, V 5v, uit Mons ; zijn vader verwijderd hem in 1555 omdat de chorale te weinig eten krijgen.
- Christianus Joh. 1538 IV 76v, uit Taylle ; hij wordt in 1538, omdat hij reeds zolang dienst deed als choraal, als cantor aanvaard ; in 1537 was hij cantor in Sint-Jacob (Res. 9v).
- Clerici Petr. 1508 II 31.
- Clerici Paul. 1547 IV 201v, uit Saint-Omer.
- Coppens Franc. 1507 II 27v, verlaat op die datum zijn ambt.
- Cornelius N. 1512 III 12, 201v, uit Gent ; hij wordt cantor in 1547.
- Coudon Jac. 1537 IV 71.
- Dumelynck Sam. 1570 V 101v, uit Brugge.
- Engles Hermes d' 1539 IV 101v, 150, nog genoemd d'Ynghelsche, uit Brugge ; zijn ouders moeten hem, naast klederen, ook van boeken voorzien ; wanneer hij in 1543 niet langer geschikt is, vraagt zijn vader Hermes onderhoudsgeld te geven om de studie der bonae litterae voort te zetten tot zijn priesterwijding.
- Estrycke Jer. van 1562 V 53, zoon van Petrus.
- Flamme Arnold 1555 V 5, 90v, uit Irchonwelts-bij-Ath. Hij is de zoon van Amandus, en wordt gepresenteerd door Sylvester Flamme, civis Brugensis. Hij is de broer van magister cantus en kanunnik van St.-Salvator Jan Flamme, wordt in 1559 choraal in St.-Donaas, in 1569 chorist en in 1570 lid van de kapel van Philips II, waar zijn broer *teniente* van de kapelmeester wordt in 1572. Een andere broer Jacques was sinds 1555 cantor in St.-Gillis, sinds 1563 lid van de kapel van Maximiliaan II, een vierde Flamme, Filip, was choraal in 1570 in Sint-Salvator ¹²⁴.

124. A. Dewitte, *S. Salv.*, p. 47; A.C. De Schrevel, *a.w.*, p. 52; P. Becquart, *Musiciens Néerlandais à la cour de Madrid*. Ph. Rogier

Freman Lud.	1538	IV 75v, hij was tevoor ergens anders choraal.
Frere Franc.	1537	IV 71v, hij wordt meer uit welwillendheid dan om zijn bekwaamheid aanvaard.
Gheersdale Egid.	1554	V 1v, broer van Johannes, pastoor van de parochiekerk van Torhout.
Haghe Balth. vander	1554	IV 266, uit Cambrai. Bij zijn opname is hij reeds 11 jaar oud. Zijn oom, Judocus, pr. cap. staat mee borg.
Hampe Georg.	1513	III 40, 225v, servitor van de kan. Anthonius de Mercatellis wordt hij in 1524 cler. par.
Hellewout Jacob	1570	V 102, uit Brugge.
Hellewout Nic.	1570	V 102, uit Brugge.
Hondt Petr. de	1561	V 47v, neef van de gewezen choraal, nu kapelaan te Gistel, Eg. Berris.
Horluudt Guill.	1569	V 96v, hij is de eerste die met naam wordt genoemd als begunstigde door het legaat van Corn. Willaert: <i>ut iisdem duabus libris addiscat opus mechanicum</i> . Willaert, die het jaar erop sterft, duidde naast hem Joannes Vermeulen aan <i>ad studia litterarum</i> .
Hugo de Hollander	1525	III 249, wordt op die datum vervangen door de juvenis gandensis.
Hulst Oliv. van	1536	III 66, 232, uit Dadizele, zoon van Franciscus, organist, clericus parochialis.
Jaeghere Petr. de	1578	V 145v, krijgt op die datum een kapelanie extra chorum, <i>intuitu paupertatis et boni servitii</i> .
Langhemart Joa.	1568	V 93v, 135v, uit Brugge wordt kapelaan benoemd in 1578.
Leest Walter	1543	IV 146, uit Middelburg.
Lennon Joh.	1554	V 262v, zoon van de organist van St.-Germanus te Mons.
Maes Joa.	1563	V 56v, zoon van de cantor Joannes uit Blankenberge.
Marotte Joh.	1540	IV 116v, zijn oom Paschasius Marot-

et son école, Brussel, Kon. Acad., *Schone Kunsten*, 1967, p. 6, e.a. Rek. St.-Gillis, 1544-1564, fol. 215v.

		te, vic. perp. subd. staat mee borg.
Mathys Winnoc	1530	IV 18, 60, uit Berghe wordt aanvaard i.p.v. Eust. Barbion.
Mol Jac. de	1538	III 27, uit Sluis.
Mol Petr. de	1535	IV 56, uit Sluis.
Monte Petrus de	1531	IV 27, uit Berghe.
Muenic Mich. de	1507	II 31, 128v, III 38, weggestuurd wegens ziekte in 1508, wordt hij als cantor aanvaard in 1519.
Nant Joh. vander	1540	IV 117, voorgesteld door zijn broer Petrus.
N.	1500	I 123v.
	1518	III 106.
	1521	III 173.
	1525	III 239v.
	1525	III 241v.
	1526	III 252v, <i>duo juvenes qui venerunt de Robay.</i>
	1525	III 249, <i>juvenis gandensis.</i>
Pecquereu Guil.	1550	V 226v, <i>puer symphoniacus</i> genoemd.
Puys Steph. du	1535	IV 58, uit Berghe.
Sabatte Elye	1557	V 15v, 18.
Sabatte Lud.	1557	V 15v, 18, uit Brugge.
Senepart Abrah.	1555	V 1v, zoon van Willem Parmentier uit Ghilenghe; zijn stem wordt omschreven als <i>clara et dulcisona.</i>
Sigerus N.	1562	V 49v, hij was de school ontvlucht en wordt in aanwezigheid van de choralen met zweepslagen gestraft.
Slosse Bonif.	1541	IV 121, uit Roeselare.
Stalpaert N.	1535	IV 60, filius Adriani uit Sluis.
Tergou Joa.	1555	V 1, uit Tourcoing.
Torrente Jac. de	1543	IV 143v, uit Gent.
Troiani Serv.	1562	V 50, zoon van Petrus.
Troteilleu (Trotereu) Lud.	1561	V 47, 77.
Vermuelen Guil.	1559	V 37.
Vermuelen Joa.	1559	V 37, hij is de eerste die met een beurs van C. Willaert de <i>studia litterarum</i> begint.
Visch Anth. de	1573	V 118v, uit Brugge.
Vivere Arn. vande	1543	IV 143v.

- Vleesch Joh. 1533 IV 47, 58, 59, uit Berghe ; hij overlijdt aan scabies in 1535.
 Wychouse Jac. vanden 1543 IV 149.
 Wyntere Florent. de 1538 IV 80v, 90, hij wordt hetzelfde jaar chorist en daarna opnieuw choraal

A. DEWITTE

OVER HET BESTUUR VAN DE ACHT PAROCHIEËN
 VAN VEURNE-AMBACHT
 OP HET EINDE VAN DE XVIe EEUW

De Acht Parochiën van Veurne-ambacht maakten deel uit van de kasselrij Veurne ; ze vormden een onafhankelijk ambacht. Ieder van deze parochiën hing af van een plaatselijke heer. Hun onderhorigheid aan de kasselrij Veurne bestond in het beroep dat deze laatste uitoefende over hun rechtspraak : de kasselrij was immers hun hoofdcollege ; alsook in hun tussenkomst in de beden en andere lasten van de kasselrij.

Deze tussenkomst in het betalen van de belastingen van de kasselrij gaf aanleiding tot vele en langdurige processen.

Na vele moeilijkheden werden de Acht Parochiën en hare afhankelijkheden door het decreet van 30 augustus 1759 onafhankelijk verklaard ¹.

Op het einde van de XVIe eeuw was opnieuw een proces aan de gang tussen de kasselrij en de Acht Parochiën. In 1601 sprak de Raad van Vlaanderen zich erover uit en be-

1. L. Gilliodts-van Severen, *Coutumes de la ville et chàtellenie de Furnes. Tome premier*, Brussel 1897, p. 210-212. En *Zesden Placaertboeck van Vlaanderen*, 1e deel, 1786, pp. 400-401.

paalde dat de Acht Parochiën aan de kasselrij Veurne ondergeschikt bleven ². In 1603 vaardigden de Aartshertogen een reglement uit over het bestuur en de rechtsmacht van de Acht Parochiën en hun betrekkingen met de kasselrij Veurne ³.

In bundel nr. 165 van de Acht Parochiën op het Rijksarchief te Brugge, berust een stuk dat van belang is voor de kennis van het bestuur van de Acht Parochiën en hun onderhorigheid aan de kasselrij Veurne.

We zien er dat de beslissingen genomen werden door de meerderheid van de Acht Parochiën zelf en dat de afhankelijkheden of banken er maar een ondergeschikte rol speelden ⁴.

Het is een verklaring afgelegd in 1599 voor de magistraat van Ieper door twee wethouders van Noord- en Zuidschote, en van Elverdinge-Vlamertinge over het bestuur van de Acht Parochiën, zoals zij het altijd gekend hadden.

Dit stuk, heeft betrekking op het proces van het einde van de XVIe eeuw.

J. DE SMET

Voocht, Scepenen ende Raedt der Stede van Ypre, Allen den ghenen die dese presente letteren zullen zien ofte hooren lesen saluut. Doen te wetene dat voor ons commen ende ghecompareert zyn in persooene Jaspas van der Gote, landsman woonende inde prochie van Noorschote oudt 67 jaren, ende Jan Pladys, oock landsman woonende in de prochie van Elverdynghe oudt 61 jaren al of daer ontrent, de welcke respectivelick by solemnelen eede in onsen handen ghedaen, ghetuight ende gheattesteert hebben zo zy tuughen ende attesteren by desen, over warachtich dat zy, te weten den voornoemden Jaspas vander Gote als eertyts voorscepenen ende wethouder vande voornoemde prochien van Noort ende Zuutschoten gheweest hebben gheleden achtendertich jaren ofte veertich onbegrepen, ende de voornoemden Pladys, oock als wethouder vande voornoemde pro-

2. *Ibidem*, tome III, p. 417, noot 2.

3. *Ibidem*, LXXXIX, pp. 416-425.

4. Over de samenstelling van de Acht Parochiën, zie: *Ibidem*, tome I, pp. 8-11. Zie ook nog J. Dhondt, *Locale Standenvertegenwoordiging in het graafschap Vlaanderen*, Gent, 1950, blz. 47-48.

chien van Elverdynghe ende Vlamertynghe gheleden bet dan dertich jaren respectivelick ghefrequenteert hebben ter vergaderynghe van d'achte prochien zo t'Elverdynghe, Veurne, Ypre als elders, daer dye alsdanne vielen ende oock dat zy respectivelick den ontfanck vande zelve acht prochien bedient hebben, te wetene den voornoemden Van der Gote vanden jare XVe vierentzeventich daer te vooren ende overzulx wel te wetene ende ghezien t'hebben dat alle vergaderynghe binnen den gheheelen jare gheschieden by de ghedeputeerde vande staken alleene, zonder dat daertoe ordinairelick quamen eenighe ghedeputeerde vande brancken, dan in zware zaeken ende van grooten importansie, ende dat noch alleenlick maer van twee, drie ofte vier brancken uuterlick, namelick vande meerst gheldende als 't Vrye van Ryssese, Nieucapelle, ende als die by de voornoemde achte prochien daertoe gheropen waren, ende andersins niet, zeggende toe dien constanelick, ghezien t'hebbene ende dies zeere wel indachtich te wesen dat als de voornoemde staeken ende brancken tsament vergadert waren ende alsser tusschen hemlieden contrariteyt ofte diversiteit viel van voysen, dat d'authorityteyt van resolveren altyts was byden meersten deel vande staecken ende achte prochien nyet jegenstaende tzelfs eenighe vande zelve staecken ende achte prochien hemlieden conformeerden in advyse ende opinie mette voornoemde brancken ende alzo tzamen met hemlieden ghevought excedeerden in nombre van college ofte voysen, verclarende vorts ghezien t'hebbene zo oculairelick gheduerende den voornoemden tyt als uut oude rekenynghe ende bewysen van voornoemde achte prochien ende oock vande ouderlynghe verstaen t'hebbene dat de brancken ende spleten vande voornoemde achte prochien nyet alleene van allen tyden ghecontribueert en hebben met de zelve van d'achte prochien inden uutzendt van Veurenambocht met 'tghene dannof dependerende, ne maer oock generaelick in alle andere lasten ende oncosten binnen den jaere de generaliteit vande achte prochien ende brancken overcommende, zoo van vergaderynghe, deputatie, theeringhen, gratuiteyten, sallarissen ende recompensen van diensten, processen, contributie an garnizoenen van haver, hoy, stroy als andere hoedanich die zyn gheweest ende by hemlieden attestanten in concertantie van dien oock jaerlicx zien practiquieren dat telcker rekenynghe vande achte prochien byde ghedeputeerde vande zelve achte prochien ende brancken in 't doen vanden uutzendt van Vuernambocht, die zy namen cost ofte last van boven, by ghemenen advyse ende ghezaemderhandt met eenen uuteghezonden waren, de lasten ofte costen van binnen, onder welcke costen van binnen waeren zulckdaenighe als vooren ghespecificieert staen, diveersch vanden

uutzendt van Veurnambocht ende daermede gheen ghe-meens hebben-de zo men uute oude rekenynghen al claerlicken bevynden zal, ende danof telcker reyse een particulier staetken ghemaect was, ende de bescreyvinghe ter dien conforme gheschiede an elcken vande voor-noemde achte prochien ende brancken ende dies een yghelick daerin-ne oock zyne quote en handeel in handen van ontfangher van d'acht prochien betaelde.

Verclaerende voorts noynt ghehoort ofte verstaen t'hebbene dat d'achte prochien onderlinghe oyt eenighe costen ofte lasten ghe-doocht zouden hebben anders dan daerinne de voornoemde brancken ende spleten zonder eenighe contradictie met hemlieden ghecontribu-eert t'hebben alsovooren, overzulcx en gheloven niet datmen dies eenighe particuliere rekenynghes ofte andersins, nummermeer yet be-vynden zal ende wandt Jacques Rollier over ende utter name vande voorseyde achte prochien ons van alle 'tghene voorscreven verzocht heeft acte ofte certificatie, hebben hen verleendt dese jeghenwoor-dyghe om hemlieden te valideren daer ende zoo zy te raede werden.

In kennessen der waerheyte hebben wy dese ghedaen zeghelen met-ten zeghele van vooghdie der voorseyde stede, den drientwintichsten octobris XV^c neghentneghentich.

Gheteeckent upden ploy: by ordonnantie E. de Codt, ende gheseghelt metten zeghele voornoemt uut hanghende in dobbelen steerte van parchemin in groenen wasse.

(Afschrift uit de XVIIe eeuw)

Boekbesprekingen

Les libertés urbaines et rurales du XIe au XIVe siècle. Actes. Vrijheden in de stad en op het platteland van de XIe tot de XIVe eeuw. Handelingen. Pro Civitate, Historische uitgaven, in-8°, nr. 19, z.p. (Brussel) 1968.

Het wordt stilaan een gevestigde gewoonte van het zeer actieve Pro Civitatecentrum regelmatig colloquia over gemeentelijke geschiedenis op touw te zetten. Aan deze colloquia neemt een pleiade van binnen- en buitenlandse geleerden deel, zodat, zowel de referaten als de — eveneens in de Handelingen afgedrukte — daarop volgende discussies op zeer hoog wetenschappelijk niveau staan.

Het thema dat voor het colloquium van de nazomer 1966 werd weerhouden is dat der «vrijheden in de stad en op het platteland van de XIe tot de XIVe eeuw». Het feit dat men in dat jaar de 900e verjaring van de toekenning van het oudste vrijheidscharter in de Nederlanden (Hoei 1066) herdacht, is aan de keuze van dit thema niet vreemd.

Bovendien is het thema vrij nauwkeurig omljnd zodat met de publicatie van deze handelingen een grote rijkdom voor verdere comparatistische studie is tot stand gekomen. Zo komen aan de beurt: de oorsprong van de vrijheidscharters in het Franse koninkrijk door J. Schneider, «Burgus en Villa» in Engeland in de late XIIe en vroege XIIIe eeuw door G. Martin, het ontstaan van de burgervrijheid in Zuid-Duitsland door K. Bosl, stedelijke en landelijke vrijheidskeuren in Polen in de XIIIe eeuw door A. Gieystor. J. Kejr heeft het over de stadskeuren van Bohemen tot 1419 en G.C. Mor over de Italiaanse stedelijke en landelijke vrijheden van de XIe tot de XIVe eeuw. R. Gibert behandelt dezelfde vrijheden in Leon en Castilië in de middeleeuwen, terwijl vrijheidscharters en gemeentelijke versterkingen door G. Fournier en de staatsrechtelijke positie van Rijksstad, vrije stad en «Territorialstadt» in de 13e en 14e eeuw door J. Sydow besproken worden.

Van direct belang voor onze gewesten zijn de inleiding door Prof. Vercauteren, die aandacht vraagt voor de historiografische (en ideologische) problematiek bij de studie van de «vrijheden». Hij wijst

tevens op de nieuwe onderzoeksmethodes (archeologie, lexicologie), op de rol gespeeld door gewoonte en wet, door markt en handel en op de verhouding tussen stad en platteland.

Prof. E. Ennen plaatst haar onderzoek over de oorsprong der gemeentevorming in het gebied van Maas, Moezel en Rijn in een ruim kader, waarin vooral de «sozialgeschichtliche» benadering van het onderwerp valt aan te stippen. Aldus komen ter sprake: *servientes*, *mercatores*, *potentes*, *communitas*, *centena*, *burgenses*, *divites*, *meliore*, *maiores*, maar ook *libertates* enz.

Prof. Van Caenegem behandelt het gewoonterecht en de wetgeving in Vlaanderen in de XIe en XIIe eeuw. De belangrijke activiteit op het stuk van de wetgeving moet ingeschreven worden in het algemene kader van vernieuwing — en rechtsvernieuwing in het bijzonder — in het Europa van die tijd.

In een aanvangsfaze, en aan kleinere (nieuwe) steden, verlenen de graven vooral privileges in het domein van de persoonlijke vrijheid, echter ook wel eens handelsprivileges. De belangrijkste wetgeving — zelfs de enige — in Vlaanderen was de grafelijke. Zij karakteriseerde zich o.m. door haar particularistisch karakter. Graaf Filips van de Elzas speelde de belangrijkste rol als wetgever: hij vereenvoudigde het recht en bracht het tot grotere eenheid en mag als de grondlegger van de Vlaamse instellingen beschouwd worden. In de talrijke keuren die hij verleende worden vooral de fundamentele principes van strafrecht en strafprocesrecht van de stedelijke gemeenschappen vastgelegd.

Volgens A. Joris ligt de betekenis van de keure van Hoi in het feit dat ze een «moment» is in de stedelijke beweging naar geleidelijke bevrijding en emancipatie. Zij is in de eerste plaats een schakel die getuigt van een «*crise de croissance du phénomène urbain*» en mag dus geenszins als een losstaand en uniek verschijnsel worden aangezien. Hij eindigt met de oproep tot het opstellen van een programma dat als objectief heeft het geheel van de factoren, die in die tijd een invloed op het stadsfenomeen hebben gehad, te reconstituieren.

Ook wat de vorm betreft valt praktisch niets op het werk af te dingen: hier en daar een drukfout (blz. 75, 96, 98, 136, 315), terwijl op blz. 219 de bespreking na de lezing van R. Gibert plots wordt afgebroken — blijkbaar om in een andere zitting te worden voortgezet, want ze herneemt op blz. 309 — echter zonder dat de lezer, noch op de plaats van de onderbreking, noch in de inhoudstafel, hiervan wordt verwittigd.

J. MERTENS.

M.R. THIELEMANS, *Bourgogne et Angleterre. Relations politiques et économiques entre les Pays-Bas Bourguignons et l'Angleterre, 1435-1467*. Presses universitaires de Bruxelles, 1966 (Université libre de Bruxelles. Travaux de la Faculté de Philosophie et Lettres t. XXX) 641 pp.

Met dit werk heeft Mevr. Thielemans een merkwaardig voorbeeld gegeven van de wijze waarop de studie der diplomatieke betrekkingen dient te worden opgevat en beschreven. De auteur gaat hierbij uit van het standpunt dat politiek en economie deze diplomatieke relaties evenzeer en gelijktijdig beïnvloeden. Hoewel om methodologische redenen een indeling gemaakt wordt tussen de politieke (delen I, II en IV) en de economische aspecten (deel III) van de wederzijdse betrekkingen tussen Engeland en de Boergondische staat, blijkt uit het werk duidelijk hoe de beleefde realiteit een dooreenstrengeling van politieke, dynastische, economische, financiële en vele andere belangen is geweest. De eenheid van het historisch gebeuren te hebben aangetoond en geïllustreerd is de zeer belangrijke verdienste van dit boek.

Dat intussen, omwille van de grote belezeneid en het belangrijk bronnenonderzoek waarvan de auteur kan getuigen, het werk een ware rijkdom aan historisch feitenmateriaal meebrengt, staat onomstootbaar vast. Vooral wordt nieuws gebracht in deel III, dat ook het omvangrijkste deel is geworden (blz. 165-434). Na de bases van de Engels-Boergondische relaties (de wol en het laken), komen de Engelse en de Boergondische export aan bod, de Engelsen en het belang van hun handel voor de ontwikkeling van de Boergondische (in hoofdzaak, Brabantse) jaarmarkten, de handelsmethodes. Ook de handelsbelemmeringen door kaapvaart en zeeroverij komen ter sprake.

Voor de delen die vooral de politieke relaties aanbelangen en die het middenstuk over de handel omkaderen, steunt de auteur in belangrijke mate op de werken van Bonenfant en Du Fresne de Beaucourt. De synthese die wordt gebracht is er echter niet minder belangrijk om. Delen I en II behandelen de breuk in de Boergondisch-Engelse relaties door het tot stand komen van het verdrag van Atrecht en het uiteindelijk bereiken van een wapenbestand, voornamelijk onder de druk van economische imperatieven. In deel IV zien wij hoe naar het einde van de regering van Filips de Goede een nieuw Engels-Boergondisch verbond zich opdringt om ten slotte onder Karel de Stoute een werkelijkheid te worden.

De opmerkingen die over het boek te maken zijn, hebben slechts uitzonderlijk betrekking op meer fundamentele aangelegenheden. Bij wijze van voorbeeld willen wij hier slechts aanstippen dat de den-

tificatie van de (Vlaamse) gemeenten waaruit naar Engeland werd uitgeweken o.i. zonder veel risico's verder mocht doorgevoerd worden: het is immers zeer waarschijnlijk dat *Holter* = Aalter, *Irkelowe* = Eeklo, *Feron* = Veurne (blz. 499).

Meer fundamenteel van aard is de opmerking die over de berekening van de handelsbalans tussen Engeland en de Bourgondische landen (blz. 362-364) valt te maken. In het licht van de schaarste der gegevens, en rekening houdend met de vaststellingen voor de XVIe eeuw gedaan ¹, is een zó negatieve handelsbalans voor de Boergondische Nederlanden niet aannemelijk zonder verdere bewijsvoering dan hier het geval is.

J. MERTENS.

L. DEVLIEGHER, *De huizen te Brugge (I), Van Academiestraat tot Muntpoort. (II), Van Naaldenstraat tot Zwarte Leertouwersstraat*. Tielt-Den Haag, Lannoo, z.j. (1968). 427 blz. + 892 afb. (Kunstpatrium van West-Vlaanderen o.r.v. dr. L. Devliegheer, dl. 2 en 3).

De studie van de private architectuur te Brugge heeft, sedert W.H.J. Weale in zijn bekende gids van 1862 op de voornaamste huisgevels van de stad heeft gewezen, de aandacht van de archeologen gaande gehouden. Nadat K. Verschelde, die architect van beroep was, in onze *Annales* van 1871 een uitvoerige studie had gewijd aan wat hij als kenmerkend voor de Brugse bouwstijl beschouwde, kwam A. van de Velde in 1901 met een studie over de Renaissance-bouwstijl en gaf Ad. Duclos het jaar daarna een rijk geïllustreerde schets, die hij in zijn *Bruges. Histoire et souvenirs* met tal van bijzonderheden aanvulde. Die studies gingen allen van een vooraf bepaalde kunstopvatting uit, en waren in die zin eenzijdig dat de voorbeelden werden gekozen om de stelling die zij voorstonden te bekrachtigen. Onvermijdelijk legden zij de klemtoon op de gevels die behoorden tot wat zij als het bloeitijdperk van de Brugse bouwstijl beschouwden. De enige die zich aan die bewuste of onbewuste vooringenomenheid onttrok was K. de Flou. Bij het onderzoek van de huisgevels ging hij in tegenstelling met zijn voorgangers van het straatbeeld uit, om van daar uit tot de gevels te komen. In zijn *Promenades dans Bruges* nam hij dan ook tal van gevels en gevelcomplexen op, die tot dan toe verwaarloosd waren geweest. Indien de maatstaf van K. de Flou gron-

1. W. Brulez, De handelsbalans der Nederlanden in het midden van de 16e eeuw, *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, XXI, 1966-67, blz. 278-310 en vooral blz. 306.

dig van die van zijn voorgangers verschilde, bleef zijn keus niettegenstaande alles uiteraard subjectief.

Om de studie van de bouwkunde te Brugge zonder gunstig of ongunstig vooroordeel tot een verantwoorde einde te kunnen brengen, was op dat gebied evenals op ieder gebied van de oudheidkunde een documentatie vereist die zo volledig mogelijk moest zijn. Dr. L. Devliegheer heeft het aangedurfd meer dan een eeuw na de eerste poging van W.H.J. Weale, die reusachtige documentatie bijeen te brengen. Hij is er inderdaad niet voor teruggeschrikt om na eerst een tijdrovend archiefonderzoek te hebben ondernomen, in situ te werken, straat voor straat te doorlopen en er de huizen één voor één na te gaan niet alleen naar de gevel in het algemeen, maar bovendien naar de mogelijke resten van oudere datum en waar er gelegenheid toe was, ook de inwendige schikking en verborgenheden te bezichtigen. Na zijn bevindingen op kaart te hebben gebracht, kwam het erop aan de verzamelde gegevens te ordenen en te beschrijven om eindelijk tot de algemene ordening met het oog op de publicatie te komen.

Het was van het begin af duidelijk dat er geen spraak kon zijn alle huizen zonder onderscheid op te nemen. Een beperking drong zich op. De gevels die tot de 18^e eeuw of vroeger behoorden heeft hij alle opgenomen, al hebben velen daarvan een weinig kenmerkende architecturaal uitzicht. De gevels van 1800 af werden slechts opgenomen wanneer zij met zekerheid, en dan meestal op grond van de bouwvergunning, konden gedateerd worden, of «voor zover ze geacht worden van belang te zijn voor de architectuurgeschiedenis» (p. 10). Dat dit laatste criterium niet van subjectivisme vrij is, zal men ten aanzien van de geleverde arbeid gaarne op de koop toe nemen. Ten slotte heeft hij ook reeds verdwenen huisgevels opgenomen, doch slechts wanneer hij op het spoor van een ontwerp-tekening was gekomen. Dergelijke ontwerpen zijn inderdaad kostbaar om de strekking van de architectuur op een gegeven ogenblik te kunnen beoordelen.

De vrucht van een zo tijdrovende arbeid heeft hij in de vorm van afzonderlijke noticies voor ieder behandelde gevel samengevat, en die noticies naar de straat in de volgorde van het moderne huisnummer gerangschikt, terwijl hij de straten zelf alfabetisch ordende. Die rangschikking heeft het voordeel van de eenvoud, zij stelt weinig of geen problemen en sluit alle vooringenomenheid uit. Langs een andere kant echter maakt zij het bijzonder moeilijk, om niet te zeggen onmogelijk, de historische ontwikkeling van de bouwtrant na te gaan. Het was nochtans om meer dan een reden niet mogelijk een

andere dan de gekozen ordening door te voeren. De rangschikking van de noticies naar de datum van de gevel, die theoretisch de meest doelmatige voor de studie van de ontwikkeling van de bouwkunst te Brugge zou geweest zijn, was in de praktijk vol gevaren. Daar vele gevels niet op een eeuw na met zekerheid kunnen gedateerd worden, zou een chronologische rangschikking onbetrouwbaar zijn. Het enige wat er in die zin kon worden gedaan, heeft dr. L. Devliegheer uitgewerkt. Onder de indices achteraan de verzameling noticies heeft hij een index gegeven waarin alle huizen, die een jaartal dragen of waarvan het jaar dank zij een archiefvermelding vast staat, in chronologische volgorde opgegeven. Die index is uiterst kostbaar. Niet alleen geeft het jaartal een vaste grond om de stijl van de gevel in de tijd te plaatsen, maar bovendien zijn de gedateerde huizen opvallend evenwichtig over de jaren verdeeld. Inderdaad indien het bekende huis De Genuese Loge het enige is dat uit de 14^e eeuw dateert, en er slechts 7 in de 15^e thuishoren, zijn er niet minder dan 44 uit de 16^e eeuw, 136 uit de 17^e en 84 uit de 18^e eeuw. Dat is een documentatie die ruim volstaat om vrij nauwkeurig op weinig na alle niet gedateerde huizen in de tijd thuis te wijzen.

De afzonderlijke noticies geven alle inlichtingen die men wensen kan. Voor de bijzonder merkwaardige gevels zijn zij uitvoerig, in andere gevallen beperken zij zich tot enkele opmerkingen. Het is bijzonder te waarderen dat naast de gevels en zijn onderdelen, dr. L. Devliegheer ook de binneninrichting van het huis, de kelder en de dakbekapping niet uit het oog heeft verloren. De noticies zijn op uitstekende wijze waar het enigszins nuttig bleek door verzorgde tekening op schaal toegelicht. Zij zijn bovendien voorzien van een verwijzing naar de literatuur en naar de facsimilé's. Deze zijn bijzonder talrijk (in het totaal zijn er 924), uitstekend gedrukt en meestal naar oorspronkelijke foto's gemaakt. Die foto's vooral zijn met kennis van zaken uitgekozen en beperken zich dikwijls terecht tot een kenmerkend detail. Het ware misschien beter geweest die rijke verzameling facsimilé's niet aan ieder afzonderlijk deel toe te voegen, maar er een afzonderlijk deel van te maken, wat de kosten van het boek niet zou hebben verhoogd en het voordeel had dat de afbeelding telkens naast de tekst van de noticie kon worden opengelegd.

De noticies zijn in beknopte, bijna in telegramstijl opgesteld. Dat heeft geen bezwaar. Het ware echter goed geweest in de leiding het gebruik van de typografische tekens, die een rol in de tekst spelen (datum in kursief, gebruik van kleine letter en kapitalen voor de tekst van de inschriften, gebruik van haakjes, van vraagtekens al of niet tussen haakjes, van het plus-teken en dgl. meer) nader toe te

lichten. Het vraagt nu van wege de lezer een inspanning die men hem had kunnen vermijden, om klaar te zien in de betekenis van die tekens. Sommige daarvan zijn gemakkelijk te achterhalen, zo geeft de datum in kursief gedrukt de datering van de bouwvergunning uit de 19^e eeuw aan; de datums van vroeger worden inderdaad meestal in romein gedrukt, al komen er ook in kursief voor. Het is niet duidelijk wat dat verschil in druktype betekent; zo ziet men niet in waarom op blz. 342 onder nr. 15 de datum «28.3.1635» kursief is gedrukt, terwijl de datum van het volgende nr. 20.4.1683 tussen haakjes in romein is gezet. Dat zijn van zelfsprekend bijzonderheden van ondergeschikt belang, die echter zonder grote moeite hadden kunnen vermeden worden.

Achteraan komen verschillende indices. Deze op de gedateerde huizen werd reeds vermeld. De index op de persoonsnamen die daarop volgt zal goede diensten bewijzen, evenals die op de plaatsnamen waarin ook de plein- en straatnamen van Brugge, die elders dan in hun noticie worden vermeld, opgenomen zijn. Eindelijk komt nog een index van de iconografie.

De bibliografie is verzorgd en laat toe de verkorte titels die in de literatuur bij de noticies gebruikt worden zonder moeite terug te vinden. Misschien had in die bibliografie de verzameling artikels van Aug. van der Meersch mogen vermeld worden die in 1913 onder de titel, «Art et Archéologie» uitgegeven werd, daar verschillende bijdragen daarin de herstelling van oude Brugse gevels behandelen. Wellicht is die uitgave, die inderdaad weinig bekend is, aan de speurzijn van Schr. ontsnapt. De gegevens die hij er had kunnen in aantreffen zijn echter niet zo talrijk dat hun niet-vermelding de hoge waarde van het werk aantasten.

Om te besluiten kan men Schr. volmondig gelukwensen met een prestatie waarop geen enkele andere stad in de Nederlanden kan bogen. Zijn werk is geroepen om grote diensten te bewijzen en zal voor nog vele generaties de onmisbare vraagbaak zijn voor alwie zich met bouwkunst, archeologie en geschiedenis inlaat. Het zal vooral naar waarde worden geschat door alwie met het verleden van Brugge begaan is. Het moge een model zijn en ook in andere steden navolging vinden. dr. L. Devliegheer en de Provincie West-Vlaanderen hebben door de uitgave van die monumentale inventaris de historische en archeologische navorsing tot eeuwig dank verplicht.

EG. I. STRUBBE.

A. VANHOUTRYVE, *Zó leefde Brugge. Historische krantenlectuur*, [dl. 1] 1800-1830. Handzame, Familia et Patria, 1969, 108 p., ill., 100 F.

Oude kranten zijn boeiend, omslachtig en zeldzaam. Er een bloemlezing van brengen is een goed idee dat resultaten kan opleveren. Maar wat is een bloemlezing? Een subjectieve keuze van citaten uit het werk van één of meerdere auteurs, die de samensteller getroffen hebben, veel meer door hun vorm dan door hun inhoud, en die hij als representatief voorstelt, voor de schrijver(s) of voor de tijd waarin ze geschreven werden. Is alleen maar de inhoud van belang, dan hoeft men niet te citeren, men deelt gewoon het gegeven mee. Een bloemlezing is dus, om het lapidair te zeggen, een samenlezing van knappe (of ook stomme) stijlbloemen, die bijeengebracht worden met een didactisch doel. Didaktiek impliceert methode, dit is ordening en verklaring.

De auteur schijnt andere principes te huldigen. Het boek begint met een uittreksel gedateerd van 17 Germinal jaar 8 en eindigt op 28 september 1830, daags na het vertrek van het Hollands garnizoen uit Brugge. Op de kaft wordt ten onrechte 1825 als einddatum opgegeven. De samensteller geeft dus een kronologische indeling volgens historische periodes. Waarom dan beginnen 6 jaar na de aanvang van de Franse overheersing?

Voor de behandelde periode acht de auteur het overbodig, ook maar schematisch, de geschiedenis van de stad te schetsen; zoals hij het overbodig acht de Republikeinse data te verduidelijken met de Gregoriaanse. Het gevolg hiervan is dat zijn eerste uittreksel, getrokken uit de *Gazette van Brugge* van 17 Germinal jaar 8 [7 april 1800] — (het is niet waar, maar het staat er zo) —, aankondigt dat «men op 2 Ventose jaer 8 [21 februari 1800]... zal doen de Overslag van eenen Kooren-Wind-Molen»... De molens komen overigens goed aan bod, met 6 van de 108 citaten, en een bibliografie die alle weekbladkroniekjes terzake vermeldt, maar niet de basiswerken van Chr. Devyt of A. Ronse. Als hij in zijn bibliografie een zeldzame keer een ernstig werk vermeldt, gebeurt dit op de volgende manier: *De Vliegber (L.) Nepomucenusbrug - Kunstpatrimonium v. West-Vlaanderen*, blz. 67, bedoeld wordt: *Devliegber (L.)*, *Nepomucenusbrug*, in *Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen*, dl. 1, *Beeld van het Kunstbezit*, blz. 67-68. Het verwijzen naar de *Annalen van de Société d'Emulation* gebeurt op een fantaisistische manier, vb. bij nr. 71 wordt verwezen naar «t. VIII, 1895» (bedoeld wordt 5e série t. VIII) bij nr. 73 naar «dl. 1926»! De bibliografie bij nr. 98 werd door de drukker verward met deze van nr. 99, enz.

Om stijbloemen is het de auteur blijkaar niet te doen, want hij deelt o.m. een uitslag van sire-schiëting mee van 1802 (nr. 7), zoals wij er elke week in de krant lezen. Heeft hij dan begeleidende lektuur willen brengen voor de lessen van geschiedenis in het Middelbaar Onderwijs? Wellicht niet, want in zijn (mini) inleiding waarschuwt hij dat «taal-, punctuatie-, en vooral spellingsfouten» in hun originele vorm behouden werden, terwille van de «tijdsfeer». Dit kan verdeëdig worden, maar is het dan niet noodzakelijk de aandacht van de jeugdige lezers op deze fouten te vestigen en aan het boek een glosarium toe te voegen met de verklaring van de verouderde of ongebruikelijke woorden. Had het boek een didaktisch doel dan zou men er een indeling per thema in aangetroffen hebben, zoals bv. *Het uitzicht van de stad, Officiële feesten en plechtigheden, Sociale toestanden, Onderwijs*, wat weet ik meer. Niets van dit alles, en zoals hoger gezegd, nog niet eens een bibliografie die de vorser-in-den-dop op een goed spoor zet.

Wat schuilt dan achter deze beloftevolle titel? Haastig uitgegeven dagbladknipsels, die op zich zelf doorgaans interessant zijn, en wat illustratiemateriaal dat het niet is. Het toeristisch arsenaal van stadspoorren, Lieve-Vrouwewerk en beeld van Michelangelo, met een foto van Cranenburg anno 1969. De minder banale platen zijn, door het offset-procédé, moeilijk te ontcijferen.

Het boek van A. Vanhoutryve heeft met de *Pensées* van Pascal dit gemeen, dat het uitgegeven werd in het stadium waarin elk boek verkeert vóór het gepubliceerd wordt.

L. SCHEPENS.

A. DE SCHIETERE DE LOPHEM, *Histoire de la famille de Schietere*. Préface de C. Van Renynghe de Voxvrie. Bruges, 1968, 480 pp., 68 ill. (Tablettes des Flandres, Recueil 9).

Betreffende de titel van het boek kan worden aangemerkt, dat het eigenlijk niet is een «geschiedenis» van de familie. Daartoe ontbreekt de synthetische beschrijving van de gebeurtenissen, die het leven uitmaakten van de familieleden, in verband met elkaar en in het kader van de sociale geschiedenis van het volk. Aan de hand van de overvloedige gegevens, welke de auteur heeft verzameld, had hij wel een poging in die zin kunnen doen om enigzins de invloed te bepalen, die onbetwistbaar uit zijn familie is uitgegaan op sociaal, economisch, cultureel en godsdienstig gebied. Dit was echter niet de bedoeling van een werk van genealogische aard. Het moest zich bovendien beperken tot de mannelijke afstammelingen (cf. blz. 5).

Op het gebied van de geslachtskunde is het werk merkwaardig.

Vooreerst omdat het steunt op nauwkeurig en kritisch onderzoek van de bronnen: doop-, trouw-, en overlijdensregisters, inventarissen, goederenstaten, wezen- en poortersboeken, belastingsregisters, kronieken, grafschriften, zegels, portretten. Vervolgens omdat het er in lukt een volledige afstamming, vanaf de 13e eeuw, met historische zekerheid vast te stellen. Ten slotte omdat het zich niet tevreden stelt met een loutere opgave van afstammelingen, maar zoveel mogelijk een bondige levensschets van de personen geeft. Meestal is het *curriculum vitae* zeer beknopt, soms echter uitvoerig, zoals b.v. voor Jan de Schietere (1535-1575), vooraanstaand lid van het Brugs magistrat, en zijn vrouw Katharina de Damhouder († 1583) (blz. 269-280). Belangwekkend zijn b.v. ook de levensschetsen van Karel-Thomas de Schietere Caprycke (1762-1815), onbeëdigde priester, bijgenaamd «de Brugse Vincentius» (blz. 374-375), en vooral van zijn vader Karel-Albert (1724-1801), die tijdens de Brabantse omwenteling (1789-1790) burgemeester was van Brugge en afgevaardigde op de staten-generaal, waar, op 11 februari 1790, «Les Etats belgiques unis» als bondsrepubliek werd opgericht; tijdens de eerste Franse overheersing was Karel-Albert «administrateur de la ville», en tijdens de Oostenrijkse restauratie werd hij, op 27 mei 1793, opnieuw als burgemeester aangesteld (blz. 367-370); hij was gehuwd met Maria-Joanna de Crits, grote weldoenster van de twee scholen in de Nieuwe Gentweg, de Maria-school en de zondagsschool, overleden op 31 oktober 1813.

De schrijver is zeer bescheiden als hij zijn eigen leven schetst (blz. 436); hetzelfde geldt voor het kort levensbericht van zijn vader Georges (1881-1951) (blz. 435) en van zijn groot-vader Hector (1850-1920), rechter bij de rechtbank van eerste aanleg te Brugge (blz. 417). Deze laatste is niet in de vergetelheid geraakt bij de oudere inwoners van Sint-Kruis, die hem «Mijnheer de juge» noemen en vertellen dat hij graag praatte «met de boeremensen over 't weer en 't land, de vruchten en de beesten; hij had keure genoeg, want 's zomers ging hij dikwijls te voet naar Brugge voor de gezondheid, dat was een groot uur van 't kasteel (de Spijker) naar de Burg te Brugge».

B. JANSSENS de BISTHOVEN

Kroniek

PERSONALIA

Ons Bestuurscomité. — Sedert het afsterven van Z.E.H. Michiel English was ons Bestuurscomité zonder ondervoorzitter. In deze lacune werd nu voorzien: Z.E.H. Kan. Arthur Hodüm werd daartoe verkozen, en als thesaurier van ons Genootschap vervangen door Z.E.H. Kan. Boudewijn Janssens de Bisthoven, archivaris van het Bisdom Brugge. Daarenboven werd ons Comité met drie nieuwe leden verruimd: het zijn de HH. dr. Jacques Mertens, archivaris bij het Rijksarchief, Octaaf Mus, stadsbibliothecaris-archivaris van Ieper, en dr. D. Dalle, leraar te Veurne.

Priesterjubileum J. De Cuyper. — Ons lid van het Bestuurscomité, Z.E.H. Jan De Cuyper, vierde op zondag 31 mei 1970 zijn gouden priesterjubileum te Kortrijk waar hij pastoor is van de Onze-Lieve-Vrouweparochie. In een treffende feestrede schetste Mr. M. Vandekerckhove de verdiensten van de jubilaris.

Ons Genootschap hoopt nog vele jaren op de medewerking van pastoor J. De Cuyper te mogen rekenen, en deelt mede in de vreugde van het jubileum.

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Archeologische kaarten. — Door de Nationale Dienst voor Opgravingen (Jubelpark 1, Brussel 4) werd een aanvang gemaakt met de publikatie van de *Archeologische kaarten van België*. In 1968 verschenen als eerste afleveringen de twee kaarten over «België in het Romeinse tijdvak». De eerste kaart geeft de administratieve indeling, steden, vici en wegen tijdens het vroege Keizerrijk, de tweede bevat de administratieve indeling, wegen, agglomeraties, burgi en castella in het late Keizerrijk. De kaarten zijn vergezeld van een begeleidende brochure met in bijlage een nuttige bibliografie. Kaarten en tekst werden opgemaakt door prof. dr. J. Mertens, met medewerking van lic. A. Despy-Meyer.

Het is waarschijnlijk de eerste maal in ons land dat archaeologica voorgesteld worden op grote gekleurde kaarten, zoals dit in historische en aardrijkskundige disciplines reeds lang het gebruik is. We kunnen maar hopen dat het initiatief tot een goed einde kan gebracht worden.

Nationaal Biografisch Woordenboek III. — In 1968 verscheen het derde deel van het *Nationaal Biografisch Woordenboek*, uitgegeven door de Koninklijke Vlaamse Academiën van België. Om opzoekingen in de vroeger verschenen delen te vergemakkelijken, wordt achteraan een register van persoonsnamen van de delen I, II en III opgenomen. De lof van de hele onderneming moet hier niet meer gezongen worden; na enkele delen is het NBW een onmisbaar naslagwerk gevonden dat op wetenschappelijk gebied niet moet onderdoen voor gelijkaardige binnen- en buitenlandse uitgaven. Terloops willen we in het derde deel speciaal het artikel van ons bestuurslid kan. P. Declerck vermelden over Walter van Marvis, bisschop van Doornik van 1220 tot 1252 (kol. 935-950). Dat er toch nog zeer lange, minder passende bijdragen tussenglippen, bewijst de nota (32 kolommen!) over de «vermoedelijk te Luik geboren» Duitse theoloog Rupert van Deutz († 1130). Een ander probleem vormt de nota over de gebroeders Frans en Eduard Van Raemdonck, gesneuveld te Steenstrate op 26 maart 1917. Er wordt nog maar eens verteld dat ze dood in elkaars armen gevonden werden, alhoewel het nu toch wel stilaan geweten is dat deze versie onjuist is, maar na hun dood door een familielid — waarschijnlijk ter goeder trouw — neergeschreven werd. Deze laatste heeft de legende in stand gehouden, zelfs nadat hij — kort na zijn publicatie — door een ooggetuige terecht gewezen werd. Dat Eduard na een aanval terugkeerde om zijn broer Frans te zoeken, is een bewonderenswaardige uiting van broederliefde die ook zonder legende een symbool kan zijn.

Edelsmeedkunst. — Van 15 tot 26 september 1969 werd te Brussel een tentoonstelling van burgerlijk zilverwerk uit private verzamelingen gehouden ten bate van de «Nationale Koningin Fabiola Stichting voor de geestelijke gezondheid». Er waren werken van verscheidene Westvlaamse zilversmeden.

Van het Brugse gilde:

1. Een beker met deksel in verguld zilver van een onbekende meester uit 1610-1620. Jammer dat het meesterteken en de dekanaatsletter niet vermeld staan (nr. 24).
2. Een mosterdpot en strooier (Lodewijk XIV-stijl) van een meester waarvan het merk was IB met twee bloemen tussen, 1715-1716.

De meester zal wel Jan Beaucourt zijn (nr. 25).

3. Een theebusje van 1732-1733 dat als meesterteken een ooievaar had. Mogelijks is dit het werk van Jan Dhoyere, meester geworden in 1693 (nr. 26).

4. Een koffiekkan (Lodewijk XIV-stijl) van de bekende Brugse meester Andries Petyt uit 1759 (nr. 27).

Van het Ieperse gilde :

1. Een huwelijksschaaltje van ca. 1685 door Paulus Vuyst (nr. 63).
2. Een kom met het wapen Zuytpene door Joannes-Baptist De Somer uit 1715 (nr. 64).

3. Een suikergoedschaal uit 1715 door M. D'Haene (nr. 65).

4. Een bouillonkom met gegraveerd deksel van 1734 door Jan-Paul Mullet (nr. 66, afb. pl. XV).

5. Een mandje door Caerle de Fourmestraux van 1742 (nr. 67).

6. Een presenteerblad door dezelfde van 1743 (nr. 68).

7. Komfoor van 1752 door Philip-Jozef De Coene (nr. 69).

8. Een paar kandelaars door dezelfde, 1760 (nr. 70).

9. Een koffiekkan van 1773 door een meester die als merk gebruikte B onder kroon tussen twee sterren, waarschijnlijk Bourgo (soms ook Bourgois geschreven) (nr. 71).

10. Een paar kandelaars van 1777 door dezelfde (nr. 74, afb. pl. XV).

11. Een koffiekkan van 1774 door een meester met merk PC onder kroon (nr. 72).

12. Een komfoor van 1776 door een meester die tekende S onder kroon (nr. 73).

Van het Kortrijkse gilde :

1. Een paar sauskommen van 1783 met het meesterteken CS, waarschijnlijk Carel De Smit (nr. 75).

2. Een komfoor van 1786 door August van de Wynckele (nr. 76).

C. Denorme.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Nieuwe gemeentenamen. — Door een K.B. van 20-1-1970 werden de gemeenten Vinkem en Wulveringem samengevoegd tot één gemeente, genaamd Beauvoorde. Dat deze nieuwe naam bij allen die iets van geschiedenis afweten, bevreemding heeft gewekt, hoeft hier wel niet gezegd te worden. De twee oude gemeentenamen — zg. hem-namen — gaan immers terug tot de Frankische kolonisatie, terwijl de naam Beauvoorde te Wulveringem niet oorspronkelijk is, maar ongeveer een duizend jaar jonger dan de twee gemeentenamen. Inderdaad,

in 1573 huwt Margareta van Bampoele met Antoon de Bryarde, die o.m. heer is van Beauvoorde, een leen en heerlijkheid te Watou, die hij in 1570 van zijn broer Adolf afgekocht had. Met zijn zoon Jacob de Bryarde, die het kasteel in 1616 e.v. grotendeels herbouwt, krijgt het de naam «'t kasteel van de heren van Beauvoorde» of «'t kasteel van Beauvoorde», maar meestal wordt het kasteel anders genoemd: «huys van plaisance», «'t casteelgoet van Wulveringhem», «behuysde hofstede». De naam «Beauvoorde» schijnt maar voorgoed in de mode te zijn gekomen met A. Merghelynck die het kasteel in 1875 aankocht.

Door een K.B. van 28-4-1970 werden de gemeenten Schore, Slijpe, Mannekensvere en Sint-Pieterskapelle samengevoegd onder de benaming «Spermalie». Ook hier een weinig gefundeerde benaming. Rond 1200 werd te Slijpe, op Honkevlief, een klooster gesticht; het werd reeds ca. 1241 overgebracht naar Sijsele, op een domein te Spermalie door Egidius van Bredene aan de zusters geschonken. Te Slijpe bleef op de plaats van de eerste vestiging een hoeve bewaard.

Vondst uit de Laatste IJstijd. — Enkele jaren geleden werd te Torhout (wijk Sint-Henricus), Bakvoordestraat 18, een waterput gedolven. Op een diepte van ca. 3 m. werden enkele dierenbeenderen gevonden die door de h. Gauthier (RU Gent) geïdentificeerd werden als een hoorn van een oeros, een onderkaaktand van een paard en een halswervel van een wolharige neushoorn. Datering: Laatste IJstijd (ca. 60.000-10.000 vóór K.).

De praalgraven van Maria van Bourgondië en Karel de Stoute in het koor van de O.-L.-Vrouwkerk te Brugge. — Sedert bijna een halve eeuw hebben talrijke historici, kunstenaars en voornamelijk bezoekers de wens uitgesproken dat de beroemde praalgraven van Maria van Bourgondië en Karel de Stoute op hun oorspronkelijke plaats in het Hoogkoor van de O.-L.-Vrouwkerk te Brugge zouden heropgericht worden. Deze indrukwekkende getuigen van een groots verleden staan immers sedert 1806 opgesteld in de Lanchals-kapel, een kader waarin deze merkwaardige kunstwerken geenszins pasten. Nu er opnieuw plannen worden uitgewerkt om deze beroemde monumenten in hun originele omgeving terug te plaatsen, is het van groot belang bepaalde aspecten grondig te bestuderen.

Juiste plaats van de praalgraven vóór 1796: In zijn werk «Description historique de l'église collégiale de Notre Dame à Bruges» uitgegeven te Brugge in 1773, schrijft Beaucourt de Noortvelde het volgende: «*Au milieu du Chœur il y a deux Tombes magnifiques, faites de pierre de touche, décorées par tout de plusieurs ornemens en cuivre doré, et de tous les Quartiers Généalogiques travaillés en*

émail : dans l'une repose l'Auguste Princesse Marie, fille unique du Duc Charles, dit le Hardi, morte l'an 1482, le 27. de Mars ; et le cœur du Roi Philippe son fils, né en cette Ville lequel fût transferé d'Espagne en l'an 1506, et mis dans le Tonbeau de sa mère. Dans l'autre Tombe repose le Corps dudit Charles le Hardi, transferé de Nancy en cette Eglise : et comme je joindrai ci-après un Recueil de tous les Epitaphes, le Lecteur y trouvera les inscriptions».

Over de graftombe van Maria van Bourgondië schrijft hij verder : «*Et du côté vers l'Autel*, il y à cette inscription : Sepulchre de très-illustre Princesse, Dame Marie de Bourgogne, de Loterich, de Brabant, de Limbourg, de Luxembourg, de Gueldres, Comtesse de Flandres, d'Artois, de Bourgogne, etc...».

Betreffende de graftombe van Karel de Stoute vermeldt hij : «*Du côté de l'Autel* on lit l'Incription suivante : Ci gist très-haut, très-puissant & magnanime Prince, Prince Charles Duc de Bourgogne, de Loteriche, de Brabant, de Lembourg, de Luxembourg & de Gueldres, Comte de Flandres, d'Artois. *Et de l'autre côté* : Je l'ai emprís bien en Aviengne».

In zijn werk «Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Occidentale» vermeldt J. Gailliard ondermeer : «*Au milieu* du chœur vers le *côté méridional* le Mausolée de Charles le Téméraire. *Au côté Nord* du monument du Duc Charles, le Mausolée de la Duchesse».

Een ander dokument, een handschrift daterend van 25 juni 1803, kan ons ook nog meer precieze gegevens verschaffen over de juiste plaats. De inhoud luidt als volgt : «Maer met de fransche Staatsomwentelingen zoo wierd de Collegiale Kerke van onze vrouwe verklaerd vervallen te sijn aen de republije, de welke eerst verkogt wierd aen Ludovicus Millecamps die daer naer wierd voortverkogt aen Jor. Jaques Angelus Lauwereyns de Diepenhede, die daer van is vervallen bij arrête der republije in date den 17 Brumaire het 10e jaer der republije of den 8.9.1801, en toegewezen wierd aen de parochiaenen, tot het doen van hunnen godsdienst. Waer op de Kerkmeester met yver hebben gevrogt om hun kerke te herstellen voor al de gebrooken autaaeren, de sitsels in den choor, daer van te vooren waeren weggedaen. Die schoone verheven tomben van vrouw Marie van Bourgogne ende Van haeren Vader Karel den Stouten.

«Dog alsoo men in de maend van juny 1803 hadde begonnen werken in den choor tot het stellen van eenen nieuwen pilaer aan de noordzijde van den hoogen autaar en den ouden pilaer afgebroken wordende is enen grooten steen derselve afgefallen op den ingang van het graf van Vrouw Marie de Valois, hertoginne Van Bourgogne waerdoor

den decksteen is gebrooken, soo dat men dan in het graf is gegaen om dat te visiteeren waerin men heeft gevonden drije kloecke yserbalken in het midden ondersteunt, als te sien is in de bygevoegde afbeeldinge, dese balken waeren geplaatst in de breedte van het graf, soodanig dat het kruys geteekent met de letter A op den grond stond, op dezelve stond eene swaere loode kiste met ijzer banden en ringen om te konnen verdraegen worden, de kiste die was door den tyd ende roest sterk beschaedigd, men heeft de zelve in stucken gebrooken, ook was in het zelve graf eene loode dooze waer in dat besloten was het herte van Philippus den Schoonen Koning Van Castilien haeren Zone den Vader van den onverwinnelyken Carel den V, welke dooze insgelyks was beschaedigd. Men heeft dit alles gebrooken en de overblyfsels der overledene in het graf gesmeten en het zelve voorts met steenen en greys opgevuld, alzoo is verstroyd het stervelyk verblyf-sel Van de leste Spruyte van het Doorlugtig Huys Van Bourgogne naer dat men te vooren uyt den muer de gezeyde drij yser balcken hadden uyt den muer gebrooken en weggevoerd alsmede de loode kiste, om daer van kleen geld te maecken. Dit alles geschiede op eenen zaterdag wezende den 25 juny 1803».

Aangezien het mausoleum juist boven de grafkelder werd geplaatst, kan men de gevolgtrekking maken dat het monument werd opgericht ter hoogte van de ronde kolom die de vervallen gotische pijler verving.

Uit de vergelijking van hogervermelde beschrijvingen van Beaucourt de Noortvelde met de inscripties zoals thans opgesteld op het voetstuk van elke graftombe in de Lanckhals-kapel, dan kan de volgende conclusie gemaakt worden : De afbeeldingen van deze koninklijke personages zouden met het hoofd in de richting van het altaar opgesteld zijn, wat volkomen in tegenspraak is met de heersende traditie. Het was immers de gewoonte hooggeplaatste personen met de voeten naar het altaar toe te keren, zodat zij als het ware in die richting konden kijken. Het is dus vrijwel zeker dat beide beelden averecht op hun praalgraf zijn opgesteld in vergelijking met hun oorspronkelijke positie in het hoogkoor van de kerk. Er bestaat trouwens een dokument daterend van 1640 dat ons daaromtrent absolute zekerheid verschaft, namelijk het «Tonneel der Steden van Konings Nederlanden» van Joan Blaeu, en daarin lezen wij : «Men siet oock te Brugge, onder d'andere vreemdigheden, het Graf van de deurluchtigste Vorstin, Maria van Oostenryck uyt Borgonje, voor de groote autaar in de Kerck van de heylige maeght Maria, van Albarster-steen gesticht, en met tacken omvlochten. Men siet op dit graf twee Engelen van vergult koper, die in de hoogte staen, en, de

wapenen dragende, boven het beelt van d'overleden, dat oock van vergult koper gegoten is, gestelt sijn ; seker, een seer treffelyck werck, en heel konstig gevrocht. Rondom dit beelt siet men de wapenen der landen en plaatsen, over de welcke d'overleden gebiedt gehad heeft, en die alle in 't grafschrift uitgedrukt sijn, 't welck van 't Hertoghdom van Borgonje, Lotteringen, Brabant, Limburg, en soo voort begint. Tegen over de vaderlycke stamboom van deze vorstin Maria siet men oock de moederlycke stamboom van Isabella van Bourbon, met gelycke konst gevrocht. In de vlackte van de steen, naar 't ander deel, dat kleynder is dan 't gene, *'t welck de geslachtsboom bevat, namentlyck naer de syde der voeten van d'overledene, die sich naer d'altaar streckt, is het graf-schrift gebouwen* : aen d'andere syde sijn de wapenen van de selve, met twee groote Engelen, die deze wapenen beschermen en omringen».

Nochtans alvorens deze praalgraven op hun oorspronkelijke plaats terug te brengen, dient tenslotte nog het volgende verduidelijkt. Moeten deze kunstwerken precies weer op dezelfde plaats worden opgericht ?

Wellicht zou daartoe een gegronde reden bestaan moest het stof-felijk overschot van de illustere personages nog in hun onderscheidene graven rusten. Maar nu dit niet meer het geval is, kan zonder enig bezwaar noch tekort aan eerbied voor de doden, naar een meer geschikte en verantwoorde plaats uitgezien worden. Na rijp beraad komt men tot de vaststelling dat de ideale opstelling van beide praalgraven zou sijn tussen de twee smeedijzeren poorten die, ondanks hun Louis XVI-stijl, toch zeer goed bij het mooie geheel van het hoogkoor aansluiten. Daarenboven de kunstvolle zitbanken langs weerszijden van het koor met de wapenschilden van de dertig Rid-ders van het Gulden Vlies verhogen nog de historische sfeer van het Bourgondisch tijdperk.

Op de plaats van het huidige altaar, die eveneens in Louis XVI-stijl is opgetrokken, stond vroeger een ander hoogaltaar. Op dit altaar be-vond zich het grote drieluk van Bernard Van Orley en Marcus Gheeraerts dat feitelijk bestemd was voor de Kerk van Brou-en-Bresse. Dit schilderij is thans opgehangen nabij het Zuidelijk portaal van de Kerk.

Zonder het huidige altaar te schaden zou men daarachter een muur in steen van Baelegem kunnen oprichten om het machtig retabel te steunen, dit op de gewenste hoogte boven het altaar. Om de zware zijvleugels niet te moeten bewegen zouden de keerzijden van deze door het hekwerk van de kooromgang kunnen bekeken worden.

Aldus zou de Pieter Lanchalskapel kunnen ingericht worden als

museum waar de waardevolle schilderijen en de kostbare schatten van de O.-L.-V.-kerk zouden waardig worden tentoongesteld. De opvulling tussen de pijlers, kant koorgang, die dateert van over een dertigtal jaren dient verwijderd te worden en door hekken vervangen zoals dit oorspronkelijk was. Het verplaatsen van het praalgraf van Pieter Lanckhals, nu opgesteld tussen de twee spitsboogvensters, naar de zijmuur waar het monument oorspronkelijk aanleunde, zou zich voorlopig niet opdringen.

M. Vermeersch, architect

Huizen te Brugge. — Naast enkele goede restauraties, dienen te Brugge, helaas, wederom enkele betreurenswaardige verliezen genoteerd te worden.

Op het einde van 1969 werd de reeds erg verminkte refuge van de Gentse Sint-Pietersabdij uit 1751 gesloopt. Het nieuwe gebouw — natuurlijk in een soort neo-stijl! — wordt veel te hoog en zal de omgeving onafwendbaar ongunstig beïnvloeden.

Eveneens in 1969 werd de trapgevel Eekhoutstraat 25, uit 1630, gesloopt en in de oude stijl weer herbouwd.

Het mooie 18de-eeuwse huis Wollestraat 19, versierd met een cartouche van de H. Jacobus, werd in mei 1970 gesloopt. Bevoegde technici hadden nochtans bewezen dat de bestaande gevel kon bewaard en aangepast worden aan het nieuw te bouwen huis.

Van het uit 1673 gedateerde huis Steenstraat 79, werd onverwachts de begane grond weggebroken, alhoewel tussen de ingang en de twee vensters ernaast oorspronkelijke natuurstenen stijlen stonden.

Kapelletje uit Kortemark naar Bokrijk. — Door toedoen van dr. L. Devliegheer werd een klein landelijk wegkapelletje uit de 18de eeuw, gelegen langs de Oude Handzamestraat te Kortemark, en veroordeeld om gesloopt te worden, naar het Openluchtmuseum te Bokrijk overgebracht.

Gedenkplaten C. Verschaeve en D. Van Haute. — Door de zorgen van de Vlaamse Toeristenbond werden op 28 september te Alveringem en op 21 september 1969 te Handzame (Edewalle) gedenkplaten onthuld, onderscheidelijk in herinnering aan onderpastoor Cyriel Verschaeve (1874-1949) en pastoor Delfien Van Haute (1869-1944).

Inscripten in de oude gevangenis te Zierikzee. — In het uit 1524 daterende Gravensteen te Zierikzee, die tot in 1923 als gevangenis dienst deed, werden onder kalklagen ingegrifte inscripten en tekeningen gevonden. Het oudste inschrift tot nu toe gevonden, dateert uit 1577; de meeste echter dateren uit 1630-1646. Talrijke namen

van Duinkerke kapers komen voor, o.m. van vice-admiraal Matheus Rombout (J. Schot, *Ingekerfde tekeningen, teksten en namen van gevangenen in het Gravensteen te Zierikzee*, in *Zeeuws Tijdschrift*, 19, 1969, 206-209).

Tentoonstellingen. — Van 31 juli tot 3 augustus 1969 werd te Boezinge een heemkundige tentoonstelling over de gemeente gehouden.

Van 18 tot 23 september 1969 vond te Vichte een tentoonstelling plaats over de geschiedenis van de gemeente, dit naar aanleiding van het feit dat Vichte 850 j. geleden, in 1119, parochie werd.

Van 11 november 1969 tot 31 januari 1970 stelde de Kortrijkse stadsbibliotheek een keus uit het eigen bezit ten toon.

Heemmuseum Bachten de Kupe en bibliotheek Karel Berquin te Izenberge. — Op vrijdag 17 januari 1969 is overeengekomen tussen de heren Marcel Messiaen, hoofdman van Bachten de Kupe en L. Vanheule, pastoor te Izenberge, tot het oprichten van een museum te Izenberge, dat de naam zal dragen van Heemmuseum Bachten de Kupe.

Doel: 1. de vele gebruiksvoorwerpen van onze voorouders, die anders dreigen verloren te gaan, redden; 2. aan de hand van dit materiaal trachten te komen tot een verantwoorde studie; 3. de heemkundigen helpen bij hunne opzoekingen; 4. belangstelling wekken bij de toeristen voor een nog nabij verleden dat reeds vergeten wordt.

De 24ste van dezelfde maand werd gestart met de uitbouw ervan. De plaatselijke bevolking heeft dit initiatief gunstig onthaald, en is, samen met andere vrienden van het museum, onmiddellijk tal van kostbare en zeldzame stukken komen aanbrenge. Daarom werd beslist het museum een eerste maal open te stellen voor de Izenbergenars op 13 april 1969, zijnde Beloken Pasen, als dank voor de sympathie en het medeleven. De belangstelling was vrij groot, met als gunstig gevolg, dat nog heel wat schatten van zolder kwamen en de weg vonden naar het museum.

De officiële opening greep plaats op 20 september 69. Intussen telde het museum reeds heel wat bezoekers, spijt de nog geringe ruchtbaarheid.

Tijdens de winterperiode 69-70 werd hard gewerkt aan de verdere uitbouw. Het heemmuseum te Veurne werd gesloten, en het waardevolle materiaal naar Izenberge overgebracht. Bij de schifting hiervan werd zeer streng opgetreden. Dubbels of minderwaardig materiaal werd geborgen. Er wordt immers naar gestreefd, niet reek-

sen van enkele bepaalde voorwerpen bijeen te brengen, wel de oudste, de origineelste, de gave stukken. Zo worden stukken van latere datum steeds vervangen door stukken van oudere datum, *erwijl de latere stukken dan weggeborgen worden.

Het museum biedt een overzicht van het landelijk leven ; levenswijze, ambachten enz.

Benevens het museum, werd ook de bibliotheek van Bachten de Kupe ondergebracht te Izenberge en gedoopt onder de naam Bibliotheek Karel Berquin, in dankbare herinnering aan de eerste hoofdman van Bachten de Kupe.

Het museum kan iedere dag bezocht worden. Toegang L. Vanheule, conservator, pastorijs Izenberge, telefoon 058/29038. Bij afwezigheid zich wenden tot de kloosterschool naast het museum ; geleid bezoek echter alleen door de conservator.

L.V.

Tekeningen van van der Weyden. — Het «Nationaal Centrum voor Navorsingen over de Vlaamse Primitieven» geeft naast het *Corpus* en het *Repertorium* nog een derde reeks werken uit: *Bijdragen tot de studie der Vlaamse Primitieven*. Daarin verschenen o.a. reeds een studie over het door H. Memling geschilderde portret van de Brugse priester en musicus Gillis Joye en een uitgave van Brugse 19de eeuwse archiefstukken over de Vlaamse Primitieven. In 1969 verscheen nu als nr. 5: M. Sonkes, *Dessins du XVe siècle: Groupe van der Weyden*. Deze katalogus bevat vijf door de schrijfster aan van der Weyden zelf toegeschreven tekeningen, tekeningen naar zijn schilderijen en anonieme tekeningen in zijn stijl; daarenboven zijn ook opgenomen de onjuist toegeschreven werken alsmede niet weergevonden tekeningen.

Daar men voor het opstellen van de katalogus geen gebruik kan maken van eigentijdse bronnen, dient men zich te baseren op een stijlkritische vergelijking van de tekeningen met de schilderijen van van der Weyden. Hier duikt evenwel een andere moeilijkheid op. Er zijn immers geen schilderijen van van der Weyden bekend waarop hij zijn naam geplaatst heeft, en evenmin zijn er schilderijen die door een eigentijdse bron met volstrekte zekerheid aan hem kunnen toegerekend worden. Al met al een moeilijk werk: tekeningen toeschrijven, zich stijlkritisch steunend op schilderijen die zelf toeschrijvingen zijn (op basis van 16de eeuwse documenten!). Voor elke tekening geeft de schrijfster een uitvoerige beschrijving, de vroegere toeschrijvingen, een stijlkritische vergelijking met de schilderijen. Op strikt wetenschappelijke wijze wordt zodoende getracht de authentieke werken van de kopieën te scheiden. Moest dit ook eenmaal voor de andere 15de eeuwse meesters kunnen gebeuren, dan zou men einde-

lijk beschikken over een vaste basis voor een geschiedenis van de 15de eeuwse Vlaamse tekeningen.

Jubileum van de Brugse Academie voor schone kunsten. — Op 27 juni 1970 werd op plechtige wijze het feit herdacht dat in 1717 een Academie voor schone kunsten te Brugge werd opgericht. Dat gebeurde met een academische zitting in het stadhuis. De feestrede-naar was de heer G. Gyselen, hoofd van de kulturele dienst van de Provincie, die handelde over «Enkele beschouwingen bij de hervormingsplannen voor het secundair kunstonderwijs». Verder voerden er nog het woord: volksvertegenwoordiger G. Eneman, schepen van onderwijs van de stad Brugge, en de heer Verhagen, afgevaardigde van de Minister van Nederlandse cultuur. Te dezer gelegenheid liet het Brugse stadsbestuur een boek verschijnen (in-8°, 146 blz. + 43 buiten-tekst-platen) onder de titel: «250 jaar Academie voor schone kunsten te Brugge 1717-1967, met een studie over directeur Jan Gare-mijn als kunstschilder». Het geschiedkundig overzicht van de instelling is van de hand van archivaris A. Schouteet; de studie over Gare-mijn van dra. B. De Prest.

Koetsen in het Brugse stadsbeeld. — Van 9 mei tot 28 juni 1970 had in het Groeningemuseum te Brugge een tentoonstelling plaats van negentig stadsgezichten en een negental oude koetsen uit het stedelijk bezit, onder het motto: «Koetsen in het Brugse stadsbeeld». De catalogus van de tentoonstelling werd opgesteld door D. De Vos (stadsgezichten) en A. Janssens de Bisthoven (koetsen). Niet alle stadsgezichten uit het stedelijk patrimonium waren op de tentoonstelling aanwezig; het was slechts een selectie van schilderijen en tekeningen, uitsluitend behorende tot de verzamelingen van het Groeningemuseum, waarmede niettemin het Brugse stadsbeeld in zijn ontwikkeling zo ruim mogelijk was te zien.

Een dergelijke tentoonstelling, waarbij geen beroep werd gedaan op particuliere of vreemde verzamelingen, is daarom niet minder belangrijk. Zij brengt grafisch materiaal voor iconografen en historici in ruimere kring bekend, zoveel te meer wanneer van de tentoonstelling een catalogus van blijvende waarde bestaat. Daarenboven geeft een dergelijke tentoonstelling meestal aanleiding om het eigen kunstbezit beter te gaan waarderen en er een complete en gedetailleerde inventaris van op te maken. De inrichters van de tentoonstelling (de Dienst voor Kunst en Cultuur van de stad Brugge) en de auteurs van de catalogus mogen om hun initiatief en hun werk geloofd worden. Het weze ons echter toegelaten op een paar storende onjuistheden in de catalogus te wijzen. Zowel in nr. 17 (gezicht op de wasblekerij Verstraete in de Oostmeers, uit het jaar 1771) als in nr. 52 (gezicht

op het klooster van de Zuster Conceptionisten, uit het laatste kwart van de 18e eeuw), wordt gesproken van «het Heilige Geestklooster van de Zusters Conceptionisten». Welnu, hier worden foutievelijk twee verschillende kloosters tot een en hetzelfde klooster herleid. Het klooster van de Zusters Conceptionisten stond aan de zuidzijde van de Goezeptstraat, tegenover de Kleine Heilige Geeststraat, tot het in het jaar 1788 naar het afgeschafte Jacobinessenklooster in de Jacobinessenstraat werd overgebracht. (Cfr. A. Duclos, Bruges, histoire et souvenirs, Brugge, 1910, blz. 496). Van een Heilige Geestklooster was aldaar al sedert de 14e eeuw geen sprake meer (Cfr. M. English, Het H. Geesthuis en de Potterie, in onze Handelingen, LXXXI (1938), blz. 69-90).

A. S.

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation»,* (ten groten deel uitgeput) per deel 200 fr.
- L. De Foere, *Fédération archéologique et historique de Belgique. Congrès archéologique et historique tenu à Bruges du 10 au 14 août 1902.* Brugge, 1902-1903, 2 dln. in 8°, IX-516-93 blz. + 17 pl. 150 fr.
- A. Bayot, *La légende de Troie à la Cour de Bourgogne. Etudes d'histoire littéraire et de bibliographie.* Brugge, 1908, in 8°, 50 blz. 40 fr.
- A. Heysse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796).* Brugge, 1910, in 4°, XXV-169 blz. 150 fr.
- A. De Poorter, *Un traité de théologie inédit de Gautier de Bruges : Instructions circa divinum officium.* Brugge, 1911, in 8°, XII-44 blz. 40 fr.
- St. van Outryve d'Ydewalle, *Geschiedenis van het «Veld» of Zuid-Westelijk gedeelte van de gemeente Sint-Andries.* Brugge, 1921, in 8°, 233 blz. + 9 pl. 150 fr.
- A. Duclos, *De eerste eeuw van het broederschap der Zeven Weedommen van Maria in Sint-Salvators, te Brugge.* Brugge, 1922, in 8°, 147 blz. + 2 pl. 100 fr.
- P. Allossery, *Kan. Adolf Duclos (1841-1925). Met een kijk op den zogenaamden taalparticularistenstrijd.* Brugge, 1930, in 8°, 435 blz. 150 fr.
- A. Schouteet & E.I. Strubbe, *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge.* Brugge, 1950. Met aanvulling (1940-1963). In 8°, 335 + 60 blz. 250 fr.
- A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteekeningen van Jan Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825.* Brugge, 1958, in 8°, 147 blz. 80 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male.* Brugge, 1960, in 8°, 255 blz. + 6 pl. 200 fr.
- L. Slosse, *Oorlogsdagboek van Rumbeke in 1914-1918.* Uitgegeven door J. Delbaere-Dumoulin. Brugge, in 8°, 228 blz. + 18 pl. 150 fr.
- A. Van Walleghem, *De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918.* Uitgegeven door J. Geldhof. 3 dln. in-8°, XLIII + 202, 256, 213 blz., + 22 pl. 500 fr.
- J. De Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger.* Uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°, XXI + 242 blz. + 5 pl. 175 fr.